

АГРОСВІТ

№ 12 червень 2020

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 12 червень 2020 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 25.06.20 р.
Підписано до друку 25.06.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 15,7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2506/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2020

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 12 червень 2020 р.

У НОМЕРІ:

Решетило В. П., Островський І. А., Можайкіна Н. В.

Міжнародна торгівля аграрною продукцією: сучасні тренди та проблеми продовольчої безпеки України 4

Демчишак Н. Б., Радух О. О., Гриб В. М.

Цифровізація аграрного сектору в умовах відкриття ринку землі в Україні 10

Варченко О. М., Свиноус І. В., Іванова Л. С., Ткаченко К. В., Биба В. А.

Методичні підходи до управління витратами сільськогосподарських підприємств 19

Іртишцева І. О., Рогатіна Л. П., Крамаренко І. С., Андрющенко Є. Г., Білан В. В.

Трансформація інвестиційної інфраструктури — запорука економічної безпеки: національний та регіональний аспекти 27

Мельник Л. Г., Деріколенко А. О.

Парадигмальний базис (концептуальні основи) просування товарів промислових підприємств за допомогою інструментарію цифрового маркетингу в умовах глобалізації 34

Дребот О. І., Бабікова К. О.

Аспекти розвитку рекреаційного туризму збалансованого природокористування 42

Лебеденко О. В.

Аграрний ринок: поняття та особливості 48

Никончук В. М.

Теоретичні основи дослідження інституціоналізації 53

Кожушко О. В.

Оцінка факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства 60

Бехтер Л. А.

Загрози інформаційної безпеки та захист інформації як складова економічної безпеки сільськогосподарських підприємств 66

Ткачук І. Я., Кобеля М. Я.

Особливості формування фінансової політики в секторі підприємств з державною участю 71

Кириченко С. О., Цвях П. В.

Проблеми формування комунікацій на підприємстві 79

Скляр Є. В., Лазоренко А. С.

Становлення інформаційно-мережевої економіки через використання електронних грошей — Bitcoin 87

Федоренко Т. М.

Теоретико-методологічні аспекти обґрунтування дефініції "готель" як одного з ключових суб'єктів ринку туристичних послуг України 95

Гомон М. В.

Сутність потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств та принципи його реалізації 101

Длугоборська Л. В.

Експрес-діагностика інвестиційної привабливості садівничих підприємств 107

Ковальова А. О.

Альтернативні форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств 114

CONTENTS:

<u>Reshetilo V., Ostrovskyi I., Mozhaikina N.</u> INTERNATIONAL TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS: CURRENT TRENDS AND PROBLEMS OF FOOD SECURITY IN UKRAINE	4
<u>Demchyshak N., Radykh O., Hryb V.</u> DIGITALIZATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONDITIONS OF OPENING THE LAND MARKET IN UKRAINE	10
<u>Varchenko O., Svytnous I., Ivanova L., Tkachenko K., Byba V.</u> METHODICAL APPROACHES TO THE COST MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	19
<u>Irtysheva I., Rogatina L., Kramarenko I., Andriushchenko Ye., Bilan V.</u> TRANSFORMATION OF INVESTMENT INFRASTRUCTURE — GUARANTEE OF ECONOMIC SECURITY: NATIONAL AND REGIONAL ASPECTS	27
<u>Melnyk L., Derykolenko A.</u> PARADIGMAL BASIS (CONCEPTUAL FUNDAMENTALS) PROMOTION OF INDUSTRIAL ENTERPRISE GOODS USING DIGITAL MARKETING MARKETING MARKETING	34
<u>Drebot O., Babikova K.</u> ASPECTS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TOURISM OF BALANCED NATURE USE	42
<u>Lebedenko O.</u> AGRICULTURAL MARKET: CONCEPTS AND FEATURES	48
<u>Nykonchuk V.</u> THEORETICAL FUNDAMENTALS OF INSTITUTIONALIZATION RESEARCH	53
<u>Kozhushko O.</u> ASSESSMENT OF FACTORS INFLUENCING THE EFFECTIVENESS OF FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION OF THE COSTS OF THE ENTERPRISE	60
<u>Bekhter L.</u> THREATS OF INFORMATION SECURITY AND PROTECTION OF INFORMATION AS A COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	66
<u>Tkachuk I., Kobelia M.</u> PECULIARITIES OF FINANCIAL POLICY FORMATION IN THE SECTOR OF ENTERPRISES WITH THE STATE PARTICIPATION	71
<u>Kyrychenko S., Tsviakh P.</u> PROBLEMS OF FORMING COMMUNICATIONS AT ENTERPRISE	79
<u>Skljar Ye., Lazorenko A.</u> THE FORMATION OF THE INFORMATION NETWORK ECONOMY THROUGH USING OF E-MONEY — BITCOIN	87
<u>Fedorenko T.</u> THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF SUBSTANTIATION OF THE DEFINITION OF "HOTEL" AS ONE OF THE KEY SUBJECTS OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES OF UKRAINE	95
<u>Homon M.</u> THE ESSENCE OF STATE REGULATION POTENTIAL OF ENTERPRISES INNOVATIVE ACTIVITY AND PRINCIPLES OF ITS IMPLEMENTATION	101
<u>Dluhoborska L.</u> EXPRESS DIAGNOSTICS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF HORTICULTURAL ENTERPRISES	107
<u>Kovaleva A.</u> ALTERNATIVE FORMS OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES	114

УДК 339.56.055: 338.432

В. П. Решетило,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: 0000-0001-7511-7279

І. А. Островський,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський
національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: 0000-0002-7444-2560

Н. В. Можайкіна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський
національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: 0000-0003-4433-6879

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.4

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

V. Reshetilo,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Shef of Department of Economic Theory,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

I. Ostrovskiy,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economic Theory
and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

N. Mozhaikina,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economic Theory
and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

INTERNATIONAL TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS: CURRENT TRENDS AND PROBLEMS OF FOOD SECURITY IN UKRAINE

У статті розглянуто сучасні тренди виробництва і міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією та їхній вплив на продовольчу безпеку України в умовах світової економічної кризи. Підкреслено актуальність дослідження потенційних зсувів у структурі виробництва, експорту та імпорту сільськогосподарської продукції як головної статті зовнішньоторговельного обороту нашої країни. Наведено напрями збільшення багатофункціонального характеру сільського господарства за сучасних умов. Відзначено неможливість реального оцінювання економічного зростання і підсумків господарської діяльності суб'єктів АПК без урахування соціальних втрат і екологічної ціни такого зростання. Визначено суперечливу єдність, деформації структури попиту та посилення ефектів комплементарності та субституції близьких видів аграрної продукції. Узагальнено основні напрями підвищення ефективності міжнародної торгівлі продукцією агропромислового комплексу України, від успішної реалізації яких залежить розвиток експортного потенціалу держави.

The leading role of agro-industrial exports for our country is gaining the level of national security. Therefore, changes in foreign trade in agricultural products should be based on the fundamental principles of agricultural production and the shifts in the current foreign economic situation.

The purpose of the article is to highlight the main potential trends in the development of international trade in agricultural products of Ukraine against the background of the global economic crisis, taking into account the pandemic COVID-19.

Agriculture must perform several functions: economic, social, environmental, institutional and political. Our country must use a multifunctional approach to agricultural reform on a new systemic basis.

The world market is no longer fully globalized due to the closure of state borders and the restriction of trade. Governments, traders, producers, and households are more likely to make quick, chaotic decisions. This increases uncertainty and risks.

It is very important for government agencies to provide clear signals to agribusiness about promoting exports. The geographical context may manifest itself in the difference in prices for some goods. Some countries have been quarantined by high risks to future foreign tourism revenues. This is how the effect of a double deficit works: domestic solvency and export earnings from the provision of hotel and tourism and related services. The additional macroeconomic negative will manifest itself in the inhibition of the processes of multiplication of autonomous expenditures in the countries of export and import of goods and services.

Fluctuations in oil prices and a pandemic could affect the production and export of industrial crops. You can get a complementary decline in demand for corn from foreign producers of biofuels and livestock.

Meat exports can be affected by expensive raw materials and at the same time increase due to poultry farming. This is how the substitution effect will work.

The movement of foreign investment in the agricultural sector may be a contradictory trend. Foreign investment in agricultural land will grow against the background of the consistent spread of property rights in the land market.

A promising foreign trade trend for Ukraine may be the ecological purity of our agricultural raw materials for further processing in the European Union.

Ключові слова: світова економічна криза, міжнародна торгівля, аграрна продукція, ефекти субституції та комплементарності, експортний потенціал, продовольча безпека.

Key words: global economic crisis, international trade, agricultural products, effects of substitution and complementarity, export potential, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова економічна криза, яку суттєво прискорила пандемія COVID-19, поширює свій вплив на усіх рівнях економіки. Не минула вона і міжнародну торгівлю. Статистичні прогнози є невтішними щодо загальних обсягів і асортименту значної кількості виробів. Водночас додаткового поштовху можуть отримати виробництво і збут деяких товарів, насамперед, першої необхідності. Сільськогосподарське виробництво і збут також очікує турбулентний період пристосування до нових умов. Провідна роль агропромислового експорту для нашої країни набуває рівня національної, зокрема, продовольчої безпеки держави. Тому зміни в зовнішній торгівлі аграрною продукцією мають спиратися як на фундаментальні засади галузевого виробництва, так і на зсуви сучасної зов-

нішньоекономічної кон'юнктури. Таким чином, визначення і врахування нових трендів є актуальними та своєчасними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним і методичним питанням управління виробництвом і міжнародною торгівлею продукцією АПК в контексті національної економічної безпеки держави у мінливих умовах світових ринків присвятили свої праці І. Вініченко, О. Павленко, Д. Маховський. А. Мазаракі, В. Залізко, Т. Костюк, І. Круп'як, Д. Качан, П. Саблук, О. Шабінський [1—8] і багато інших вітчизняних економістів. Узагальнення європейського досвіду системного, зокрема, багатофункціонального розвитку сільського господарства, знайшли відображення в статтях

І. Івашків, А. Молдован, О. П'янкової, О. Ралко, А. Прощаликіної, Т. Петренко, Т. Осташко, О. Чан-хі [9—14]. Нові тренди продовольчої безпеки держави оперативно досліджує А. Ярмач [15]. Але, незважаючи на значну кількість публікацій, питання пристосування агропромислового виробництва і зовнішньої торгівлі до суттєвих змін, насамперед, неекономічного походження, адаптації позитивного європейського досвіду до українських реалій, визначення головних напрямів підвищення ефективності міжнародної торгівлі продукцією агропромислового комплексу України, є актуальними та потребують подальшого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення головних потенційних трендів розвитку міжнародної торгівлі продукцією АПК України на тлі світової економічної кризи з урахування пандемії COVID-19, визначення зростаючої багатофункціональності сільського господарства, від реалізації якої залежить стан продовольчої безпеки та подальший розвиток економічного потенціалу держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Починаючи з 2014 року, агропромисловий комплекс є лідером за обсягами експорту в Україні. Так, 2019 р. його частка склала 44,6 % від загальної суми товарного експорту. Внесок власне сільськогосподарської продукції склав 28,4 %. Очевидна перевага частки товарів рослинного походження (25,8 % порівняно з 2,6 % продукції тваринництва). Складник зернових культур — 19,2 %, тобто 67,6 % від загального показника, а виторг від експорту кукурудзи є найбільшим з усіх зернових [16]. Крім, горіхів, треба відзначити обмежений характер ягід, фруктів та овочів, що підкреслює відставання потужностей із зберігання продукції. А лідерство кукурудзи говорить про потенціал її подальшої переробки, зокрема, промислової. Дуже мала частка готової продукції тваринництва віддзеркалює слабку відповідність наших товарів високим стандартам розвинутих країн.

Велика роль аграрного експорту є значним чинником уваги до нього в контексті забезпечення національної безпеки, включаючи продовольчу безпеку. Відомі приклади поширення вивозу всупереч гарантуванню внутрішнього харчового балансу. Навпаки, в нашій історії є зворотні приклади перепон експорту під впливом лобювання інтересів внутрішніх трейдерів.

Сільськогосподарське виробництво належить до ресурсномістких галузей, де використовується велика кількість ресурсів, їх кількісний та якісний склад, з одного боку, та рівень віддачі з іншого, визначають величину природно-ресурсного потенціалу в конкретних умовах функціонування кожного суб'єкта господарювання.

Сільське господарство має виконувати декілька функцій, суперечлива єдність яких ускладнює швидкі та одновимірні рішення:

— економічну, що пов'язана з виробництвом продовольчих товарів і сировини для переробки іншими галузями;

— соціальну, що забезпечує продовольчий баланс і продовольчу незалежність держави, сприяє ефективній зайнятості сільського населення та збереженню сільського розселення, соціальну підтримку, зниження бідності й економічний розвиток на сільських територіях, тобто соціоприродну сумісність;

— екологічну, що включає захист навколишнього середовища, мінімальний вплив на клімат, збереження і відтворення родючості ґрунтів, підтримку біорізноманіття й агроландшафтів тощо [8, с. 122];

— інституціональну, що передбачає субординаційну та координаційну взаємодію формальних і неформальних інститутів суспільства;

— політичну, що обумовлює стійкість і стратегування рішень органів влади та управління, наприклад, щодо реформування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Отримання концепцією багатофункціонального розвитку офіційного статусу як ключового методу аналізу видів аграрної політики сталого розвитку в документах ООН та закріплення в правових актах європейських та інших країн вона стає підґрунтям подальшого становлення сучасної аграрної системи.

Відомою є низька ефективність нашого аграрного сектору. Наша країна має використати багатофункціональний підхід до реформування сільського господарства на нових системних засадах. У цьому контексті перед вітчизняною наукою і практикою стоять важливі завдання щодо адаптації досвіду західноєвропейських та інших країн до наших умов. Це є невідкладним на тлі негативних соціально-політичних і екологічних процесів, що поширилися в аграрному секторі за підсумками домінування чисто виробничої моделі, що зорієнтована лише на оптимізацію прибутку без урахування неекономічних наслідків.

Усе перелічене констатує загальні вихідні позиції нашого АПК з точки зору виробництва

і зовнішньоторговельних здобутків, а також стратегічного напрямку на багатофункціональність аграрного комплексу.

Драматичні події початку поточного року значним чином вимушують переоцінити стартові умови, врахувати наявні конкурентні переваги та недоліки.

Швидкі зміни в агросекторі, пов'язані з хвилями карантину, не відмінюють того, що цей сегмент бізнес-діяльності постраждає меншою мірою, ніж інші сфери. Попит на продукти харчування є постійним складником біологічного виживання. Проте структура попиту зміниться дуже сильно, що суперечливо вплине на різні елементи агробізнесу.

Світовий ринок унаслідок закриття державних кордонів і обмеження торгівлі перестав бути всебічно глобалізованим. Уряди, трейдери, виробники, домогосподарства частіше приймають швидкі хаотичні рішення. Це посилює невизначеність і ризики.

Цілком імовірні ситуації з ажиотажним підвищенням національних цін на важливі продовольчі товари, не під'ємні для багатьох громадян. У сусідніх країнах покупці цих товарів зіштовхнуться із зниженими цінами у зв'язку з бар'єрами для експорту і підвищеною пропозицією, що стане ударом для агровиробників. Наступного року виробництва країна, що обмежувала експорт, має відчути нестачу продукту, адже аграрії відмовляться від виробництва, не вигідного для них.

Дуже важливим є надання державними структурами чітких сигналів агробізнесу про сприяння експорту продукції тоді, коли приймаються рішення щодо площ і особливо структури посівів. Чутки та заяви про захист національних споживачів і стримування зовнішнього вивозу змушують аграріїв не ризикувати та скорочувати посіви.

Стиснення попиту і відповідно цін на нафту та газ скорочує внутрішні витрати агровиробників. Водночас таке цінове зменшення на світових ринках провокує падіння валютних доходів для багатих експортерів вуглецевих енергоносіїв. Адже країни-нафтодобувачі з Близького Сходу займають провідні позиції в нашому експорті продовольства. Не треба забувати про реекспортні дії наших сусідів, що також підвищувало експортний виторг українських трейдерів.

Логіка ринку така, що скорочення попиту і неможливість реалізації на ринках одних країн провокує збільшення пропозиції та зниження цін на інших міжнародних ринках. Деякі країни-нафтодобувачі отримали за умов каранти-

ну великі ризики щодо майбутніх надходжень від зовнішнього туризму. У підсумку спрацює ефект подвійного дефіциту: внутрішнього платоспроможності та експортних надходжень від надання готельно-туристичних і суміжних послуг. Додатковий макроекономічний негатив проявлятиме себе у гальмуванні процесів мультиплікації автономних витрат у країнах експорту та імпорту товарів і послуг.

Суперечливий аспект — скорочення попиту готельно-ресторанного бізнесу як в середині країни, так і за кордоном. Скорочення споживання цих послуг пов'язано з обмеженнями та труднощами з доходами у громадян за період вимушеного карантину і виготовленням їжі вдома. Попит на дорогі та необов'язкові продукти, які легко замінити в споживанні, може різко впасти, тоді як попит на звичні незамінні продовольчі товари може навіть зрости з відповідним підвищенням цін і валютного виторгу. Крім того, попит на зернові культури (продовольча пшениця, рис, круп'яні) може істотно зрости з міркувань збільшення запасів при очікуванні погіршення ситуації.

Коливання цін на нафту і пандемія можуть вразити виробництво й експорт технічних культур. Насамперед, йдеться про біоетанол і біодизель, для яких потрібні кукурудза і ріпак, тобто статті зростаючого експорту України в минулі роки. Якщо низькі ціни на нафту і газ збережуться, то це негативно вплине на попит і відповідно світові ціни на елементи виробництва біопалива в країнах, що приймають українську сировину.

Ще один тривожний сигнал із світових ринків кукурудзи — очікуване падіння попиту на червоне м'ясо, що спричинить логічне стиснення попиту на кукурудзу як ключовий складник корму для худоби. Таким чином, можна отримати комплементарний спад попиту на провідну експортну зернову культуру нашого аграрного сектору з боку закордонних виробників біопалива та м'яса худоби.

М'ясний експорт може постраждати за рахунок дорогих видів сировини, але зрости завдяки птахівництву як найдешевшої підгалузі. Таким чином, спрацює ефект субституції.

Географічний контекст може проявити себе в різниці цін на технічні культури, коли в країні-імпортері внутрішня ціна підвищиться завдяки дефіциту, а в країні-експортері знизиться завдяки надмірній пропозиції.

Ще одним суперечливим трендом може бути різноспрямований рух іноземних інвестицій в аграрну галузь. Перевагу традиційно надаватимуть відносно високо механізованому

виробництву. Водночас інвестиції у землі сільськогосподарського призначення зростають на тлі послідовного поширення прав власності на земельному ринку.

Перспективним зовнішньоторговельним трендом для України може стати екологічна чистота нашої аграрної сировини для подальшої переробки в країнах Євросоюзу. Одна з найважливіших відмінних рис погляду ЄС на продовольчу безпеку — негативне ставлення до виробництва і споживання ГМО-продовольства на своїй території. Подібна позиція не тільки гарантує право кожного індивідуума в ЄС на споживання безпечного для життєдіяльності продовольства, але і заклала міцний фундамент конкурентних переваг. Відкриття ринку землі є потенційною передумовою підвищення можливості промислової переробки нашої аграрної продукції на власній території з перспективою експорту товарів з підвищеною доданою вартістю.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, треба відзначити таке:

1. Велика роль аграрного експорту України є значним чинником уваги до нього в контексті забезпечення національної безпеки, включаючи продовольчу безпеку.

2. Стратегічним напрямом подальшого розвитку є багатофункціональність аграрного комплексу з поєднанням економічної, соціальної, екологічної, політичної та інституціональної складових.

3. Світова економічна криза вимушує переоцінити стартові умови, врахувати наявні конкурентні переваги та недоліки.

4. Світовий ринок унаслідок закриття державних кордонів і обмеження торгівлі перестає бути всебічно глобалізованим. Уряди, трейдери, виробники, домогосподарства частіше приймають швидкі хаотичні рішення. Це посилює невизначеність і ризики.

5. Дуже важливим є надання державними структурами чітких сигналів агробізнесу про сприяння експорту продукції тоді, коли приймаються рішення щодо площ і особливо структури посівів.

6. Логіка ринку така, що скорочення попиту і неможливість реалізації на ринках одних країн провокує збільшення пропозиції та зниження цін на інших міжнародних ринках.

7. Перспективним зовнішньоторговельним трендом для України може стати екологічна чистота нашої аграрної сировини для подаль-

шої переробки, насамперед, у країнах Євросоюзу.

У країн, що максимально виробляють необхідне для забезпечення власного населення продуктами харчування і не дуже залежать від зовнішніх поставок рівень продовольчої безпеки є потенційно високим. Це стосується й України.

Література:

1. Вініченко І.І., Павленко О.С., Маховський Д. В. Вибір стратегій підвищення управління конкурентоздатністю підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 20—25.
2. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / за заг. ред. А.А. Мазаракі. К.: КНТЕУ, 2010. 718 с.
3. Залізко В.Д. Теоретико-методологічні аспекти функціонування системи економічної безпеки сільських територій України. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки*. 2013. С. 104—111.
4. Костюк Т.О. Економічна безпека сільськогосподарства України: сучасний стан та прогноз. *Агросвіт*. 2017. № 17. С. 53—62.
5. Круп'як І.В. Вектори зовнішньої торгівлі держави в умовах сучасних економічних перетворень. *Економіка та управління національним господарством*. Випуск 20.2017. С. 158—162.
6. Качан Д. А. Пріоритетні напрями розвитку ресурсного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3—4 [62]. С. 66—70.
7. Івашків І.М. Зовнішньоторговельна орієнтація АПК України щодо реалізації агропродовольчої продукції на ринках ЄС. *Агросвіт*. 2015. № 19. С. 59—62.
8. Молдаван Л.В. Інституціоналізація концепції багатофункціональності сільськогосподарства: досвід ЄС для України. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 4. С. 121—130.
9. Осташко Т.О., Лір В.Е., Венгер В.В., Олефір В.К., Биконя О.С. Зміна традиційних позицій українського експорту. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 2. С. 57—74.
10. Процаликіна А.М., Петренко Т.С. Місце України на світовому ринку продукції АПК. *Агросвіт*. 2018. № 11. С. 22—26.
11. П'янова О.В., Ралко О.С. Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів. *Економіка і суспільство*. Вип. 5. 2016. С. 65—71.
12. Чан-хі О.С. Зовнішньоторговельні перспективи агропромислового комплексу України

в контексті євроінтеграції. Агросвіт. 2016. № 11. С. 16—21.

13. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. Економіка АПК. 2015. № 2. С. 10—17.

14. Шабінський О.В. Управління економічною безпекою аграрних підприємств: теорія, методологія, практика. Харків: Харківський національний технічний університет сільськогосподарства імені Петра Василенка, 2015. 385 с.

15. Ярмач А. Нагодувати всіх і самим з голоду не вмерти. Дзеркало тижня. Україна. 2020. 23 квітня. URL: https://dt.ua/ariculture/nagoduhati-vsih-i-samim-z-golodu-ne-vmerti-345547_.html (дата звернення 5.06.2020).

16. Зовнішня торгівля України товарами у 2019 році / Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.org/uk/express/expr2020/02/15.pdf> (дата звернення 5.06.2020).

References:

1. Vinichenko, I. Pavlenko, O. and Makhovsky, D. (2020), "Selection of strategies for increasing competitiveness management of enterprises", Agrosvit, vol. 11, pp. 20—25.

2. Mazaraki, A. A. (2010), Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv [Economic security of Ukraine in the context of globalization challenges], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

3. Zalizko, V.D. (2013), "Theoretical methodological aspects of the functioning of the economic security system of rural areas of Ukraine", Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologij imeni S.Z. Hzhys'koho. — Seriya: Ekonomichni nauky, pp. 104—111.

4. Kachan, D.A. (2016), "Priority directions of development of resource support of activity of agricultural enterprises", Innovatsiyna ekonomika, vol. 3—4 [62], pp. 66—70.

5. Kostiuk, T. (2017), "Economic safety of Ukraine's agriculture: current status and forecast", Agrosvit, vol. 17, pp. 53—62.

6. Krup'iak, I.V. (2017), "Foreign trade vectors of state under current economic transformations", Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom, vol. 20, pp. 158—162.

7. Sabluk, P.T. (2015), "The state and directions of development of agrarian reform", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 10—17.

8. Shabins'kyi, O.V. (2015), Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka [Management of economic safety of agrarian enterprises: theory,

methodology, practice], Kharkivs'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, Kharkiv, Ukraine.

9. Ivashkiv, I. (2015), "Foreign orientation to the implementation aic Ukraine agri-food products to the eu markets", Agrosvit, vol. 19, pp. 59—62.

10. Moldovan, L. (2019), "Institutionalization of the concept of multiple functionality of agriculture: EU experience for Ukraine", Ekonomika i prohnozuvannia, vol. 4, pp. 121—130.

11. Ostashko, T. O. Lir, V. E. Venher, V. V. Olefir V. K. and Bykonja, O. S. (2017), "A change in the traditional items of Ukraine's export", Ekonomika i prohnozuvannia, vol. 2, pp. 57—74.

12. Proshchalykina, A. and Petrenko, T. (2018), "Ukraine's place in the world market of agricultural products", Agrosvit, vol. 11, pp. 22—26.

13. P'iankova, O.V. and Ralko, O.S. (2016), "Foreign trade of Ukraine: problems of structural changes and priorities", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 5, pp. 65—71.

14. Chan-khi, O. (2016), "Foreign trade perspectives of Ukraine's agro-industrial complex in the context of european integration", Agrosvit, vol. 11, pp. 16—21.

15. Yarmak, A. (2020), "Feed everyone and do not starve to death", Mirror weekly. Ukraine, [Online], 23 April, available at: https://dt.ua/ariculture/nagoduhati-vsih-i-samim-z-golodu-ne-vmerti-345547_.html (Accessed 05 June 2020).

16. The State Statistics Service of Ukraine (2020), "Foreign trade of Ukraine in goods in 2019", Available at: <https://ukrstat.org/uk/express/expr2020/02/15.pdf> (Accessed 05 June 2020).
Стаття надійшла до редакції 20.06.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330:004

Н. Б. Демчишак,

д. е. н., професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0001-6852-7405

О. О. Радух,

студентка, спеціальність "Фінанси, банківська справа та страхування",
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-6157-8987

В. М. Гриб,

аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0001-6852-7405

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.10

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІДКРИТТЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ

N. Demchyshak,

Doctor of Economic Sciences, associate professor, associate professor of department
of finance, monetary circulation and credit, Ivan Franko National University of L'viv

O. Radykh,

student of the Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Ivan Franko National University of L'viv

V. Hryb,

Postgraduate student of the Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Ivan Franko National University of L'viv

DIGITALIZATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONDITIONS OF OPENING THE LAND MARKET IN UKRAINE

Статтю присвячено проблемам цифровізації агросектору в умовах відкриття ринку землі. Проаналізовано історію формування українського ринку землі та основні засади профільного закону, що регулює обіг земель сільськогосподарського призначення. Проведено діагностування потенційних наслідків зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення та відкриття ринку землі в Україні. Здійснено оцінку сучасного стану агросектору та охарактеризовані чинники, які гальмують процес його інформатизації. Розкрито сутність поняття "цифровізація" та необхідність її проведення. Обґрунтовано вигоди від застосування інформаційних технологій у вітчизняному агросекторі. Доведено, що цифровізація повинна сприяти появі нових виробництв та розвинути інноваційне підприємництво у цій сфері. Визначено перспективи розвитку агросектору в нових умовах цифровізації й продовження структурних трансформацій в економіці України.

The article is devoted to the study of digitalization of the agricultural sector in the context of opening up of the land market in Ukraine. The history of formation of the Ukrainian land market is traced, the basic principles of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Circulation of Agricultural Lands" are analyzed, the diagnostics of the prospects of lifting the moratorium on the purchase and sale of agricultural lands and opening of the land market in Ukraine is carried out. The current state of the agricultural sector is evaluated and the factors that inhibit the process of informatization of the agricultural sector of the economy are characterized. The essence of the concept of "digitalization" and the need to move to it are revealed. The benefits of using innovative digital technologies in the agricultural sector are identified. The prospects for the development of the agricultural sector of the Ukrainian economy under the conditions of the application of digital technologies in it are determined. The article is focused on the role of digitalization in the agricultural industry. The data on the stages of digitalisation of the Ukrainian economy is provided and the current state programs for intensifying the development of the industry with the help of innovative technologies are described in detail. The paper shows that the digital ecosystem is based on the functioning of a complex of electronic platforms that combine both the full range of data on the dynamics of development and the potential of each sector of the agroindustrial complex. The vector of innovative development of the agroindustrial complex with the use of digital technologies can be realized with a comprehensive approach to the informatization of the economy. It is necessary to change the education system of highly specialized personnel in the agricultural sector, adjust the directions

of scientific research and create a comfortable social infrastructure for the transformation of agriculture. This complex of measures is possible provided that the agricultural sector is developing towards the intensifying production and not through the involvement of more natural resources.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільське господарство, ринок землі, цифрова економіка, цифровізація, землі сільськогосподарського призначення, земельні ресурси.

Key words: economic agrarian sector, agriculture, land market, digital economy, digitization, agricultural land, land resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах інтеграції України у світовий економічний простір аграрний сектор стає пріоритетним з огляду на потенціал розвитку та стратегічно важливим для національної економіки. Однак, попри наявні позитивні тенденції, експортний потенціал агросектору є недостатньо реалізованим з огляду на несформований ринок землі. Водночас сьогодні цифровізація реального сектору економіки є базовою складовою інформаційної економіки та визначальним чинником стійкого зростання економіки загалом. Тому інтеграція цифрових технологій у процеси аграрного виробництва, тобто цифровізація агросектору має бути пріоритетом державної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку цифрової економіки та аграрного сектору увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: В. Апалькова, Г. Карчева, С. Коляденко, І. Михасюк, В. Міщенко, В. Пілінський, Т. Смовженко, С. Урба, Б. Кінг, Е. Тоффлер, Р. Ліпсі та ін. Однак динаміка розвитку цифрових індустрій та надвисокі темпи інформатизації різних галузей зумовлюють необхідність продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити сутність та обґрунтувати необхідність цифровізації агросектору в умовах відкриття ринку землі в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах глобалізації важливу роль у розвитку країн відіграє цифрова економіка, ключовим ресурсом якої є інформація, технології й знання, а також рівень доступу до них у тій чи іншій країні. Цифрова економіка — це не окрема галузь, а середовище, яке опосередковує ведення бізнесу, при цьому вона тісно інтегрована із традиційною економікою, що робить неможливим чітке їх розмежування.

Основними продуктами цифрової економіки є ті ж самі товари і послуги традиційної економіки, що надаються за допомогою комп'ютерного обладнання і цифрових систем, зокрема мережі Інтернет. З-поміж переваг цього є підвищення доступності звичайних користувачів до певних ринків (товарних чи послуг), а не лише великих компаній, зниження трансакційних витрат, підвищення ефективності і конкурентоспроможності [7]. Сектори економіки, що використовують цифрові технології, зростають швидше, дешевше та якісніше. У свою чергу сфери життєдіяльності, зокрема освіта, медицина, транспорт, що осучаснюються завдяки цифровим технологіям, стають значно ефективнішими та створюють якісно нові продукти [11]. Враховуючи це, зрозуміло, що осторонь процесів цифровізації неможе залишитись по суті жодна галузь, що прагне розвитку і інноваційного зростання, зокрема, це стосується й аграрного сектору вітчизняної економіки.

Зауважимо, що Україна має найбільші площі сільськогосподарських земель у Європі, однак, продуктивність сільського господарства становить лише мізерну частину від тієї, яку мають інші європейські країни. Найбільшою в Європі є і кількість орних земель — 33 млн га, порівняно з 18 млн га у Франції, 12 млн га у Німеччині та 11 млн га у Польщі. Україна також має високородючі ґрунти і вигідне геополітичне розташування з доступом до ринків Європи, Північної Африки, Азії, Близького Сходу. Однак, незважаючи на переваги, додана вартість ведення сільського господарства з розрахунку на один гектар у 2018 р. становила лише 440 доларів США, порівняно з 1100 доларами США у Польщі, 1400 — у Бразилії, 1700 — у Німеччині та 2450 — у Франції. На думку фахівців, причиною цього є те, що сільськогосподарське виробництво в Україні зосереджене на продуктах із нижчою доданою вартістю (таким як зерно). Зауважимо, що плата за оренду сільськогосподарських земель також значно нижча, ніж в інших європейських країнах, що негативно впливає на добробут землевласників і перешкоджає продуктивному використанню

земель у кінцевому підсумку. В Україні вартість оренди гектара сільськогосподарських угідь у 2017 р. становила 50 доларів, порівняно з 181 доларом в Угорщині, 243 — у Франції, 271 — у Болгарії та 957 доларів у Нідерландах. У результаті, власники земель недоотримують значні кошти [2].

Мораторій на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення був головною перешкодою для залучення інвестицій та розблокування сільського господарства. Він, на думку фахівців, підривав безпеку землеволодіння та стимули для здійснення інвестицій, що підвищують продуктивність та управління землею в сталий спосіб, наприклад, шляхом інвестицій в системи зрошення, вирощування багаторічних рослин та забезпечення сівозміни. Очевидно, що обмеженість інвестицій підривала здатність фермерів вирощувати продукцію та переходити на трудомісткий товар із підвищеною доданою вартістю. Мораторій також перешкоджав фінансуванню малих виробників, так як землі не могли бути використані в якості застави для його отримання [2]. Відсутність доступу до фінансових ресурсів не давала змоги розвиватись дрібним і середнім фермерів та виробляти продукцію з вищою доданою вартістю, а мораторій стримував власників земель від їх продажу, передачі в заставу й інших традиційних операцій. Також різними експертами скасування мораторію і відкриття прозорого та ефективного ринку сільськогосподарських земель розцінювалось як фактор, що може сприяти економічному зростанню в Україні на рівні 0,5—1,5 % в рік.

Відтак 31 березня 2020 р. було ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення", яким дозволяється продаж цих земель. Запуск ринку землі в Україні відбудеться 1 липня 2021 року.

Доцільно виділити основні положення прийнятого закону:

- до 1 січня 2024 року купувати землю зможуть тільки фізичні особи-громадяни України;

- допуск іноземців до купівлі землі буде можливе лише після прийняття відповідного рішення на загальнонаціональному референдумі;

- землі сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності продаватися не будуть;

- концентрація землі в одні руки в перші два роки після запуску земельної реформи обмежена площею 100 га;

- з 1 січня 2024 року купувати землю дозвольть українським юридичним особам у концентрації не більше 10 тис. га;

- розрахунок за покупку ділянок буде проходити тільки в безготівковій формі;

- банки можуть бути власниками земельних ділянок у межах стягнення застави. Такі ділянки повинні бути відчужені на торгах протягом 2-х років;

- юридичним особам, учасниками яких є громадяни держави-агресора, фізичним особам, щодо яких застосовані санкції, забороняється купувати землю навіть за умови проведення референдуму;

- іноземним громадянам забороняється купівля земельних ділянок у 50-км зоні від державного кордону України, незалежно від рішення референдуму;

- ціна продажу ділянок сільськогосподарського призначення не може бути нижчою від їх нормативної грошової оцінки. Зазначена норма буде діяти до 1 січня 2030 року [9].

Як видно зі змісту цих положень мораторій фактично відтерміновується майже на рік, — до 1 липня 2021 року, опісля ринок запрацює в дещо обмеженому вигляді, тобто значного ефекту для розвитку агросектору початково він не матиме. Зауважимо, що ці положення стали результатом багатьох компромісів, однак, концептуально є підстави вважати, що вони матимуть результат.

Необхідно зважати, що аграрний сектор є важливою складовою національної економіки, роль якого стратегічна й обумовлюється збереженням необхідного рівня продовольчої безпеки, розвитком внутрішнього і зовнішнього агро-ринків, що кінцево має стимулювати експортний потенціал країни. Ефективне функціонування підгалузей аграрного сектора економіки є основою балансу економічної, соціальної та екологічної сфер, від досягнення якого залежить добробут виробників продукції та рівень зайнятості.

Конкурентною перевагою є те, що Україна належить до країн з найвищим рейтингом щодо потенційних резервів агропромислового виробництва, бо на країну припадає майже 1/3 запасів чорнозему та 27 % орної землі Європи [2]. Розвивати експортний потенціал у свою чергу дає змогу вигідне географічне положення й традиції й досвід виробників, необхідний рівень розвитку транспортної інфраструктури, місткість внутрішнього ринку збуту, а також зростаючі глобальні потреби у сільськогосподарській продукції.

Упродовж 2014—2019 рр. роль агросектору у національній економіці перманентно зростає з огляду на нарощування експорту вітчизняними сільгоспвиробниками та зростанні зацікавленості в імпорті у країнах Європи. Певною мірою цим тенденціям сприяла угода про асоціацію із ЄС та

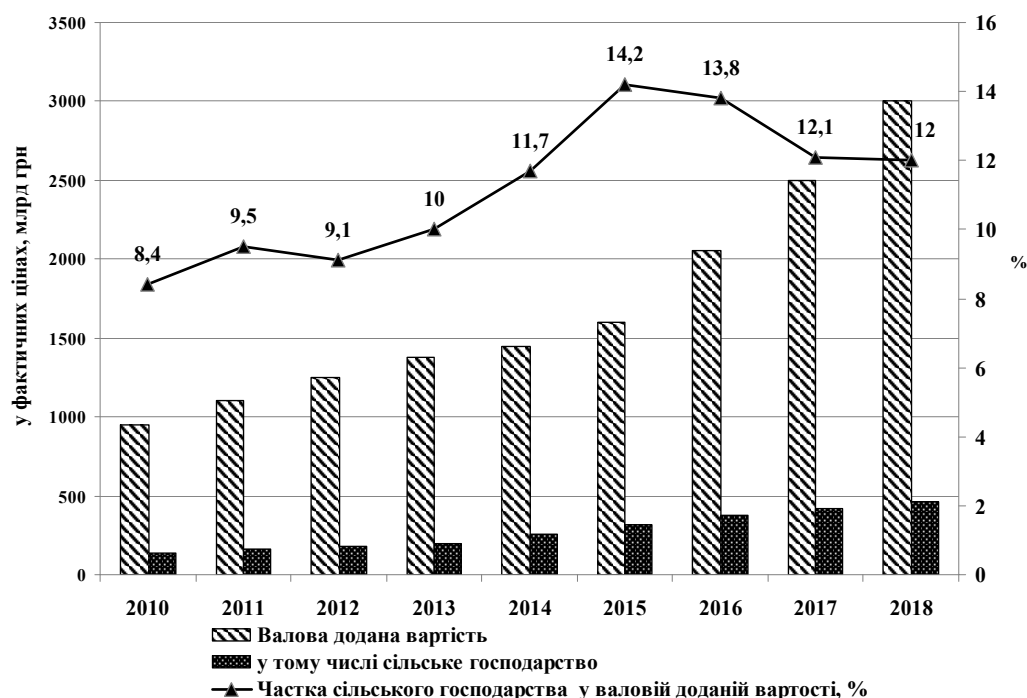

Рис. 1. Динаміка валової доданої вартості та частка у ній сільського господарства України упродовж 2010–2018 рр.

Джерело: побудовано на основі [10].

її реалізація останніми роками. Водночас у 2020 р. сформувались нові реалії функціонування бізнесу, зважаючи на необхідність відновлення у зв'язку із рецесією й карантинними обмеженнями в Україні та світі. Відтак саме аграрний сектор, на наш погляд, може компенсувати втрати бюджету у 2020 р., стаючи поступово одним із пріоритетних для економіки, однак він теж потребує імплементації цифрових технологій.

За підсумками у 2018 р. частка аграрного сектора в загальній структурі ВВП України становила 13 %, у ньому працювало 18 % населення від зайнятого в економіці держави (для порівняння у промисловості працювало 14,8 %, у торгівлі — 22,3 %), використовувалося 4,4 % основних засобів, частка капітальних інвестицій перевищила 11,4 %, а частка продукції аграрного сектора у структурі національного експорту склала 39,8% (18,6 млрд дол. США) [5]. Це значні показники при тому, що про відкриття ринку землі тоді ще не йшлося.

Основою аграрного сектора є сільське господарство, що займає провідне місце серед інших видів економічної діяльності в Україні. Соціально-економічний результат в агросекторі та його готовність до цифровізації й інноваційності характеризує показник обсягу створеної валової доданої вартості, величина якого відображає його загальний рівень. У 2018 р. питома вага сільського господарства у валовій доданій вартості дорівнювала 12,0 % і становила

362,04 млрд грн (для порівняння валова додана вартість промисловості — 624,5 млрд грн, торгівлі — 470,7 млрд грн, транспорту — 226,3 млрд грн) [10] (рис. 1).

Тобто можна констатувати, що продукція сільського господарства за показниками доданої вартості поступається низці галузей і секторів економіки України.

Водночас, як вважають вчені, важливим індикатором оцінювання масштабів розвитку аграрного сектора та його готовності до інноваційних перетворень й впровадження сучасних технологій є ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал України в сільському господарстві є базовим чинником виробництва. Однак сучасні тренди та ефективність аграрного виробництва не відповідають потенційним можливостям земельного ринку, внаслідок невідповідності земельних відносин потребам сталого розвитку аграрного сектора, який передбачає взаємоузгодження екологічних, економічних і соціальних чинників розвитку. Так, в Україні переважають земельні ресурси сільськогосподарського використання (табл. 1).

Відтак динаміка земельних ресурсів за досліджуваний період, зокрема площа сільськогосподарських угідь, характеризується тенденцією до зниження на 0,2 %, а, зокрема для ріллі — навпаки зростання на 0,2 %. Незважаючи на зменшення обсягів земельних ресурсів, держава й надалі є однією з перших за показниками

Таблиця 1. Динаміка земельних ресурсів України упродовж 2010–2017 рр., тис. га

Вид земельних угідь	Роки							2017 р. у % до 2010 р.
	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Сільсько-господарські угіддя, всього:	41576,0	41536,3	41525,8	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	99,8
У т. ч. рілля	32476,5	32518,4	32525,5	32531,1	32541,3	32543,4	32544,3	100,2
Багаторічні насадження	896,5	894,3	893,5	892,9	892,4	897,1	894,8	99,8
Перелоги	310,2	253,5	251,2	239,4	233,7	230,6	229,3	73,9
Сіножаті	2410,9	2410,5	2408,8	2407,3	2406,4	2402,9	2399,4	99,5
Пасовища	5481,9	5459,6	5446,8	5441,0	5434,1	5430,9	5421,5	98,9

Джерело: розраховано на основі офіційних статистичних даних.

площі сільськогосподарських угідь і ріллі на одного жителя у світі.

Зауважимо, що у 2018 р. було виділено майже 4,2 млрд грн на підтримку сільського господарства, з яких 57% — спрямовано на підтримку галузі тваринництва і 22% — на здешевлення купівлі сільгосптехніки (підтримку сільгоспвиробників). У 2019 році спрямовано на 40% більше бюджетних коштів, зокрема зросло фінансування видатків на підтримку тваринництва в 1,5 рази. За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, станом на середину листопада 2019 р. було намолочено зернових та зернобобових культур понад 70,2 млн т. Прогнозується, що 2020 р. виробництво зернових буде ще вищим. Водночас, щороку в Україні виробляється порядку 10 млн т молока, і ця цифра скорочується через зменшення поголів'я корів. Виробництво м'яса щороку зростає, в основному за рахунок нарощення виробництва м'яса птиці, обсяг якого у загальній структурі становить більше половини, ще третина з усього виробленого м'яса припадає на свинину і порядку 15% — на яловичину. Загалом за 2018 р. було вироблено 2,4 млн т м'яса всіх видів, а у 2019 р. мало місце зростання виробництва на 5% [1].

Також станом на 2019 р. в Україні було зареєстровано 289 тис. га сільськогосподарських земель під органічним виробництвом, найбільше землі сконцентровано під зерновими культурами — 133,4 тис. га, або 46% всіх сільгоспземель під органікою, кількість землі за останні 10 років зросла на 39 тис. га. Всього станом на 2017 р. діяло 304 виробники органічної продукції, що забезпечували оборот порядку 29 млн євро та експорт порядку 99 млн євро. За останні 5 років валове виробництво продукції сільського господарства зросло в 2,2 рази і за результатами 2018 р. склало 360,8 млрд грн, що становить 10% ВВП [1].

Особливої уваги з огляду на подальше вивчення проблем цифровізації й інноваційного

розвитку, потребує показник загального експорту продукції з України, який за останні 5 років знизився на 12%, водночас експорт продукції агросектору зріс на 12% і за результатами 2018 р. склав 18,6 млрд. дол. США, що є рекордним. Частка агропродовольчого експорту в загальному експорті становила близько 40%. Україна багато років є найбільшим у світі виробником і експортером соняшникової олії, щодо експорту зернових і бобових

культур — входить до лідерів, займаючи 2-ге місце в експорті ріпаку, 4-те — кукурудзи і ячменю та 6-те — пшениці та соєвих бобів. За останні 4—5 років значно зміцнилися позиції на ринку меду (за результатами 2018 р. — 8-ме місце в світі). Останніми роками зростає частка країни на світовому ринку м'яса птиці, головнo курятини [1]. Досягнення цих високих показників неможливе без фінансування підприємств агросектору й диверсифікації джерел інвестицій, а також новаторських організаційних й маркетингових рішень, значимість яких лише зростатиме в умовах відкритого ринку землі.

Так, за період 2014—2018 рр. обсяги капітальних інвестицій в Україні зросли більше як у півтора рази, при цьому капітальні інвестиції в сільське господарство зросли в 2,5 рази, а їхня частка в загальному обсязі капітальних інвестицій зросла з 9% у 2014 році до 13% у 2018 році [1] (рис. 2).

Водночас динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у агросектор упродовж 2010—2019 рр. є однозначно незадовільною. Так, частка таких інвестицій у загальному обсязі ПІІ в Україну у вказаний період була мізерною — 1,7%, при цьому найбільше ПІІ було спрямовано на вирощування однорічних і дворічних культур, у тваринництво та допоміжну діяльність у сільському господарстві (рис. 3).

Відтак у нових реаліях зростає необхідність інвестувати у цифровізацію аграрного виробництва, адже сектори економіки, що використовують інноваційні цифрові технології, зростають швидше й дешевше, стають набагато ефективніші та створюють нові стандарти якості. Цифрова трансформація (цифровізація) — це перетворення наявних аналогових (іноді електронних) продуктів, процесів та бізнес-моделей організації, в основі якої лежить ефективне використання цифрових технологій. Цифрова трансформація передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі сфери бізнесу. Ця інтеграція

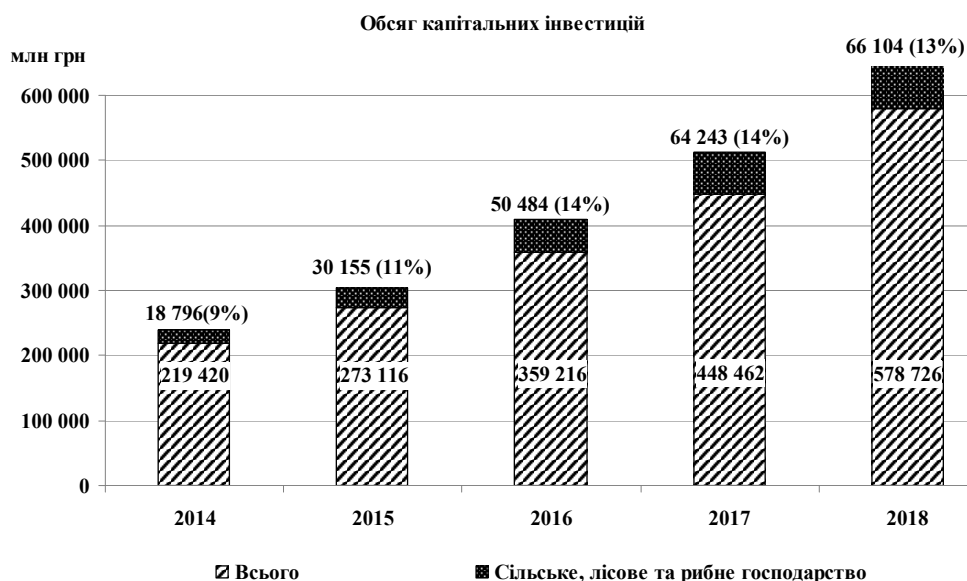

Рис. 2. Обсяг капітальних інвестицій в агросектор упродовж 2014–2018 рр.

Джерело: побудовано на основі [1].

призводить до принципових змін у тому, як діють громадяни, підприємства та організації, як вони забезпечують цінність для себе, своїх працівників, клієнтів, партнерів, досягаючи власних та спільних, економічних та соціальних цілей оперативніше, дешевше та з новою якістю [2].

Загалом мета розвитку цифрових інфраструктур полягає в тому, щоб усі громадяни України без обмежень та труднощів технічного, організаційного та фінансового характеру могли скористатися цифровими можливостями незалежно від свого місцезнаходження та не перебували в сегменті "цифрового розриву". Водночас цифровий розрив (цифрова нерівність) — нерівність у доступі до можливостей в економічній, соціальній, культурній, освітній галузях, які існують або поглиблюються в результаті

неповного, нерівномірного або недостатнього доступу до комп'ютерних, телекомунікаційних та цифрових технологій. У контексті зазначеного вище, фахівці вважають, що особлива увага щодо широкосмугового доступу до Інтернету повинна приділятися сільським територіям, підключення яких надасть нових переваг, зокрема здійснення електронної комерції виробленою сільгосппродукцією та дасть змогу "перенести" переваги міста у село. Інтернет має створити для сільських громад нові можливості соціально-економічного розвитку. Реалізація комплексної політики цифровізації, формування попиту на послуги широкосмугового доступу до Інтернету, спільні зусилля держави та бізнесу у напрямі розвитку інфраструктури підключення до широкосмугового доступу до Інтернету доз-

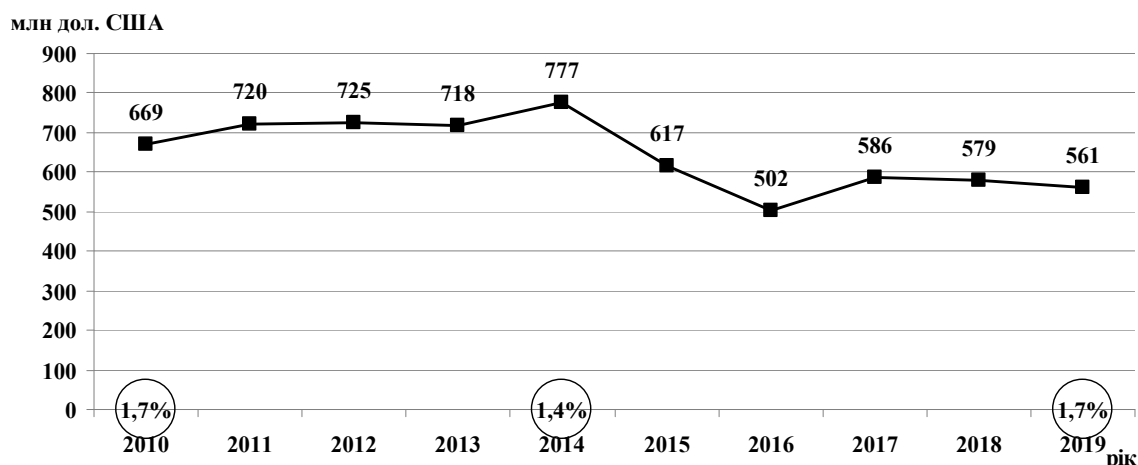

Рис. 3. Динаміка обсягу ПІІ в агросектор України, станом на 1 січня кожного року, млн дол. США

Джерело: Агробізнес України 2018/19. Інфографічний довідник. К., 2019. 52 с. С. 44.

Таблиця 2. Структура витрат за напрямками інноваційної діяльності в агрокомплексі України у 2011–2018 рр., %

Напрями інноваційної діяльності	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Внутрішні науково-дослідні роботи	19,46	14,60	11,78	17,18	10,78	11,40	8,30	7,60
Придбання науково-дослідних розробок	0,09	0,04	0,00	0,38	0,05	0,03	0,01	0,02
Придбання машин, обладнання та програмне забезпечення	64,39	68,31	68,13	70,17	81,55	85,30	90,10	90,60
Придбання знань	0,02	0,03	0,02	0,00	0,00	0,01	0,07	0,40
Інші витратин	16,04	17,02	20,07	12,27	7,62	3,26	1,52	1,38
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: систематизовано на основі даних Державної служби статистики України.

волять подолати цифровий розрив та нададуть додатковий поштовх для розвитку і благополуччя сільських мешканців [8]. Погоджуємось, що цифровізація сіл потенційно повинна стимулювати розвиток сільського господарства, створити робочі місця, а також мінімізувати відтік працівників до міст, без яких в умовах відкриття ринку землі буде неможливою успішна робота агросектору.

Таким чином, цифровізація реального сектору економіки є базовою складовою цифрової економіки та визначальним чинником зростання економіки загалом, у тому числі безпосередньо цифрової індустрії, як виробника технологій. Цифрові технології в багатьох секторах є основою виробничих стратегій, а їх трансформаційний потенціал має змінити традиційні моделі ведення бізнесу, виробничі ланцюги і процеси, спричинити появу нових продуктів та послуг, сучасних платформ та різних інновацій, зокрема у агросекторі.

Потрібно відзначити, що найвища частка витрат, спрямованих на інноваційний розвиток агроструктур, упродовж 2011–2018 рр. спрямовувалась на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (останній факт має особливе значення для успішної цифровізації галузі) (табл. 2).

Однак низькою є частка витрат на придбання науково-дослідних розробок та знань, що у 2018 р. становили сумарно менше 1 %. Очевидно, що аграріям з огляду на дефіцитність обігових коштів та потребу розвивати виробництво на інноваційній основі потрібні кошти із зовнішніх джерел, бо за рахунок власних надходжень ці витрати не вдасться компенсувати. Відтак зростає роль кредитних ресурсів для фінансового забезпечення інноваційного процесу та використання сучасних інструментів їх залучення.

Проблематичним є й фінансування інноваційного процесу в агросекторі України за ра-

хунок ресурсів, залучених вітчизняними товаровиробниками на фондовому ринку [4; 6]. Так, активність вітчизняних крупних агрохолдингів на фондових біржах світу є незначною.

Із рисунку 4 видно, що на середину 2019 р. тільки 10 українських агрохолдингів торгували на Варшавській і Лондонській фондових біржах, при цьому за рік виходу на IPO ціна акції у 7 з них знизилась з 12 до 54%, в свою чергу, зростання ціни акцій 3 агрохолдингів було в межах від 2 до 38%.

З метою масштабного здійснення цифрових трансформацій українським підприємствам, малому та середньому бізнесу важливо створити умови та відповідні стимули — від інформаційно-маркетингових до фінансових, що актуально для дрібних аграріїв. Цифрові технології в Україні повинні бути доступними як з точки зору організаційно-технічного доступу до відповідних цифрових інфраструктур, так і з фінансово-економічного погляду, тобто через створення умов та стимулів, які будуть заохочувати бізнес до цифровізації. Результатом такої діяльності стане модернізація економіки, її оздоровлення та конкурентоспроможність. У цьому контексті згадана у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 індустрія 4.0 — оновлена концепція "розумного виробництва", що ототожнюється з "четвертою промисловою революцією" та появою кіберфізичних систем. Індустрія 4.0 — наступний етап цифровізації виробництва та промисловості, на якому головну роль відіграють такі технології та концепти, як інтернет речей, "великі дані" (big data), "предиктивна аналітика", хмарні та туманні обчислення, "машинне навчання", машинна взаємодія, штучний інтелект, робототехніка, 3D-друк, доповнена реальність [8].

Інтеграція цифрових технологій у процеси виробництва є пріоритетом державної політики. Державна політика стимулювання розвитку Індустрії 4.0 має три напрями:

1) створення інфраструктури Індустрії 4.0 — індустріальних парків, галузевих центрів технологій тощо;

2) доступ до капіталу для створення нових інноваційних виробництв;

3) розвиток цифрових навичок для підготовки персоналу, здатного працювати з технологіями Індустрії 4.0 [8].

Іншими важливими завданнями є офіційне визнання міжнародних стандартів, які станов-

лять загально визнану основу Індустрії 4.0 (близько 100 стандартів), державна підтримка діяльності технічних комітетів, які беруть участь у роботі над стандартами, що стосуються Індустрії 4.0, створення механізму заохочення подання заявок на винаходи в Україні, державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності; можливість захисту патентних прав через звернення до спеціалізованих судів; створення механізмів трансферу технологій, що може бути актуальним для розвитку агросектору в Україні [8].

На наш погляд, конкурентною перевагою українських сільгоспвиробників може бути виготовлення продукції з високою доданою вартістю, якісне управління виробничими ланцюгами, інноваційні рішення у сфері маркетингу та зростання ефективності використання ресурсів, зокрема застосування передових технологій обробітку землі.

З метою розвитку сільського господарства важливим є впровадження цифрового землеробства — принципово нової стратегії менеджменту, що базується на застосуванні цифрових технологій, та новий етап розвитку агросфери, пов'язаний з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування, бортових комп'ютерів та смарт-устаткування, а також управлінських та виконавських процесів, здатних диференціювати способи оброблення, внесення добрив, хімічних меліорантів і засобів захисту рослин. Цифровізація агросектору позитивно вплине і на цифровізацію сільської інфраструктури, зокрема у частині підключення сіл до високошвидкісного інтернету, про що зазначалось вище. Втім незадовільний стан розвитку економіки сільських територій України призводить до міграції в міста, високого рівня безробіття та низьких доходів, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури тощо. Цифровізація землеробства та сільського господарства є, зокрема, інструментом масштабної програми цифровізації сіл, підключення їх до цифрових інфраструктур, подолання цифрового розриву та соціально-економічного відродження сільських територій [8]. Очевидно, що станом на сьогодні особливе значення має доступ до інформаційно-комунікаційних технологій й інших технологічних можливостей у селі, аналогічний тому, що є у містах [3;12]. Тому зрозуміло, що агровиробники зацікавлені у застосуванні інформаційних технологій у прийнятті рішень в усіх сферах управління власним бізнесом, зокрема аби підвищити якість та умови життя у сільській місцевості, зберігши в такий спосіб кадри для

роботи після повноцінного запуску у 2021 р. земельного ринку.

ВИСНОВКИ

Аграрний сектор упродовж 2014—2019 рр. у посткризовий період забезпечив приплив вальюти, зайнятість у сільській місцевості та відновлення економічного зростання в Україні. Динаміка інвестицій у цей сектор дає підстави стверджувати про його значний потенціал, розвитку якого сприятиме відкриття ринку землі в Україні та, у зв'язку із цим, нові тренди у галузі. Водночас важливо забезпечити продовольчу безпеку, а також згодом моніторинг за входженням на ринок нових крупних аграрних холдингів тощо, особливо з-за кордону.

Можна стверджувати, що агросектор в Україні має сформовані передумови для подальших якісних трансформацій та застосування інновацій й модернізації, адже держава утримує провідні позиції у світі за показниками експорту багатьох видів сільгосппродукції, а до роботи у ньому залучено значну кількість працівників. Тому аграрний сектор є важливою складовою національної економіки, стратегічна роль якого не лише у формуванні продовольчої безпеки, а й розвитку аграрного ринку та нарощування експортного потенціалу, зокрема, у країни ЄС.

Імплементация цифрових технологій повинна інтенсифікувати процес розвитку агросектору, а також стимулювати підвищення рівня добробуту населення у сільській місцевості, забезпечення зайнятості, зважаючи на зростаючу потребу у працівниках у міру запуску у 2021 р. ринку землі.

Цифровізація повинна сприяти появі нових виробництв та розвинути інноваційне підприємництво у агросекторі. Розробка національної стратегії електронного (цифрового) сільського господарства має стати підґрунтям розвитку та переходу України до використання інформаційних технологій для трансформацій у сільськогосподарській сфері. Водночас ухвалений цифровий порядок денний може дозволить швидше перейти на цифрові технології суб'єктам господарювання галузі, наслідком чого повинно бути суттєве зростання конкурентних переваг вітчизняних сільгоспвиробників при виході на міжнародні ринку агропродукції.

Література:

1. Агропортал. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/pervye-agrarnye-itogi-goda-v-infografike/>
2. Відкриття ринку землі для зростання сільського господарства. URL: <http://pub->

docs.worldbank.org/en/395991574161086077/Ukraine-special-focus-note-Fall-2019-uk.pdf

3. Демчишак Н.Б., Біленька В.А. Розвиток технологічних платформ як інструмент реалізації інноваційного потенціалу в Україні. Економіка та суспільство. 2018. № 16. С. 731—738.

4. Демчишак Н.Б., Дубик О.І. Фінансове регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору України в умовах інтеграційних процесів. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 23. С. 43—48.

5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Думанська І.Ю. Фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК України: теорія, методологія та практика: монографія. Київ: ДВНЗ "Університет банківської справи", 2018. 298 с.

7. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / Г.Т. Карчева, Т.С. Смовженко, В.І. Міщенко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук Г.Т. Карчевої. К.: ДВНЗ "Університет банківської справи", 2016. 276 с.

8. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

9. РБК-Україна. Рада прийняла закон про ринок землі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rada-prinyala-zakon-rynke-zemli-nuzhno-znat-1585597203.html>

10. Урба С.І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України: дисертація д-ра ек. наук (наук. спец. 08.00.03). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019.

11. Цифрова агенда України — 2020. 2016. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

12. Черепаня І.Р., Демчишак Н.Б. Інструменти фінансового регулювання розвитку інформаційно-комунікаційних технологій як чинника підвищення конкурентоспроможності економіки України // Агросвіт. 2017. № 24. С. 53—59.

References:

1. Agroportal (2019), "The first agricultural results of the year in infographics", available at: <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/pervye-agrarnye-itogi-goda-v-infografike/> (Accessed 25 April 2020).

2. WB Focus Note Land November (2019), "Opening the land market for agricultural growth", available at: <http://pubdocs.worldbank.org/en/395991574161086077/Ukraine-special-focus-note-Fall-2019-uk.pdf> (Accessed 25 April 2020).

3. Demchishak, N.B. and Bilenka, V.A. (2018), "Development of the technological platform as instrument of innovative potential implementation in Ukraine", Economy and society, vol. 16, pp. 731—738.

4. Demchishak, N.B. and Dubyk, O.I. (2017), "Financial regulation of innovate development of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of integration processes", Investment: practice and experience, vol. 23, pp. 43—48.

5. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Accessed 25 April 2020).

6. Dumanska, I.Y. (2018), Finansove zabezpechenia innovatsiynuh procesiv v APK Ukraine: teoria, metodologia ta praktuka [Financial support of innovation processes in the agro-industrial complex of Ukraine: theory, methodology and practice], SHEI "University of Banking", Kyiv, Ukraine.

7. Karcheva, G.T. Smovzhenko, T.S. and Mishchenko, V.I. (2016), Efektivnist ta konkurentospromgnist bankivskoi sustemu Ukrainu [Efficiency and competitiveness of the banking system of Ukraine], SHEI "University of Banking", Kyiv, Ukraine.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Order "On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018—2020 and approval of the action plan for its implementation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

9. RBC-Ukraine (2020), "The council passed a law on the land market", available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rada-prinyala-zakon-rynke-zemli-nuzhno-znat-1585597203.html> (Accessed 25 April 2020).

10. Urba, S. I. (2019), "Priorities and instruments of development of the agrarian sector in the system of ensuring of the economic security of Ukraine", Abstract of Doctor of Science in Economics, Economics and Management of the National Economy, Ivan Franko National University of L'viv, L'viv, Ukraine.

11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016), "Digital Agenda of Ukraine — 2020", available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (Accessed 25 April 2020).

12. Cherepanya, I.R. and Demchishak N.B. (2017), "Instruments of financial regulation of information and communication technologies development as a factor of increasing competitiveness of Ukraine's economy", Agrosvit, vol. 24, pp. 53—59.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2020 р.

УДК 338.512:005.932-154:631.11

О. М. Варченко,д. е. н., професор, проректор з наукової та інноваційної діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-9090-0605

І. В. Свиноус,д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-0346-1596

Л. С. Іванова,к. е. н., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної
економіки, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0001-8405-3529

К. В. Ткаченко,к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-0369-3100

В. А. Биба,к. е. н., асистент кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-9157-3191

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.19

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Varchenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Research and Innovation, Bila Tserkva National Agrarian University

I. Svyous,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Ivanova,

PhD in Economics, Associate Professor of Public Administration, administration and international economics,
Bila Tserkva National Agrarian University

K. Tkachenko,

PhD in Economics, Associate Professor of Finance, Banking and Insurance, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Byba,

PhD in Economics, Assistant Professor of Management, Bila Tserkva National Agrarian University

METHODICAL APPROACHES TO THE COST MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розкрито на основі узагальнення досліджень науковців методичні підходи до управління витратами сільськогосподарських підприємств. Вважаємо, що причиною отримання різних даних про собівартість за допомогою різних методів для одного і того ж виду продукції є не тільки непрямі, але і прямі витрати. Відмінність у питомій величині прямих витрат може виникнути тому, що для виробництва продукції можуть застосовуватися різні види матеріалів, ручні або автоматизовані способи обробітку, різні за станом одиниці обладнання, виробничі бригади.

Доведено, що дієвий механізм управління витратами виробництва розглянуто як систему відносин, що виникають при реалізації взаємопов'язаних і взаємообумовлених цілей, принципів, функцій та методів, які дозволяють керуючій підсистемі шляхом впливу на керовану підсистему реалізовувати управлінські рішення. Управління витратами — це динамічний управлінський процес, спрямований на планування витрат, організацію раціонального їх витрачання, здійснення контролю за виконанням виробничого плану, який є складовою системи управління підприємством.

The article reveals on the basis of generalization of scientific research methodological approaches to the cost management of agricultural enterprises. We believe that the reason for obtaining different cost data using different methods for the same type of product are not only indirect but also direct costs. The difference in the specific value of direct costs may arise because for the production of different types of materials can be used, manual or automated processing methods, different in the state of the unit of equipment, production teams.

We believe that effective organizational and economic support of the process of managing the costs of production of an agricultural enterprise is a system of interrelated goals, principles, functions and methods that must be coordinated and balanced to ensure its effective and competitive development. Obviously, the existence of management as a system is explained by the close relationship between the object and the subject of management (management subsystems). There are always two components to management: manager and managed. Cost management involves the influence of the subject of management and the object of management to achieve the objectives. The subject of management is the management of the enterprise and other governing bodies, owners of the enterprise, responsible persons, hired managers, special services, specialists in a certain sphere of financial and economic activity (management system). At the same time, the object of management is the various cost centers of the enterprise (divisions, shops, departments, sections, etc.) within which the business processes (managed system).

It is proved that an effective mechanism of production cost management is considered as a system of relations that arise in the implementation of interconnected and interdependent goals, principles, functions and methods that allow the control subsystem by influencing the managed subsystem to implement management decisions. Cost management is a dynamic management process aimed at cost planning, organization of their rational spending, control over the implementation of the production plan, which is part of the enterprise management system.

Ключові слова: управління, витрати, виробництво, сільськогосподарське підприємство, методи, процес.

Key words: management, expenses, production, agricultural enterprise, methods, process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою компонентою в системі управління підприємством є оцінка ефективності управлінських дій, яка передбачає зіставлення результатів діяльності з витратами на досягнення цих результатів. У якості витрат можна розглядати будь-які витрати ресурсів (основних засобів, матеріалів, трудових ресурсів у формі робочого часу, заробітної плати і т.д.). У разі, якщо діяльність господарюючого суб'єкта безпосередньо формує доходи, то як результат приймаються: виробництво продукції (робіт, послуг) у вартісному або натуральному вираженні, реалізована продукція (роботи, послуги) у вартісному, натуральному, умовно-натуральному вираженні, прибуток, маржинальний дохід і т.д. або, якщо доходи від діяльності безпосередньо не формуються (наприклад, виконуються роботи виробничого характеру для інших структурних підрозділів підприємства і не виконуються роботи для сторонніх замовників), результатом є економія витрат (абсолютна або відносна), розрахована з урахуванням зміни обсягу продукції (робіт, послуг) для даного технологічного підрозділу. Отже, можна стверджувати, що практично будь-яке обґрунтування управлінських рішень щодо розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різномічні грані важливої економічної проблеми в іноземній літературі, а саме управління витратами, становлення й розвиток методів управління ними досліджувалися такими авторами: Р. Акоф, І. Ансофф, Р. Антоні, К. Ате,

С.А. Брю, Г. Гесс, Дж. Джонсон, Д. Дойл, К. Друрі, Р. Каплан, Б. Карлофф, В. Кер, Г. Кені, К. Кляйн, Ж. Курсель-Сенелі, Р. Купер, К. Меллерович, М. Паск'є, Г. Плаут, Т. Хіромато, Н. Хігінс, Ч.Г. Хорнгрен, Дж. К. Шанк, Л. Чейс-Вілд, О. Шмаленбах, Х.Й. Фольмут, Дж. Фостер та ін. Проте мінливість зовнішнього і внутрішнього середовища вимагає перегляду основних теоретичних положень управління витратами сільськогосподарських підприємств з урахуванням специфіки їх виробничо-господарської діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є поглиблення теоретико-методичних засад щодо забезпечення системи управління витратами сільськогосподарських підприємств в умовах варіативності внутрішнього та зовнішнього середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реалізація в процесі управління витратами принципів і функцій управління забезпечується за допомогою методів управління. Методи управління різноманітні за своїм складом. У теорії пізнання виділяють загальнонаукові методи (на теоретичному рівні пізнання — формалізація, аналіз, синтез, дедукція, індукція, абстрагування, на емпіричному рівні пізнання — спостереження, експеримент, порівняння) і спеціальні методи, що застосовуються в окремих галузях науки з урахуванням специфіки і природи об'єкта дослідження.

У вітчизняній господарській практиці досить часто застосовується нормативний метод.

У зарубіжних дослідженнях і практиці роботи зарубіжних підприємств даний метод вважають практично повним аналогом "стандарт-кост". Після закінчення звітної періоду, згідно з нормативними методами собівартість готової продукції і вартість незавершеного виробництва розраховується за встановленими на підприємстві нормами. Для визначення фактичної величини витрат на окремий вид продукції загальна сума фактичних витрат порівнюється із нормативною, визначається так зване "відхилення". Сума відхилення розподіляється на нормативну собівартість продукції пропорційно обраній на підприємстві базі розподілу. Як вже зазначалося вище, принцип управління витратами за допомогою норм був запропонований в роботах А. Файоля, Г. Емерсона і розвинутий надалі в дослідженнях Ф. Тейлора, Г. Чартера. Зокрема, Г. Емерсон запропонував ідею "управління за відхиленнями", коли керівник втручається в господарський процес у момент, коли фактичні показники витрат відхиляються від нормативних. Водночас, на переконання Г. Емерсона, фактичні показники витрат ніколи не можуть бути нижче від нормативних. Це означає, що в якості норм він брав мінімально можливі показники витрат, наприклад, витрати, розраховані за результатами праці найбільш висококваліфікованих робітників. Зазначимо, що Г. Емерсон приділяв велику увагу аналітичній функції в системі "стандарт-кост" і вказував, що у складі витрат виробництва не приділяється увага якісним характеристикам об'єктів обліку (зокрема, виробничих ресурсів), а акцент тільки кількісній стороні, в основному — ціновій. Концепція Емерсона набула розвитку в дослідженнях Чартера, який зазначав, що в системі управління витратами повинні використовуватись "еталонні" норми, щоб виконавці орієнтувалися на розвиток, зростання, більш ефективні використання ресурсів [1].

Сучасні дослідники також позитивно оцінюють "стандарт-кост" як метод управління витратами на основі такого аргументу: основним теоретичним досягненням даного методу, на думку Я.В. Соколова, є висунення на перший план норм витрат, які повинні відображати ідеальні умови господарської діяльності [2]. Таким чином, управлінський механізм "стандарт-кост" зводиться до нормування всіх витрат, визначення відхилень фактичних витрат від нормативних і виявлення причин прийняття управлінських рішень щодо результатів аналізу відхилень.

Використання в процесі управління витрат моніторингу відхилень є одним із дієвих інструментів контролінгу витрат, оскільки оператив-

не відстеження відхилень дає сигнал про виникнення проблеми та необхідність втручання управлінського персоналу в господарський процес. Використовувати планові дані, розраховані відповідно до нормативів споживання ресурсів, необхідно також і при аналізі витрат за підсумками звітної періоду. Розрахунок впливу факторів на відхилення фактичних витрат від планових потрібен для з'ясування причин таких відхилень.

Очевидно, що будь-який метод управління витратами ґрунтується на класифікації витрат за економічними елементами або статтями калькуляції. Особливістю методу "директ-костинг" стало виділення у собівартості умовно-змінної та умовно-постійної частини витрат. Причина виникнення подібної класифікації зумовлена потребою управління витратами — саме така класифікація дає можливість формалізувати причинно-наслідкові зв'язки між величиною витрат і факторами, що діють на витрати. На основі цього підходу вирішується великий комплекс управлінських завдань: розрахунок показників беззбитковості, обґрунтування структури продукції, ціноутворення на базі граничних витрат (ними приймають питомі змінні витрати), обґрунтування рішення "виробляти ресурси самостійно або закуповувати на стороні", вибір варіанта завантаження виробничої потужності, оцінка підприємницького ризику на основі операційного важеля, оцінка економічного ефекту прийняття додаткового замовлення на виробництво в умовах неповного завантаження виробничих потужностей (за ціною нижче повної собівартості) і т.д.

Застосування методу "директ-костинг" у господарській практиці має деякі обмеження. Як зазначають науковці, ефективно застосування "директ-костинг" можливо лише в тому разі, якщо на підприємстві в структурі витрат переважають прямі витрати, при цьому його асортимент продукції мінімальний і кожному виду продукції відповідає однакова величина накладних витрат [3].

Проблеми, що виникають у застосуванні "директ-костинг" у практиці управління витратами, вирішувалися за допомогою нових методів управління затратами. Зокрема, наприкінці минулого століття Р. Купер заклав теоретичні основи ABC-методу, від англ. activity-based-costing (облік витрат за видами діяльності, функціями, операціями) [4]. В економічних дослідженнях суть ABC-методу можна звести до ідеї деталізації виробничих процесів на деякі складові, які призводять до створення доданої вартості в кінцевому продукті. Як вка-

зує Е.М. Харитонova, якщо традиційні системи обліку розподіляють накладні витрати між центрами виробничих витрат, а потім між об'єктами), то ABC відносить витрати ресурсів до конкретних функцій (операцій) і використовує фактори витрат за видами діяльності для розподілу витрат між об'єктами [5].

Вітчизняна теорія калькулювання також має в своєму арсеналі методи, орієнтовані на розрахунок витрат за стадіями господарського процесу — це попроцесний і попередільний методи. Вони досить близькі за змістом; різниця полягає в такому: попередільний метод використовується в тих випадках, коли напівфабрикати реалізуються споживачеві з проміжних виробничих етапів, у зв'язку з чим і потрібна калькуляція собівартості не незакінчених етапах процесу. Підсумком застосування попроцесного і попередільного методів є отримання даних про величину питомої собівартості продукції по закінченні окремих етапів виробництва [6; 7].

Оцінюючи ці два методи управління витратами, економісти однак не в тому, що дані методи мають досить вузьку сферу застосування. Зокрема, як зазначається в методичних вказівках, умовою застосування цих методів є однорідна продуктова лінійка, причому всі види продукції мають вироблятися за однаковою технологією. Використання різних форм і методів обробки предметів праці, різних способів організації виробничого процесу, різних сировинних компонентів та їх комбінації призводить до зміни питомої собівартості навіть для одного й того ж виду продукції.

Під час застосування ABC-методу в поле зору дослідження потрапляють окремі стадії виробництва, тому цей метод дозволяє виявити в складі непрямих витрат зв'язку між ресурсами, спожитими при формуванні непрямих витрат, і окремими видами продукції, що завжди було слабким місцем в управлінні витратами. Ця особливість методу привела до думки, що ABC-метод найбільш результативний у тих випадках господарської практики, коли у складі витрат найбільшу питому вагу займають саме непрямі витрати. Якщо ж накладні (непрямі) витрати незначні в загальній сумі собівартості, то ABC-метод порівняно з його аналогами дасть приблизно той самий результат.

Вважаємо, що причиною отримання різних даних про собівартість за допомогою різних методів для одного і того ж виду продукції є не тільки непрямі, але і прямі витрати. Відмінність у питомій величині прямих витрат може виникнути тому, що для виробництва продукції можуть застосовуватися різні види матеріалів,

ручні або автоматизовані способи обробітку, різні за станом одиниці обладнання, виробничі бригади. В ABC-методі не приділяється достатньої уваги ідентифікації прямих витрат, підвищення об'єктивності даних про ці витрати — метод не передбачає виділення позицій, що дозволяє оцінити вплив технології та організації виробництва на величину собівартості продукції.

У коло завдань управління витратами входить і ідентифікація витрат відносно осіб, на яких покладено відповідальність за формування собівартості продукції. Подібні завдання вирішуються в теорії управління витратами за центрами фінансової відповідальності, які описано в працях А. Хігінса [8]. Так, він ставив завдання вдосконалення методу управління витратами таким чином, щоб у сферу відповідальності особи, яка приймає рішення (ОПР), входили такі витрати, на величину яких він може впливати в межах її посадових повноважень.

Оцінка генезису методів управління витратами показує, що методи розвивалися в напрямі деталізації об'єктів управління витратами. У деяких випадках розрахунок і оцінка витрат виконувалися для окремих одиниць обладнання. Зокрема подібні підходи можна спостерігати в методах "SIT" (System-in-Time) і JIT (just-in-time). Концепція цих методів ґрунтується на необхідності зведення до мінімуму виробничих запасів як на складі, так і безпосередньо у виробничому процесі [9; 10]. Досягти цієї мети можна знаючи точну кількість виробничих ресурсів, необхідних для випуску заданої кількості продукції, а також потребу в часі для виробництва окремого виду продукції, щоб до потрібного моменту мати необхідну кількість виробничих ресурсів. Деякою мірою подібні підходи до управління витратами стали революційними, оскільки завдання управління виробництвом орієнтовані на запити зовнішнього середовища, в цьому випадку — на вимоги споживача щодо терміну виконання замовлення на виробництві.

Крім термінів поставки продукції, споживач висуває певні вимоги й до ціни продукції. Це зумовило появу концепції так званої "цільової собівартості" та такого методу управління витратами, як target-costing. Процес управління собівартістю відповідно до нього оцінюється як взаємозв'язок процесів ціноутворення та реінжинірингу, і саме в цьому полягає основна перевага методу "targetcosting".

Із посиленням впливу зовнішніх факторів на зовнішнє середовище підприємства виникла ціла група інноваційних методів, призначених для управління витратами виробництва. Зокрема, SCA (strategic cost analysis) досліджує про-

цеси, що відбуваються у зовнішньому середовищі, і стосуються логістичних ланцюжків постачання сировини і матеріалів, а також логістичних ланцюжків постачання продукції. Метод LCC (lifecyclecosting) орієнтований на оцінку витрат за стадіями життєвого циклу продукції. Цікаво, що в межах даного методу аналізуються не тільки витрати виробника, а й затрати споживача, які він несе вже в процесі експлуатації продукції [11-13].

В економічній літературі процесуальна сторона методів управління затратами ідентифікована недостатньо чітко, про що свідчить той факт, що "розкладання витрат по стадіях створення ланцюжка споживчої цінності продукту" заявлено відразу в трьох методах: SCA-методі, ABC-методі та методі ФВА. Як зазначають науковці, ідентичність ABC-методу і ФСА-методу некоректні, оскільки під ФСА-методом розуміють Valueanalysis, орієнтований на оцінку витрат за окремими споживчими властивостями продукції [14]. Зазначимо, що в ABC-методі витрати розраховуються за стадіями виробництва без прив'язки до того, закінчено процес формування споживчої функції продукції, і саме в цьому полягає відмінність ABC-методу від його аналогів, також заснованих на проміжному розрахунку витрат.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити певні висновки: метод ФСА дозволяє розраховувати вартість окремих споживчих властивостей продукції і виявити резерви зниження собівартості продукції, але не враховує вплив зовнішнього середовища. Думки про ідентичність методу ФВА і ABC виникли, на нашу думку, через різне трактування терміна "функція": у методі ФВА під функцією розуміють споживчу функцію продукції, а в ABC-методі — певний виробничий процес, що виконується людиною або машиною; методи, орієнтовані на врахування факторів зовнішнього середовища, не можуть повноцінно використовуватися в оперативному управлінні підприємством. Враховуючи наведені характеристики методів управління виробничими витратами підприємства, можна провести їх групування.

Наявність деяких недоліків у межах окремих методів управління затратами, спроба усунути їх за допомогою винаходу нового методу переконують у необхідності поєднувати різні методи, оскільки на підприємстві неможливо необмежено розробляти різні методи, адже кожний метод вимагає відповідного інформаційного забезпечення, обслуговуючого персоналу, а отже, пов'язано із збільшенням витрат на утримання керуючої системи підприємства.

Можна виділити принаймні два магістральні напрями в теорії управління витратами, пов'язані з комбінацією різних методів управління витратами. Так, Р. Каплан і С. Андерсон запропонували поєднати ABC-метод і метод JIT — таким чином процедури управління витратами в ABC-методі можна поєднувати з прийомами управління виробництвом з урахуванням тимчасового чинника. Такий метод автори запропонували назвати Time-Driven ABC (TDABC) [15].

Інший варіант комбінації методів запропонував І.Є. Мізіковський, який визнав можливим поєднати "директ-костинг" і ABC-метод. Свою позицію автор аргументує тим, що в межах ABC-методу отримані дані щодо собівартості не створюють бази для проведення аналізу співвідношення "витрати-обсяг виробництва-прибутку", тим самим значно знижується рівень інформаційної обізнаності осіб, які приймають управлінські рішення, не структурують відомості, що лежать в основі продуктивного ситуаційного реагування [16].

Враховуючи особливості, властиві розглянутим методам, що стосуються врахування фактичних виробничих затрат та калькулювання собівартості продукції, можна визначити основні напрями їх використання в тактичному управлінні поточними витратами.

Систему управління витратами слід розуміти як сукупність прийомів і способів, інструментів і важелів впливу на формування витрат, спрямовану на досягнення їх максимальної ефективності на підприємстві у процесі відтворення, за постійного контролю їх рівня та стимулювання зниження.

Як зазначають науковці, управління витратами підприємств є дуже важливим у нинішніх умовах, оскільки ринкові механізми зумовлюють послаблення уваги до витрат [17; 18]. Складовими системи управління витратами, необхідно вирішити такі завдання: розробити план витрат, собівартості і матеріальне стимулювання за його виконання; дати оцінку процесу виконання плану та його коригування; оцінити результати виконання плану і визначити розміри винагороди працівників.

Погоджуємося із думкою вітчизняних науковців про важливість процесу управління витратами, який слід розглядати різнобічно: із практичного боку — як процес формування та регулювання витрат організації; із нормативно-правового боку — як систему, що прямо й опосередковано впливає на поповнення бюджету через ціни і податки, що надходять до бюджетів різних рівнів; як системний процес — система, що вимагає регуляції; інструментальна складо-

ва — сукупність інструментів впливу держави та економічних структур на формування ефективного виробництва; інноваційна складова — найважливіший механізм реалізації інновацій, оновлення і модернізації всіх сфер економіки [19; 20].

Формування процесу ефективного управління витратами виробництва — складний і багатогранний процес, пов'язаний із діяльністю підприємства загалом. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне виявити сутність, функції, завдання та принципи управління витратами виробництва. Існує безліч думок вітчизняних і зарубіжних вчених щодо сутності управління витратами виробництва. Проте всі вони зводяться до того, що управління витратами виробництва передбачає виконання всіх функцій, властивих управлінню будь-яким об'єктом, тобто розробку, прийняття і реалізацію рішень, а також контроль за їх виконанням. Водночас функції управління витратами виробництва реалізуються через елементи управлінського циклу: прогнозування і планування, організацію, координацію і стимулювання виконання, облік і аналіз та проявляються через їх виконання.

Вважаємо, що дієве організаційно-економічне забезпечення процесу управління витратами виробництва сільськогосподарського підприємства є системою взаємопов'язаних цілей, принципів, функцій і методів, які повинні бути злагодженими та збалансованими, щоб забезпечити ефективний та конкурентоспроможний його розвиток. Очевидно, що існування управління як системи пояснюється тісним взаємозв'язком об'єкта та суб'єкта управління (підсистем управління). В управлінні завжди присутні два компоненти: керуючий та керований. Управління витратами передбачає вплив суб'єкта управління та об'єкт управління для досягнення поставлених завдань. Суб'єкт управління — це керівництво підприємства та інші керівні органи, власники підприємства, відповідальні особи, наймані менеджери, спеціальні служби, фахівці в певній сфері фінансово-господарської діяльності (керуюча система). Водночас об'єкт управління — це різні центри витрат підприємства (підрозділи, цехи, відділи, дільниці тощо), в межах яких відбуваються господарські процеси (керована система).

Розглядаючи тактичне управління виробничими витратами підприємства як важливий елемент у системі його взаємодії зі стратегічним управлінням виробничими витратами, яке використовується для досягнення короткострокових цілей і вирішення поточних завдань, результати яких виявляються, як правило, оперативно та співвідносяться із конкретними діями.

До найбільш важливих тактичних рішень, здійснюваних у процесі управління виробничими витратами сільськогосподарського підприємства, можна віднести такі: визначення собівартості конкретного виду продукції, що виробляється на підприємстві; визначення загальної суми виробничих витрат підприємства; розрахунок фінансових та економічних результатів господарської діяльності підприємства; встановлення величини і виявлення причин відхилення фактичних витрат від нормативних або планових значень та розробка заходів щодо його усунення або зниження; розробка раціональної виробничої програми підприємства з урахуванням наявної виробничої потужності; забезпечення господарської діяльності підприємства економічними ресурсами в необхідному обсязі, належної якості та в необхідні терміни.

Очевидно, що вирішення поточних завдань для досягнення короткострокових цілей, які реалізуються на основі використання методів тактичного управління виробничими витратами підприємства, повинні здійснюватися у межах стратегічного управління. Для стратегічного управління поточними витратами господарюючого суб'єкта повинні формуватися і реалізовуватися стратегічні рішення в процесі управління виробничими витратами підприємства.

Розглядаючи стратегічне управління виробничими витратами підприємства як основного елемента в системі його взаємодії з тактичним управлінням виробничими витратами, необхідно зосередити увагу на тому, що стратегічне управління використовується для досягнення довгострокових цілей і вирішення перспективних завдань, результати яких не проявляються швидко, а формуються протягом тривалого періоду часу й істотно впливають на тенденцію економічного розвитку господарюючого суб'єкта.

До найбільш важливих стратегічних рішень, здійснюваних у процесі управління виробничими витратами сільськогосподарського підприємства, доцільно віднести такі: забезпечення підтримки позитивної тенденції щодо зміни величини виробничих витрат підприємства та стабільного економічного росту і розвитку господарюючого суб'єкта; здійснення стратегічного аналізу, планування і контролю; модернізації та технічне переозброєння виробничих потужностей підприємства; проведення організаційних заходів, спрямованих на зміну структури виробничих витрат підприємства; зміна рівня виробничих витрат у результаті проведення технологічних заходів з метою стимулювання попиту на продукцію, вироблену підприємством і розширення його ринку збуту.

Структуру системи взаємодії стратегічного, тактичного та оперативного управління виробничими витратами сільськогосподарського підприємства можуть формувати такі основні елементи: довгострокові цілі та завдання управління виробничими витратами; підсистема стратегічного аналізу та розробки стратегічних рішень у процесі управління виробничими витратами; підсистема реалізації стратегічних рішень у процесі управління виробничими витратами; підсистема стратегічного контролю за реалізацією функціональної стратегії управління виробничими витратами; короткострокові цілі та завдання управління виробничими витратами; підсистема тактичного та оперативного аналізу й розробки тактичних і оперативних рішень у процесі управління виробничими витратами; підсистема реалізації тактичних і оперативних рішень у процесі управління виробничими витратами; підсистема тактичного та оперативного контролю за рівнем виробничих витрат.

ВИСНОВКИ

Дієвий механізм управління витратами виробництва розглянуто як систему відносин, що виникають під час реалізації взаємопов'язаних і взаємообумовлених цілей, принципів, функцій та методів, які дозволяють керуючій підсистемі шляхом впливу на керовану підсистему реалізовувати управлінські рішення. Управління витратами — це динамічний управлінський процес, спрямований на планування витрат, організацію раціонального їх витрачання, здійснення контролю за виконанням виробничого плану, який є складовою системи управління підприємством.

Вважаємо, що управління витратами — це динамічний управлінський процес, спрямований на планування витрат, організацію раціонального їх витрачання, здійснення контролю за виконанням виробничого плану, який є складовою системи управління підприємством. Запропонована система управління витратами сільськогосподарських підприємств об'єднує інформаційний, методологічний та управлінсько-аналітичний блоки, що дає можливість здійснювати цілеспрямовано впливати на виробничий процес з метою оптимізації витрат і підвищення економічної ефективності діяльності.

Література:

1. Емерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон. — М.: Экономика, 1972. — 113 с.
2. Соколов Я.В. Сила и слабость бухгалтерии США [Текст] / Я.В. Соколов, В.Я. Соко-

лов // Бухгалтерский учет. — 1999. — № 2. — С. 80—82.

3. Киреева Н.В. Генезис методов управления затратами / Н.В. Киреева, Е.А. Малышев // Вестник Забайкальского государственного университета. — 2013. — № 08 (99). — С. 12—21.

4. Cooper R. 5 Steps to ABC System Design / R. Cooper. Accountancy, November 1990.

5. Потапенко Ю.С. ABC-метод управления витрат і його переваги порівняно з іншими методами / Ю.С. Потапенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2009/fem/potapenko/library/tez1.htm>

6. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): [монографія] / Михайло Семенович Пушкар. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — 422 с.

7. Скрипник М.І. Позамовний та попроцесний методи калькулювання собівартості продукції: переваги та недоліки // "Економічні науки". — Серія "Облік і фінанси". — Вип. 8 (29). Ч. 1. — 2011. — С. 412—424.

8. Higgins N.A. Responsibility accounting: the Arthur Andersen's Chronicle / N.A. Higgins. — Chicago, 1952. — 189 p.

9. Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С., Хлапконов А.Ю., Макухін Г.А. Управління витратами підприємства: монографія. — К.: Лібра, 2007. — 320 с.

10. Лукашов А.В. Практические материалы круглого стола ABC (activity based costing) и АВМ (activity based management): оптимизация бизнес-процессов и повышение прибыльности компаний / А.В. Лукашов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gaap.ru/biblio/mngacc/foreign/017.asp>

11. Панасюк В.М. Витрати виробництва: управлінський аспект: моногр. / В.М. Панасюк. — Тернопіль: Астон, 2005. — 228 с.

12. Партин Г.О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: моногр. / Г.О. Партин — К.: УБС НБУ, 2008. — 219 с.

13. Партин Г.О., Ясінська А.І. Системно-орієнтоване управління витратами промислового підприємства: моногр. / Г.О. Партин, А.І. Ясінська. — Л.: ЗУКЦ, ПП НВФ "Біарп", 2011. — 200 с.

14. Атаманов Д.Р. Определение себестоимости методом Activity based costing / Д.Р. Атаманов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://quality.eup.ru/ECONOM/abc.html>

15. Kaplan R.S. Time-Driven Activity Based Costing / R.S. Kaplan, S.R. Anderson // Boston: Harvard Business School Press. — 2007. — 266 p.

16. Теория бухгалтерского учета: учебн. (под ред. Е.А. Мизиковского). — М.: Юристъ, 2002. — 400 с.

17. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія / І.В. Охріменко. — К.: Ін-т аграр. економіки, 2009. — 360 с.

18. Скоропад І. С. Механізм управління витратами підприємства / І.С. Скоропад, Б.Р. Балиук // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.10. — С. 229—232.

19. Крапівницька С. М., Зарукевич М. В. Розвиток системи управління витратами підприємства [Електронний ресурс] / С.М. Крапівницька, М.В. Зарукевич // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. — 2013. — Режим доступу: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_3_1/41.pdf

20. Ясінська А.І. Сутність управління витратами на вітчизняних підприємствах / А.І. Ясінська // Вісник Національного університету Львівська політехніка. — 2007. — № 14 (594). — С. 357—360.

References:

1. Emerson, H. (1972), Dvenadtsat' pryntsyrov proyzvoditel'nosty [Twelve principles of productivity], Ekonomika, Moscow, Russia.

2. Sokolov, Ya.V. and Sokolov, V.Ya. (1999), "The strengths and weaknesses of US accounting", Bukhholderskyj uchet, vol. 2, pp. 80—82.

3. Kyreeva, N.V. and Malyshev, E.A. (2013), "The genesis of cost management methods", Vestnyk Zabajkal'skoho hosudarstvennoho unyversyteta, vol. 08 (99), pp. 12—21.

4. Cooper, R. (1990), "5 Steps to ABC System Design", Accountancy, vol. 11.

5. Potapenko, Yu.S. (2009), "ABC-method of cost management and its advantages over other methods", available at: <http://masters.don-tu.edu.ua/2009/fem/potapenko/library/tez1.htm> (Accessed 30 May 2020).

6. Pushkar, M.S. (1999), Tendentsii ta zakonirnosti rozvytku bukhholders'koho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty) [Trends and patterns of accounting in Ukraine (theoretical and methodological aspects)], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.

7. Skrypnyk, M.I. (2011), "Out-of-order and post-process methods of calculating the cost of production: advantages and disadvantages", Ekonomichni nauky. Seriya "Oblik i finansy", vol. 8 (29), no. 1, pp. 412—424.

8. Higgins, N.A. (1952), Responsibility accounting: the Arthur Andersen's Chronicle, Chicago, USA.

9. Kozachenko, H.V. Pohorielov, Yu.S. Khlap'ov, L.Yu. and Makukhin, H.A. (2007), Upravlinnia vytratamy pidpryiemstva [Cost management of the enterprise], Libra, Kyiv, Ukraine.

10. Lukashov, A.V. (2010), "Practical materials of the round table ABC (activity based costing) and ABM (activity based management): optimization of business processes and increasing the profitability of companies", available at: <http://gaap.ru/biblio/mngacc/foreign/017.asp> (Accessed 30 May 2020).

11. Panasiuk, V.M. (2005), Vytraty vyrobnytstva: upravlins'kyj aspekt [Production costs: management aspect], Aston, Ternopil', Ukraine.

12. Partyn, H.O. (2008), Upravlinnia vytratamy pidpryiemstva: kontseptual'ni zasady, metody ta instrumentarij [Enterprise cost management: conceptual principles, methods and tools], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

13. Partyn, H.O. and Yasins'ka, A.I. (2011), Systemno-orientovane upravlinnia vytratamy promyslovoho pidpryiemstva [System-oriented cost management of an industrial enterprise], ZUKTs, PP NVF "Biarp", Lviv, Ukraine.

14. Atamanov, D.R. (2011), "Costing by the method of "Activity based costing"", available at: <http://quality.eup.ru/ECONOM/abc.html> (Accessed 30 May 2020).

15. Kaplan, R.S. and Anderson, S.R. (2007), Time-Driven Activity Based Costing, Harvard Business School Press, Boston, USA.

16. Myzykovskiy, E.A. (2002), Teoriya bukhholderskoho ucheta [Theory of accounting], Yuryst', Moscow, Russia.

17. Okhrimenko, I.V. (2009), Vytraty ta sobivartist' sil's'kohospodars'koi produktsii v rehuliuванні ekonomichnykh vidnosyn sil's'kohospodars'kykh pidpryiemstv [Costs and costs of agricultural products in the regulation of economic relations of agricultural enterprises], Int ahrar. ekonomiky, Kyiv, Ukraine.

18. Skoropad, I.S. and Baliuk, B.R. (2010), "The cost management mechanism of the enterprise", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20.10, pp. 229—232.

19. Krapivnyts'ka, S.M. and Zarukevych, M.V. (2013), "Development of enterprise cost management system", Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova, available at: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_3_1/41.pdf (Accessed 30 May 2020).

20. Yasins'ka, A.I. (2007), "The essence of cost management in domestic enterprises", Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politehnika, vol. 14 (594), pp. 357—360.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2020 р.

УДК 338.439

І. О. Іртищева,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ORCID ID: 0000-0002-7025-9857

Л. П. Рогатіна,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії та фінансово-економічної
безпеки, Одеська академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-1055-810X

І. С. Крамаренко,
к. е. н., доцент, декан факультету права та соціально-освітніх технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету "Україна"
ORCID ID: 0000-0002-0417-0918

Є. Г. Андрющенко,
аспірант, Одеська академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-7681-9560

В. В. Білан,
аспірант, Одеська академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0003-0726-4271

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.27

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ — ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

I. Irtyshcheva,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Management Department,
National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov
L. Rogatina,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory and Financial and
Economic Security, Odessa National Academy of Food Technologies
I. Kramarenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law and Social and Information Technologies, Mykolaiv
Interregional Institute of Human Development of the "Ukraine" University
Ye. Andriushchenko,
Postgraduate student, Odessa National Academy of Food Technologies
V. Bilan,
Postgraduate student, Odessa National Academy of Food Technologies

TRANSFORMATION OF INVESTMENT INFRASTRUCTURE — GUARANTEE OF ECONOMIC SECURITY: NATIONAL AND REGIONAL ASPECTS

Досліджено, що інвестиційна інфраструктура розглядається переважно з позицій державного та управлінського рівня і спрямована на забезпечення інвестиційного розвитку регіону, пріоритетних галузей та видів економічної діяльності. Проте інвестиційні вкладення здійснюються суб'єктами ринкової економіки, а саме, інвесторами, кожний з яких переслідує насамперед комерційні цілі. Саме тому важливим напрямом оцінки інвестиційної інфраструктури є саме оцінка ефективності її функціонування з позицій діючих та потенційних інвесторів, що забезпечать економічну безпеку.

Проаналізовано регіональні інституції розвитку бізнесу та інвестицій, як головного фактору економічної безпеки. Станом на початок 2019 року Одеська область є аутсайдером за рівнем інституційного забезпечення інвестиційної діяльності, як порівняно з Миколаївською і Херсонською областями, так і у порівнянні з іншими регіонами України. Як показали статистичні дані, на кінець 2016 року на території Одеської області не діяло жодної з інституцій інвестиційної інфраструктури. Позитивним є створення протягом 2017—2018 років 3 бізнес-центрів, 4 фондів підтримки підприємництва, а також 20 об'єктів інфраструктури, створених за участю місцевих органів влади.

Загалом, як по Україні, так і в Причорноморському регіоні спостерігається активізація процесів формування громадських, приватних та регіональних інституцій інвестиційної інфраструктури. Зокрема загальна кількість таких об'єктів по Україні за період 2017—2018 років зросла на 26%, а по областях, окрім Херсонської, де відбулось скорочення 6 інвестиційних фондів, приріст складає від 100 % (Одеська область) до 30 % (Миколаївська область). Попри скорочення 6 інвестиційних фондів у Херсонській області за аналізований період створено 1 бізнес-центр, 3 бізнес-інкубатори та 1 технопарк. Лідером щодо функціонування та розвитку обертів інституційної інфраструктури інвестиційного розвитку є м. Київ, де кількість таких організацій налічується сотнями, а також Харківська, Полтавська і Донецька області.

Доведено, що трансформація та розбудова інвестиційної інфраструктури забезпечить економічну безпеку як на національному, так і на регіональному рівнях.

It is investigated that the investment infrastructure is considered mainly from the standpoint of the state and administrative level and is aimed at ensuring the investment development of the region, priority industries and types of economic activity. However, investments are made by market economy actors, namely investors, each of whom pursues primarily commercial goals. That is why an important area of investment infrastructure assessment is to assess the effectiveness of its operation from the standpoint of existing and potential investors that will ensure economic security.

Regional institutions of business development and investment as the main factor of economic security are analyzed. As of the beginning of 2019, Odessa region is an outsider in terms of the level of institutional support for investment activities, both in comparison with Mykolayiv and Kherson regions, and in comparison with other regions of Ukraine. According to statistics, at the end of 2016, none of the investment infrastructure institutions was operating in the Odessa region. Positive is the creation during 2017—2018 of 3 business centers, 4 business support funds, as well as 20 infrastructure facilities created with the participation of local authorities.

In general, both in Ukraine and in the Black Sea region, there is an intensification of the processes of formation of public, private and regional institutions of investment infrastructure. In particular, the total number of such facilities in Ukraine for the period 2017—2018 increased by 26%, and in the regions, except Kherson, where there was a reduction of 6 investment funds, the increase is from 100% (Odessa region) to 30% (Mykolaiv region). Despite the reduction of 6 investment funds in the Kherson region during the analyzed period, 1 business center, 3 business incubators and 1 technology park were created. The leader in the functioning and development of the institutional infrastructure of investment development is the city of Kyiv, where the number of such organizations is in the hundreds, as well as Kharkiv, Poltava and Donetsk regions.

It is proved that the transformation and development of investment infrastructure will ensure economic security at both national and regional levels.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні ресурси, інвестиційна інфраструктура, економічна безпека, національний та регіональний аспекти.

Key words: investments, investment resources, investment infrastructure, economic security, national and regional aspects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Важливою умовою формування інвестиційного потенціалу та його трансформування в інноваційний потенціал є рівень інфраструктурного забезпечення інвестиційних процесів. У зв'язку з цим дослідження рівня інфраструктурного забезпечення інвестиційних процесів у регіоні має пріоритетне значення для формування сприятливого інвестиційного клімату та, як результат, підвищення інвестиційної активності та ефективності інвестування у економіку, що забезпечить економічну безпеку держави та регіону зокрема.

Інвестиційна інфраструктура — система структур, що створюють умови для забезпечення ефективною реалізації всіх етапів інвестиційного процесу, а також комунікаційні зв'язки між ними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження сутності, формування, проблем розвитку інвестиційної інфраструктури як складової економічної безпеки внесли багато українських науковців, зокрема: В.П. Галушко, В.М. Гееця, О.І. Дація, І.О. Іртищевої, О.Ю. Єрмакова, М.І. Кісіля, С.М. Кваши, В.В. Ковальова, В.С. Кравцова, М.І. Крупки, Н.П. Резніка, А.І. Сухорукова, М.І. Стегней, Н.О. Шевченко та ін. Однак поглиблення економічної кризи спонукає до по-

шуків забезпечення стійкості економічної безпеки як на рівні держави, так і окремого регіону, тому розвиток та створення належної інвестиційної інфраструктури забезпечить цей процес.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування трансформації інвестиційної інфраструктури як головної запоруки економічної безпеки як на національному, так і на регіональному рівнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для проведення аналізу інфраструктурно-трансформаційних процесів та їх впливу на розвиток інвестиційного потенціалу у регіоні доцільно виокремити та систематизувати основні елементи інвестиційної інфраструктури.

На сьогодні є різні підходи до визначення та класифікації елементів інвестиційної інфраструктури. Деякі автори розглядають інвестиційну інфраструктуру у широкому значенні як окремий елемент ринкової та виробничої структури регіону. Зокрема, за визначенням Бланка І.А., інвестиційна інфраструктура "включає найбільш важливі галузі економіки, установи і засоби, які безпосередньо забезпечують процес безперервного здійснення інвестицій" [1]. Згідно з цим визначенням до складу інвестиційної інфраструктури доцільно відносити види економічної діяльності (транспорт, зв'я-

зок, наукові дослідження, будівництво, фінансова діяльність тощо) та інституції, що залучають, регулюють та підтримують інвестиційну діяльність на території регіону.

У свою чергу Пілевич Д.С. виокремлює інвестиційну інфраструктуру від інших інфраструктурних об'єктів і галузей, виділяючи такі складові, як "сукупність організацій, установ, посередників, що обслуговують і забезпечують реалізацію інвестиційних процесів у країні" [2].

Погоджуємося з думкою Лещука Г.В., що "сучасна регіональна інфраструктура повинна ґрунтуватись на умовах створення сприятливого інвестиційного клімату та середовища; збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів з визначенням пріоритетних напрямів регіонального розвитку, тобто напрямів соціально-економічної політики, що найбільшою мірою сприятимуть досягненню поставлених поточних та довгострокових цілей соціально-економічного розвитку інфраструктури регіону; формування інвестиційного потенціалу регіону й підвищення інвестиційної привабливості шляхом зменшення негативного впливу інвестиційних ризиків, що повною мірою впливатиме на формування валового регіонального продукту" [3, с. 183].

На думку В.А. Крахіню [4, с. 36], учасників інфраструктури інвестиційної діяльності залежно від характеру їх участі в інвестиційному процесі доцільно розподіляти на такі групи: виробнича, інституційна, інноваційна, інформаційна та фінансова. Водночас у межах кожної з груп можна виділити основних учасників (які безпосередньо беруть участь в інвестиційному процесі) та допоміжних (забезпечують існування і розвиток основних учасників).

Цікавим є процесний підхід до визначення об'єктів підприємницької інфраструктури, запропонований Лядовою О.Ю. Зокрема, автор виділяє такі класифікаційні групи:

1) стартова інфраструктура (бізнес-інкубатори, технопарки, ділові центри, центри комерційної інформації, центри зайнятості, комерційні банки, мікрофінансові та лізингові організації, венчурні фонди, товариства загального кредитування, бізнес-ангели);

2) інфраструктура розвитку (торгово-промислові палати, підприємницькі об'єднання, центри підготовки та перепідготовки кадрів, комерційні банки, консалтингові фірми, маркетингові організації);

3) інфраструктура, спрямована на підтримку стабільності (товарні біржі, підприємства оптової і роздрібної торгівлі, аукціони, ярмарки, торгові дома, агенції з підтримки експорту,

маркетингові центри, бізнес-школи, фонди сприяння кредитуванню, асоціації);

4) інфраструктура реструктуризації (консалтингові агенції, центри підтримки субпідряду, торгово-промислові палати, центри й агенції з розвитку підприємництва) [5].

Проведений аналіз наукових праць дозволив зробити висновок, що інвестиційна інфраструктура розглядається переважно з позицій державного та управлінського рівня і спрямована на забезпечення інвестиційного розвитку регіону, пріоритетних галузей та видів економічної діяльності. Проте інвестиційні вкладення здійснюються суб'єктами ринкової економіки, а саме: інвесторами, кожний з яких переслідує насамперед комерційні цілі. Саме тому важливим напрямом оцінки інвестиційної інфраструктури регіону є саме оцінка ефективності її функціонування з позицій діючих та потенційних інвесторів, що забезпечать економічну безпеку.

З точки зору інвестора, основною метою функціонування інвестиційної інфраструктури є створення умов для ефективної реалізації інвестиційних проєктів у регіоні, зниження трансакційних витрат та інвестиційних ризиків на всіх етапах даного процесу, а саме: відбору інвестиційного проєкту, акумулюванні фінансових ресурсів і обслуговуванні фінансових потоків, виробничої (операційної діяльності) та її логістичного обслуговування, ринкової реалізації інвестиційного продукту. Забезпечення ефективної реалізації кожного з наведених етапів потребує залучення відповідних організацій та інституцій, наявності та дієвості яких створюватиме позитивний інвестиційний клімат, знижуватиме комунікаційні та фінансові бар'єри.

Проведені дослідження сутності та складових інвестиційної інфраструктури у контексті процесного підходу дозволили виділити такі її складові: фінансова інфраструктура, транспортно-логістична інфраструктура, ринкова інфраструктура та інституційна інфраструктура (рис. 1). Кожний з названих елементів впливає на ефективність здійснення інвестиційних процесів у регіоні шляхом створення умов для ефективного формування і реалізації регіонального інвестиційного потенціалу. Доцільно зазначити, що окрім наведених складових значний, проте непрямий вплив на реалізацію інвестиційних процесів здійснює рівень загального інфраструктурного забезпечення регіону, а саме: виробнича інфраструктура (стан доріг, наявність виробничих приміщень, енергетичне та водне забезпечення регіону тощо), соціальна інфраструктура (медичні, освітні, дошкільні заклади), інформаційна інфраструктура (комунікації,

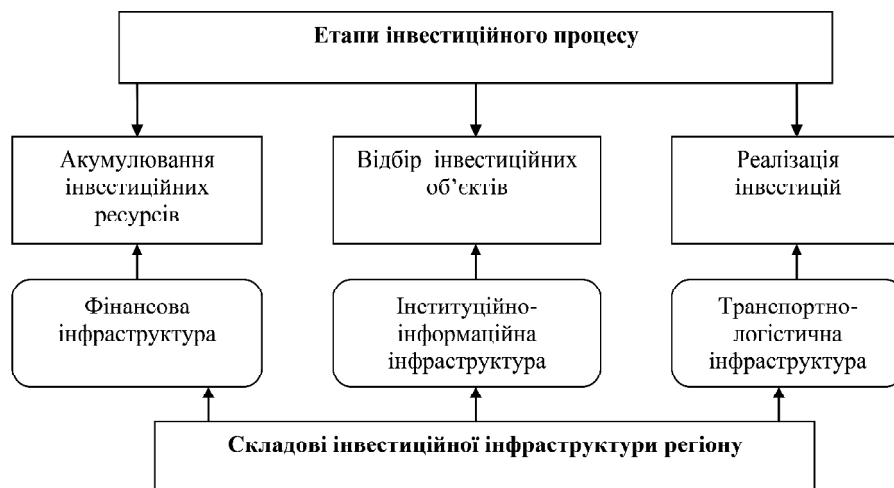

Рис. 1. Складові регіональної інвестиційної інфраструктури з позицій економічної безпеки

Джерело: запропоновано авторами.

зв'язок) та рівень галузевих інфраструктур (сільськогосподарська, туристична тощо).

З огляду на достатньо широку класифікацію та значний обсяг об'єктів регіональної інфраструктури, у роботі зосереджено увагу насамперед на тих елементах, що здійснюють прямий вплив на процеси формування та реалізації інвестиційних ресурсів, а також терміни їх оборотності.

Першим етапом впровадження інвестиційного процесу є наявність фінансових ресурсів, що можуть бути спрямовані в інвестиційні вкладення. Наявність потужної фінансової інфраструктури у регіоні сприяє насамперед залученню, акумулюванню та спрямуванню фінансових ресурсів в інвестиційний процес. На думку учених Єгорової Н.Е. та Гарнець А.А., фінансова інфраструктура представляє собою "сукупність інституцій (кредитно-банківські установи, фондові біржі, фінансові та страхові компанії), діючих у межах грошового, страхового, фондового. Інвестиційного ринку і виконують

функції із забезпечення нормального режиму їх функціонування і всього регіонального комплексу в цілому" [6].

Отже, до основних елементів фінансової інфраструктури регіону можна віднести загальну кількість та потужність наявних у регіоні фінансово-кредитних установ, а саме: комерційних банків, страхових компаній, факторингових та лізингових організацій тощо. Рівень розвитку та дієвості фінансового сектору здійснює позитивний вплив на формування й реалізацію інвестиційного потенціалу шляхом обслуговування процесів акумулювання розподілу й обігу фінансових ресурсів.

У таблиці 1 наведено кількість банківських установ та фінансових організацій у розрізі областей Причорноморського регіону у 2018—2019 роках.

Зважаючи на масштаби економічної діяльності, в Одеській області спостерігається найбільша кількість фінансових установ, у тому числі 3 банки регіонального статусу, 4 філії іноземних банків, 607 діючих структурних підрозділів комерційних банків та 160 підприємств, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг. Протягом 2018 року загальна кількість діючих структурних підрозділів банків в Одеській області скоротилася на 21 одиницю, а у Миколаївській області на 2 одиниці. У Херсонській області найменша кількість фінансових установ (40) та діючих структурних підрозділів комерційних банків (195). Доцільно зазначити, що наявність розвинутої мережі комерційних банків та фінансових установ створює відповідне конкурентне середовище у регіоні, що позитивно впливає на рівень позикового відсотка, під який надаються кредити фізичним та юридичним особам. Зокрема в областях Причорноморського регіону рівень позикового відсотка певним чином корелює з кількістю комерційних банків. Так, за даними національного банку України, в Одеській області, що характеризується найбільш розвинутою фінансовою мережею рівень позикового відсотка для бізнесу у 2019 році становив 16,4%, а для домашніх гос-

Таблиця 1. Елементи фінансової інфраструктури інвестиційного розвитку областей Причорноморського регіону

Області Причорноморського регіону	Період	Банки			Кількість фінансових та страхових організацій
		Банки-юридичні особи, усього	Філії	Кількість діючих структурних підрозділів банків (за виключенням неплатоспроможних банків)	
Одеська область	2018	3	4	628	160
	2019	3	4	607	161
Миколаївська область	2018	-	3	214	49
	2019	-	3	216	48
Херсонська область	2018	-	2	198	40
	2019	-	3	195	40

Джерело: авторами сформовано за даними Державної служби статистики України та НБУ України [7; 8].

подарств 36,4% річних. У Миколаївській області рівень позикового відсотка для бізнесу у тому ж періоді становив 16,5%, а для домашніх господарств 39,2%, а у Херсонській — 17,9 і 37,6% відповідно.

Важливим етапом інвестиційного процесу є вибір перспективних проєктів у регіоні, можливість аналізу основного стану інвестиційних об'єктів та прогнозування перспектив їх окупності. Все це потребує якісного інформаційного та інституційного забезпечення інвестиційної діяльності. Крім того, ефективно працюючі інституції інвестиційного розвитку сприяють залученню як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій на основі проведення інвестиційного маркетингу, консалтингу та інформаційного супроводу інвестиційної діяльності, формування ефективних комунікацій між учасниками інвестиційних процесів та основними стейкхолдерами. Інституційна інфраструктура інвестиційної діяльності регіонах представлена державними та недержавними суб'єктами, що здійснюють регулювання, адміністративне обслуговування та інформаційний супровід інвестиційних процесів.

Державні інституції представлені регіональними (територіальними) відділами економічного та інвестиційного розвитку, державними агенціями з інвестицій, органами юстиції тощо. На регіональному (територіальному) а також муніципальному рівні розробляються інвестиційні паспорти та інвестиційні платформи, що містять інформацію про діючі та пропонувані проєкти, укладаються міжнародні договори про співпрацю в інвестиційній сфері, розробляються та забезпечуються фінансування проєкти соціального та безпекового значення.

До недержавних інституцій, що здійснюють інформаційний супровід, програмне та адміністративне обслуговування інвестиційних процесів можна віднести торгово-промислові палати, товарні біржі, консалтингові та рейтингові агенції тощо. Аналіз діяльності недержавних інституцій інвестиційної інфраструктури згідно з КВЕД можна здійснювати за такими секторами: операції з нерухомим майном (L), професійна, наукова та технічна діяльність (M), а також діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (N).

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства Украї-

Таблиця 2. Регіональні інституції розвитку бізнесу та інвестицій

Перелік інституцій розвитку бізнесу та інвестицій	Україна		Одеська область		Миколаївська область		Херсонська область	
	2017	2019	2017	2019	2017	2019	2017	2019
Бізнес-центри	310	368	-	3	14	14	-	1
Бізнес-інкубатори	55	67	-	-	2	2	-	3
Технопарки/індустриальні парки	66	86	-	-	-	-	-	1
Лізингові центри	400	551	-	-	1	1	-	-
Фонди підтримки підприємництва	161	168	-	4	7	8	6	7
Інвестиційні фонди і компанії	1699	2083	-	-	12	14	25	19
Інформаційно-консультативні установи	2660	3603	-	-	40	62	1	1
Об'єкти інфраструктури, створені за участю місцевих органів влади	118	156	-	20	-	-	-	-
Всього інституцій	5469	7082	-	27	76	101	32	32

Джерело: складено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [12].

ни [12], інституційну інфраструктуру підтримки інвестицій та розвитку малого і середнього бізнесу у областях Причорноморського регіону представлено у таблиці 2.

З таблиці видно, що станом на початок 2019 року Одеська область є аутсайдером за рівнем інституційного забезпечення інвестиційної діяльності, як порівняно з Миколаївською і Херсонською областями, так і у порівнянні з іншими регіонами України. Як показали статистичні дані, на кінець 2016 року на території Одеської області не діяло жодної з інституцій інвестиційної інфраструктури. Позитивним є створення протягом 2017—2018 років 3 бізнес-центрів, 4 фондів підтримки підприємництва, а також 20 об'єктів інфраструктури, створених за участю місцевих органів влади.

Загалом як по Україні, так і в Причорноморському регіоні спостерігається активізація процесів формування громадських, приватних та регіональних інституцій інвестиційної інфраструктури. Зокрема загальна кількість таких об'єктів по Україні за період 2017—2018 років зросла на 26%, а по областях, окрім Херсонської, де відбулось скорочення 6 інвестиційних фондів приріст складає від 100 % (Одеська область) до 30 % (Миколаївська область). Попри скорочення 6 інвестиційних фондів у Херсонській області, за аналізований період створено 1 бізнес-центр, 3 бізнес-інкубатори та 1 технопарк.

Лідером щодо функціонування та розвитку обертів інституційної інфраструктури інвестиційного розвитку є м. Київ, де кількість таких організацій налічується сотнями, а також Харківська, Полтавська і Донецька області.

До інституцій інвестиційного розвитку регіону можна також віднести громадські організації, що здійснюють підтримку бізнес-ініціатив та впровадження окремих інвестиційних проєктів.

За даними агентства США з міжнародного розвитку (USAID) "Лідерство в економічному врядуванні" [13] найбільша кількість громадських об'єднань сприяння розвитку підприємництва та інвестицій в Причорноморському регіоні сконцентрована в Одеській області. Зокрема, тут діють такі громадські організації: Європейська асоціація розвитку бізнесу, Офіс регіонального розвитку, Рада підприємців Одеси, Український фінансово-кредитний альянс, Українсько-голландський бізнес-клуб "Оверсіз", Фонд підтримки підприємців м. Ізмаїла. Громадські інституції підтримки інвестицій та бізнесу у Херсонській області представлені такими об'єднаннями: Агенція регіонального розвитку, Регіональна рада підприємців та Таврійське об'єднання територіальних громад. До складу громадських об'єднань Миколаївської області, що здійснюють інформаційну, аналітичну та програмну підтримку розвитку бізнес-середовища та інвестицій можна віднести: Миколаївський клуб директорів, а також Центр підтримки бізнесу.

Позитивним є поступове формування інституцій сприяння інвестиційної діяльності, розширення мережі консалтингових та інформаційних організацій. Разом з цим ефективність їх функціонування в регіоні не достатньо досліджена.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Досліджено, що інвестиційна інфраструктура розглядається переважно з позицій державного та управлінського рівня і спрямована на забезпечення інвестиційного розвитку регіону, пріоритетних галузей та видів економічної діяльності. Проте інвестиційні вкладення здійснюються суб'єктами ринкової економіки, а саме: інвесторами, кожний з яких переслідує насамперед комерційні цілі. Саме тому важливим напрямом оцінки інвестиційної інфраструктури є саме оцінка ефективності її функціонування з позицій діючих та потенційних інвесторів, що забезпечать економічну безпеку.

Проаналізовано регіональні інституції розвитку бізнесу та інвестицій як головного фактору економічної безпеки. Станом на початок 2019 року Одеська область є аутсайдером за рівнем інституційного забезпечення інвестиційної діяльності, як порівняно з Миколаївською і Херсонською областями, так і у порів-

нянні з іншими регіонами України. Як показали статистичні дані, на кінець 2016 року на території Одеської області не діяло жодної з інституцій інвестиційної інфраструктури. Позитивним є створення протягом 2017—2018 років 3 бізнес-центрів, 4 фондів підтримки підприємництва, а також 20 об'єктів інфраструктури, створених за участю місцевих органів влади.

Загалом як по Україні, так і в Причорноморському регіоні спостерігається активізація процесів формування громадських, приватних та регіональних інституцій інвестиційної інфраструктури. Зокрема, загальна кількість таких об'єктів по Україні за період 2017—2018 років зросла на 26%, а по областях, окрім Херсонської, де відбулось скорочення 6 інвестиційних фондів приріст складає від 100 % (Одеська область) до 30 % (Миколаївська область). Попри скорочення 6 інвестиційних фондів у Херсонській області за аналізований період створено 1 бізнес-центр, 3 бізнес-інкубатори та 1 технопарк. Лідером щодо функціонування та розвитку обертів інституційної інфраструктури інвестиційного розвитку є м. Київ, де кількість таких організацій налічується сотнями, а також Харківська, Полтавська і Донецька області.

Доведено, що трансформація та розбудова інвестиційної інфраструктури забезпечить економічну безпеку як на національному, так і на регіональному рівнях.

Література:

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. К.: МП "ИТЕМ" ЛТД "Юнайтед Лондон Трейд Лимитед", 1995. С. 65—71.
2. Пілевич Д.С. Теоретичні аспекти формування інвестиційної політики в Україні. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2012. № 4 (62). С. 49—56.
3. Лещук Г.В. Інвестиційний розвиток сучасної регіональної інфраструктури. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 183—186.
4. Крахіна В.А. Сучасний підхід до оцінювання стану інфраструктурного забезпечення інвестиційної діяльності в регіонах України в умовах ринкової економіки. Економіка і регіон. 2014. № 2 (45). С. 35—39.
5. Лядова Е.В. Развитие инфраструктуры малого и среднего предпринимательства в условиях становления инновационной экономики: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория". Нижний Новгород, 2012. 26 с.
6. Егорова Н.Е., Гарнец А.А. Формирование рыночной инфраструктуры регионального

комплекса как условие его устойчивого экономического развития (на примере кредитных организаций Амурской области). Аудит и финансовый анализ. 2006. № 5. С. 310—350.

7. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 16.11.2019).

8. Національний банк України. URL: www.bank.gov.ua (дата звернення 16.11.2019).

9. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. Регіональна економіка. 2014. № 2 (72). С. 84—95.

10. Крамаренко І.С., Сенкевич О.Ф., Клецов Є.С., Прокопенко Н.О., Кльоц Ю.Ю. Особливості формування інвестиційного потенціалу: регіональний та національний аспект. Вісник ХНАУ. 2019. № 3. С. 343—357.

11. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Стратегія розвитку фінансово-кредитного забезпечення агропродовольчої сфери України: монографія. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2012. 172 с.

12. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40253ac5-2a8c-447d-857d-1a34739d765a&tag=MonitoringStanuVikonanniaTaRealizatsiiDerzhavnikhInvestitsiiniKhProektiv> (дата звернення 16.11.2019).

13. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) "Лідерство в економічному урядуванні" URL: <http://www.lev.org.ua/ua/institutions.html?region=11&type=0&direction=0> (дата звернення 16.11.2019).

14. Бурковський І.Д., Іртищева І.О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва. Економіка АПК. 2005. № 12. С. 71—73.

15. Крамаренко І.С., Войт Д.С., Кравець Л.О. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. Вісник ХНАУ. 2019. № 1. С. 403—413.

References:

1. Blank, I.A. (1995), Investicionnyj menedzhment [Investment management], МР "ІТЕМ" LTD "United London Trade Limited", Kyiv, Ukraine.

2. Pilevich, D.S. (2012), "Theoretical aspects of investment policy formation in Ukraine", Bulletin of Chernihiv State Technological University, vol. 4 (62), pp. 49—56.

3. Leschuk, G.V. (2017), "Investment development of modern regional infrastructure", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, vol. 12. no. 1, pp. 183—186.

4. Krakhina, V.A. (2014), "A modern approach to assessing the state of infrastructure for investment activities in the regions of Ukraine in a market economy", Economy and region, vol. 2 (45), pp. 35—39.

5. Lyadova, E.V. (2012), "Development of infrastructure of small and medium business in the conditions of formation of innovative economy", Ph.D. Thesis, Economy, Nizhny Novgorod, Russia.

6. Egorova, N.E. and Garnets, A.A. (2006) "Formation of the market infrastructure of the regional complex as a condition of its sustainable economic development (on the example of credit organizations of the Amur region)", Audit and financial analysis, vol. 5, pp. 310—350.

7. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 May 2020).

8. National Bank of Ukraine (2020), available at: www.bank.gov.ua. (Accessed 30 May 2020).

9. Irtyshcheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2014) "Investment attractiveness of the economy: interregional asymmetries", Regional economy, vol. 2 (72), pp. 84—95.

10. Kramarenko, I.S. Senkevich, O.F. Kletsov, E.S. Prokopenko, N.O. and Klets, Yu.Yu. (2019), "Features of investment potential formation: regional and national aspect", Bulletin of KhNAU, vol. 3, pp. 343—357.

11. Irtyshcheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2012), Strategija rozvytku finansovo-kredytnogo zabezpechennja agroprodovol'choi sfery Ukraïny [Strategy of development of financial and credit support of agro-food sphere of Ukraine]. Design and Printing, Mykolaiv, Ukraine.

12. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2020), available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=40253ac5-2a8c-447d-857d-1a34739d-765a&tag=MonitoringStanuVikonanniaTaRealizatsiiDerzhavnikhInvestitsiiniKhProektiv> (Accessed 30 May 2020).

13. United States Agency for International Development (USAID) (2019) "Leadership in Economic Governance", available at: <http://www.lev.org.ua/en/institutions.html?region=11&type=0&direction=0> (Accessed 30 May 2020).

14. Burkovsky, I.D. and Irtyshcheva, I.O. (2005), "Investment support of economic development of agricultural production", Economics of agro-industrial complex, vol. 12, pp. 71—73.

15. Kramarenko, I.S. Voit, D.S. and Kravets, L.O. (2019), "Efficiency of using the investment potential of the national economy in the context of the impact on economic growth", Bulletin of KhNAU, vol. 1, pp. 403—413.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2020 р.

УДК 330.322

Л. Г. Мельник,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та бізнес-адміністрування,

Сумський державний університет

ORCID ID: 0000-0001-6317-1075

А. О. Дериколенко,

м. н. с., кафедри економіки та бізнес-адміністрування,

Сумський державний університет

ORCID ID: 0000-0003-4971-5472

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.34

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ БАЗИС (КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ) ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

L. Melnyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University

A. Derykolenko,

Researcher in department of Economics,

Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University

PARADIGMAL BASIS (CONCEPTUAL FUNDAMENTALS) PROMOTION OF INDUSTRIAL ENTERPRISE GOODS USING DIGITAL MARKETING IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті виділено інструменти цифрового маркетингу, що використовуються вітчизняними промисловими підприємствами для просування власної продукції промислового вжитку на вітчизняні та світові ринки. Так, на сьогодні основними інструментами, що використовуються промисловими підприємствами для просування власної продукції є: використання електронних торговельних майданчиків та веб-сайтів. Враховуючи проведені дослідження, порядок використання цих інструментів має значення. Запропонована авторська послідовність використання інструментів інтернет-маркетингу для просування промислової продукції, що враховує можливості і задачі кожного підприємства. Визначено, що попри достатньо великі можливості цифрового маркетингу, існують проблеми з використанням інструментарію. Насамперед це зумовлено відсутністю стратегії просування та недостатньою обізнаністю в просуванні online, маркетингові, що працюють на промислових підприємствах та нерозумінню всіх можливостей, що надають цифрові інструменти. Виділено основні елементи для просування продукції промислового вжитку. Запропоновано визначення парадигмального базису, з урахуванням сучасних інструментів просування продукції, під яким розуміємо таку сукупність загальнотеоретичних і практичних основ, положень, законів і закономірностей, понять і уявлень, принципів, інструментів, методів, моделей і чинників, які в повній мірі характеризують особливості ведення бізнесу з застосуванням цифрового маркетингу.

Надано парадигмальні основи діяльності промислових підприємств у Інтернет-середовищі. Надано визначення інтернет-платформи та запропоновані її основні характеристики. Визначено послідовність використання інструментів інтернет-маркетингу для просування промислової продукції в інтернет-середовищі. Визначено причини малоефективного застосування інструментарію інтернет-маркетингу для багатьох вітчизняних підприємств, що дозволило обґрунтувати необхідність налагодження і підтримання взаємовигідних двосторонніх зв'язків зі споживачами та іншими економічними контрагентами та контактними аудиторіями, позиціонування товаровиробника і його продукції на ринку. Сформульовано робочу гіпотезу дослідження щодо створення спеціальної веб-платформи для промислових товаровиробників, що дозволить підвищити результативність просування і реалізації вітчизняної продукції промислового використання в умовах глобалізації світових ринків.

The article highlights the digital marketing tools used by domestic industrial enterprises to promote their own industrial consumption products in domestic and world markets. So, today the main tools used by industrial enterprises to promote their own products are: the use of electronic trading platforms and websites. Considering the conducted research, the procedure for using these tools matters. The proposed author's sequence of using Internet marketing tools to promote industrial products, taking into account the capabilities and tasks of each enterprise. It is determined that without interfering with the sufficiently large possibilities of digital marketing, there are problems with the use of tools. First of all, this is due to the lack of a promotion strategy, and lack of awareness in the promotion of online, marketers working in industrial enterprises and a lack of understanding of all the opportunities that digital tools provide. The main elements for the promotion of industrial consumption products are highlighted. The definition of a paradigmatic basis is proposed, taking into account modern tools for promoting products, by which we mean a combination of general theoretical and practical foundations, provisions, laws and laws, concepts and ideas, principles, tools, methods, models and factors that fully characterize the features of reference digital marketing business.

Provided paradigm foundations of industrial enterprises in the Internet environment. The definition of the Internet platform is given and its main characteristics are proposed. The sequence of using Internet marketing tools to promote industrial products in the Internet environment is determined. The reasons for the ineffective use of Internet marketing tools for many domestic enterprises are identified, which made it possible to justify the need to establish and maintain mutually beneficial bilateral relations with consumers and other economic contractors and contact audiences, positioning the producer and its products on the market. The working hypothesis of the study on the creation of a special web-platform for industrial producers is formulated, which will improve the effectiveness of promoting and selling domestic industrial products in the context of globalization of world markets.

Ключові слова: парадигмальний базис, інтернет-платформа, просування (promotion), послідовність просування продукції промислового вжитку, торгівельна платформа.

Key words: paradigmatic basis, internet platform, promotion, sequence of promotion of industrial products, trading platform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З метою підвищення ефективності процесів просування товарів промислового вжитку підприємства постійно вдосконалюють свою виробничо-збутову діяльність. В умовах глобалізації та інформаційної економіки остання потребує суттєвих змін, зокрема щодо застосування новітнього інструментарію Інтернет-маркетингу, що в свою чергу передбачає необхідність врахування нових положень, законів і закономірностей, тобто нову парадигму діяльності.

В умовах глобалізації світових ринків без цілеспрямованої комунікаційної діяльності з метою широкого інформування споживачів про підприємство та його продукцію успішність бізнесу не можлива. І, якщо в основі такої діяльності є процес прийняття рішення споживачами щодо покупки, то він має бути докладно дослідженим і максимально зрозумілим для товаровиробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема розробки ефективної системи просування продукції досліджувалась багатьма відомими вітчизняними науковцями, зокре-

ма, Балабановою Л.В. [1], Братко О.С., Бутенко Н.В., Войчаком А.В., Гірченко Т.Д., Гончаровим С.М., Дубовик О.В., Лукянець Т.І., Пилипчуком В.П. та іншими.

Під просуванням (promotion) товарів науковці розуміють будь-які форми повідомлень, що використовується підприємством для інформування, переконання та нагадування про свої товари/послуги або про саме підприємство [1; 2].

На думку Башинської І.О. і Поповенко Н.С. [2, с. 8], головна мета процесу просування — стимулювання, а отже, поліпшення попиту. Просування товару створює образ престижності підприємства та його виробів; інформує про параметри, властивості товару; сприяє пізнаванню нових товарів; підтримує популярність існуючих товарів; може змінити образи чи саме використання товарів і послуг, які втрачають свої позиції; пояснює, де можна придбати товари і послуги; переконує споживачів переходити від дешевих до дорожчих; заохочує до активності учасників каналів збуту; інформує споживача про розпродаж; відповідає на запити споживачів; обґрунтовує ціни на товари та послуги; завершує угоди; забезпечує обслуговування клієнтів після покупки товару; створює сприятливу атмосферу для підприємства та його товарів у змаганні з конкурентами.

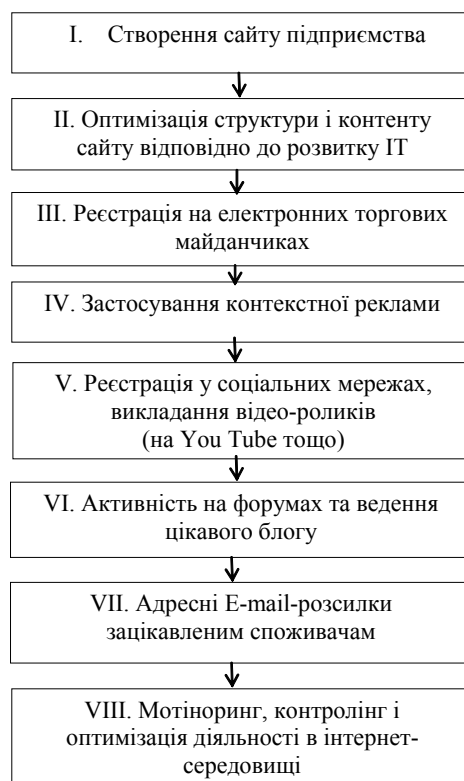

Рис. 1. Послідовність використання інструментів інтернет-маркетингу для просування промислової продукції

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження ефективності різних інструментів просування продукції промислового вжитку, зокрема інтернет-платформ, та послідовність їх використання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективна діяльність в галузі інтернет-маркетингу передбачає забезпечення відповідності між задачами, які вирішуються за його допомогою (а для вітчизняних товаровиробників — це просування їх продукції на національний і міжнародні ринки), і набором відповідних інструментів і методів. Виходячи з цього, окреслимо основні інструменти інтернет-маркетингу, що їх застосовують вітчизняні підприємства для просування своєї продукції (основну увагу приділено online каналам просування, оскільки вони є ефективнішими за offline). У порядку зниження дієвості основними інструментами є [3]:

- електронні торгові майданчики і дошки оголошень;
- корпоративний сайт підприємства;
- контекстна реклама;
- E-mail — розсилки;
- соціальні медіа;
- SEO-оптимізація;
- медійна реклама;
- прямі продажі через інтернет.

Послідовність та інтенсивність використання різних інструментів має важливе значення, що впливає на результативність діяльності. На думку Ілви Боземарк [4], їх потрібно застосовувати у такій послідовності:

- створення стильного і функціонального сайту (отримання програмного забезпечення електронної комерції, налаштування торгового рахунку);
- розроблення яскравого контенту для свого сайту;
- соціалізація, тобто (незалежно від виду бізнесу) створення бізнес-акаунтів у Facebook, Twitter, LinkedIn тощо;
- приєднання до партнерських програм по маркетингу (партнерські програми використовують для збільшення онлайн-продажів, але коли відвідувач купує товар за партнерським посиланням, власник сайту отримує партнерську комісію);
- розміщення реклами Google AdSense на своєму веб-сайті (програма автоматично розміщує текстові та графічні оголошення, які підходять по контексту, а власники сайтів отримують дохід за кліки та покази реклами).

На думку С.М. Ілляшенка [5], має бути така послідовність:

- 1) створення власного сайту;
- 2) використання контекстної реклами з оплатою за перехід (більшість компаній досяга-

ють успіху завдяки on-line-рекламі): розміщення реклами на сайдбарах, придбання реклами в Google Ad Words, розміщення реклами на власному сайті;

3) використання можливостей You Tube (якісне відео про власну фірму, зйомка заходів, створення каналу з вирішення професійних питань, відео про користувачів даних товарів або послуг тощо);

4) активність на форумах та ведення блогу;

5) розсилання рекламної інформації електронною поштою (бажано розсилати інформацію лише зацікавленим споживачам, оскільки більшість Internet-користувачів вважають розсилку спамом);

6) реєстрація у соціальних мережах (можливість проведення конкурсів, опитувань, створення цікавих постів);

7) привернення уваги споживачів завдяки оригінальним фото, наприклад реєстрація у Pinterest чи Instagram;

8) on-line-опитування, що дає можливість одержати правдиву інформацію про ставлення споживачів до організації або її товарів/послуг.

Цей перелік має вдосконалюватись відповідно до розвитку і розширенню комунікаційного інструментарію в інтернет-середовищі. На наш погляд, на сьогодні ці інструменти доцільно застосовувати у послідовності, представленої на рисунку 1.

Online-опитування, які Ілляшенко С.М. зазначає в останньому пункті, є одним з засобів моніторингу діяльності. Сформувати ефективний комплекс просування в інтернеті допомагають інструменти Web-аналітики. Найбільш популярними з них є: Google Analytics, Яндекс Метрика, Open Web Analytics, Go Squared, Chart beat, Going Up, Mix Panel, Kiss metrics та ін. Вони дозволяють оцінити комунікативну ефективність конкретних заходів з просування продукції і внести необхідні корективи.

Проте застосування комунікаційних інструментів інтернет-маркетингу для багатьох вітчизняних підприємств є малоефективним. Порівняльний аналіз причин цього становища дозволив визначити такі основні з них:

— відсутність на більшості підприємств як стратегій інтернет-маркетингу, так і стратегій просування їх продукції в інтернет;

— незначна кількість компаній, що пропонують якісні системні послуги у галузі інтернет-маркетингу;

— недостатня кваліфікація і недостатній досвід фахівців з інтернет-маркетингу, що працюють на підприємствах;

— застосування обмеженого набору інструментів для просування продукції промислових підприємств в інтернет;

— недостатня увага до засобів Web-аналітики, що не дозволяє об'єктивно оцінювати комунікативну ефективність політики просування в інтернет;

— нерозуміння фахівців промислових підприємств усіх можливостей інтернет-маркетингу і Web-аналітики, а також переваг комплексного їх застосування;

— недостатнє узгодження інструментів інтернет-маркетингу зі стратегіями розвитку підприємств та завданнями політики просування у віртуальному середовищі;

— просте копіювання методів, що їх застосовують іноземні компанії, без урахування вітчизняних особливостей та специфіки конкретного товаровиробника;

— недовіра споживачів до виробів і послуг, що просуваються в інтернет.

Ці та аналогічні причини приводять до того, що на більшості промислових підприємств з усієї множини інструментів просування продукції в інтернет застосовується лише один — створення корпоративного сайту [6]. Та й той переважно застосовується для формування сприятливого іміджу товаровиробника і у значно меншому ступені — для налагодження і підтримання взаємовигідних двосторонніх зв'язків зі споживачами та іншими економічними контрагентами та контактними аудиторіями, позиціонування товаровиробника і його продукції на ринку.

Для забезпечення ефективності політики просування продукції промислових підприємств необхідним є:

— формування стратегії інтернет-маркетингу, яка була б узгоджена з загальноекономічною стратегією розвитку конкретного підприємства;

— узгодження цілей і завдань складових комплексу інтернет-маркетингу підприємства;

— виділення задач політики просування і формування комплексу інструментів інтернет-маркетингу які б дозволяли їх ефективно розв'язувати;

— регулярний аналіз засобами Web-аналітики комунікативної ефективності обраних інструментів з метою оперативного внесення відповідних коректив;

— економічний аналіз торгівельної ефективності політики просування продукції в інтернет;

— залучення висококласних профільних фахівців у галузі інтернет-маркетингу.

З метою підвищення ефективності процесів просування товарів промислового вжитку підприємства постійно вдосконалюють свою виробничо-збутову діяльність. В умовах глобалізації та інформаційної економіки остання потребує суттєвих змін, зокрема щодо застосування новітнього інструментарію цифрового маркетингу, що в свою чергу передбачає необхідність врахування нових положень, законів і закономірностей, тобто нову парадигму діяльності.

На підтвердження цієї тези наведемо думку академіка НААН України М. Хвесика і професора І. Бистрякова, які зазначають, що простір має властивості формування, зміни і розвитку, які завдяки різноманітній діяльності людини здійснюються з конкретною метою... Говорячи про існування якісно різних форм простору і часу, при переході з одного типу в інший варто зважати на необхідність зміни й умов їхньої реалізації [7].

Умови реалізації будь-яких змін мають бути конкретизованими у принципах діяльності. У "Цифровій адженді України" та "Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України" сформульовано такі основні принципи цифровізації бізнесу [8]:

1. Рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.
2. Створення переваг у різних сферах.
3. Підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності.
4. Розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації.
5. Орієнтації на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок.
6. Стандартизації.
7. Підвищення рівня довіри й безпеки.
8. Цифровізація є об'єктом фокусного та комплексного державного управління.

На наш погляд, до наведених вище принципів слід додати принципи:

- інтерактивності,
- взаємодії,
- безперервності.

Під парадигмою взагалі розуміють сукупність загальнотеоретичних основ, систему понять і уявлень, які властиві певному періоду розвитку науки. Отже, під парадигмальним базисом просування товарів промислового вжитку за допомогою інструментарію інтернет-маркетингу в умовах глобалізації ми розуміємо таку сукупність основ (загальнотеоретичних і

практичних), положень, законів і закономірностей, понять і уявлень, принципів, інструментів, методів, моделей і чинників, які повною мірою характеризують особливості ведення бізнесу з застосуванням цифрового маркетингу.

Парадигмальні основи діяльності промислових підприємств у Інтернет-середовищі подані у таблиці 2. На наш погляд, концептуальною базою такої діяльності є програма "Індустрії 4.0", тобто тієї фази 4-ї промислової революції, яка засновується на використанні цифрових технологій. Принципи такої діяльності відтворюють економічні, ринкові, технологічні, інтерактивні та безпечні аспекти діяльності. Для забезпечення цієї діяльності мають бути створені екзогенні та ендогенні умови, зокрема, технічне забезпечення на підприємстві та інфраструктурне — на ринку.

Бізнес-модель діяльності пропонуємо побудувати на основі застосування спеціалізованої Інтернет-платформи. Вважаємо, що на сучасному етапі якнайкраще забезпечувати зворотній зв'язок (насамперед) і необхідний рівень комунікацій (загалом) здатні спеціалізовані торгові інтернет-платформи для просування товарів промислового вжитку відповідно вимог глобалізованого ринку.

Практики визначають торговельну платформу як портал для розвитку бізнесу (для здійснення онлайн продажів, реклами і отримання замовлень з інтернету) [9].

Відповідно до Наказу МОН України "Про затвердження Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів" № 707 від 04.07.2018 р. "Інтернет-платформа для обміну науковими публікаціями — один з елементів наукової та дослідницької інфраструктури, що становить сукупність інструментів та засобів, реалізованих у мережі Інтернет у формі соціальної мережі (інтерактивного веб-сайту), призначеної для неформального обміну результатами наукової діяльності, зокрема для їх розміщення, обговорення, рецензування, оприлюднення, архівування, збереження, надання у відкритий доступ та розповсюдження [10].

Отже, під Інтернет-платформою для промислових підприємств ми розуміємо площадку для розміщення тематичних онлайн-оголошень, яка об'єднує таргетованих стейкхолдерів (споживачів, посередників, постачальників, субпідрядників, контрагентів, товаровиробників, інвесторів тощо) для покупки, продажу або обміну промисловими товарами/послугами, а також здійснення інших бізнес-операцій на світових ринках промислових товарів у інтерактивному режимі. На наш погляд, таке ви-

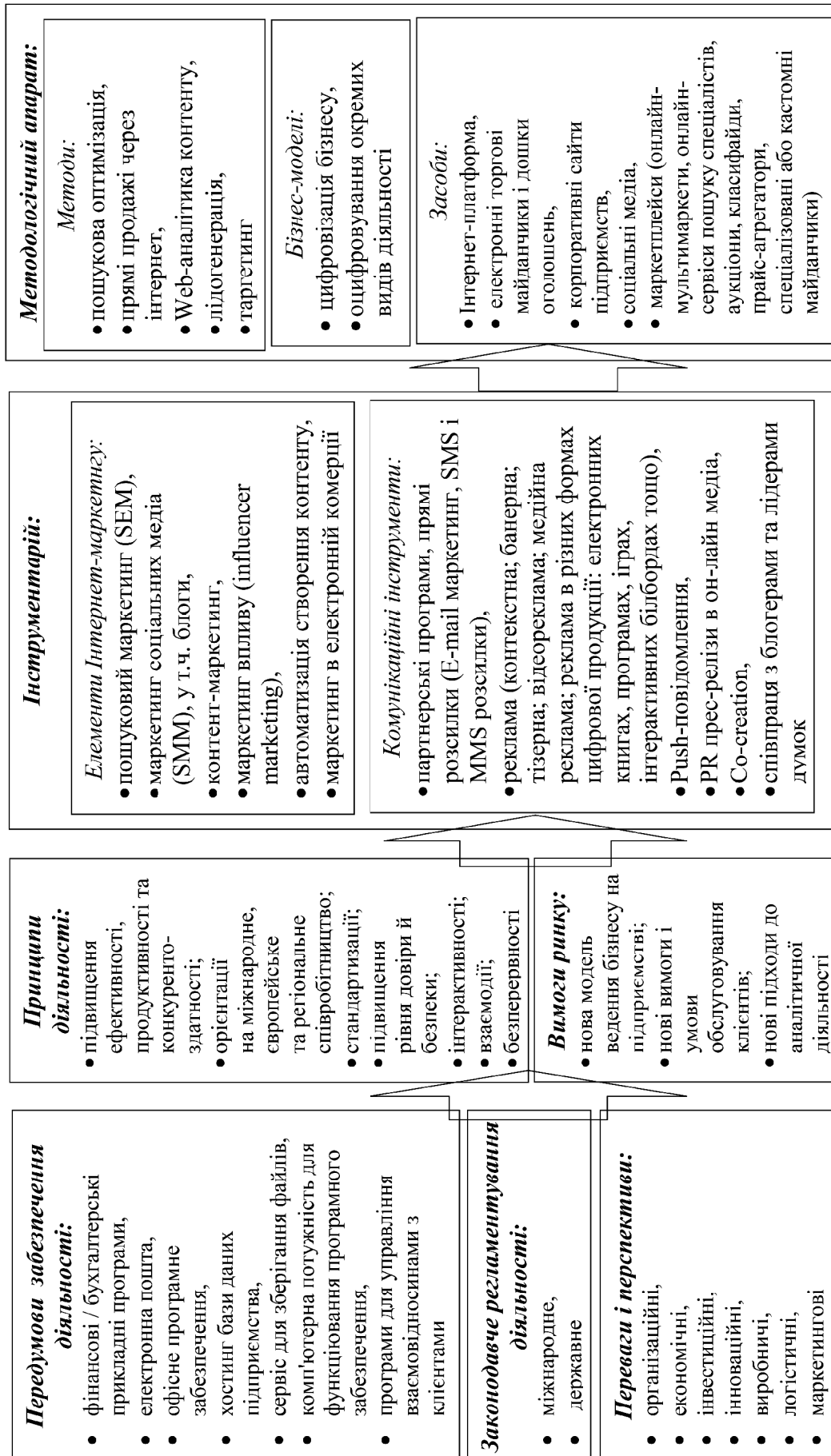

Рис. 2. Парадигмальний базис просування товарів промислового вжитку за допомогою інструментарію інтернет-маркетингу в умовах глобалізації

значення, на відміну від існуючих, дозволяє уточнити змістовну складову діяльності промислових підприємств у Інтернет-середовищі з використанням Інтернет-платформи, окреслити коло її цільових користувачів та види трансакцій.

Основними характеристиками інтернет-платформи для просування промислової продукції є:

- інтерактивність 24/7 (здатність безперервно взаємодіяти з будь-яким суб'єктом, можливості для "швидких" комунікацій);

- оперативність (можливості управління в режимі реального часу та швидкого реагування — для товаровиробника; швидкого отримання інформації — для покупців);

- всеосяжність (можливість доступу до ЦА на світовому ринку)

- гнучкість (можливість в найкоротші терміни і з мінімальними витратами ресурсів впроваджувати зміни);

- відкритість (можливість вільного доступу до інформації для всіх суб'єктів);

- легкість доступу (web-, war-ресурси);

- відсутність обмежень у часі, просторі, мовах спілкування (для виходу на міжнародні ринки);

- можливість оптимізації діяльності на основі використання результатів Web-аналітики (Google Analytics, Яндекс Метрики тощо).

Але специфіка промислової сфери визначає певний набір функцій для цього інструменту. Особливостями, які відрізняють інтернет-платформи для просування промислової продукції від інших аналогічних є:

- поширення тематичної інформації (щодо товарів, новин, бізнес-подій (виставок, конференцій, форумів і т.п.), оголошень, статей, тендерів, інвестицій, проєктів тощо) передусім серед продавців і покупців саме промислових товарів;

- інтерактивна можливість укладання угод промисловими підприємствами;

- об'єднання різних цільових груп стейкхолдерів (споживачів, посередників, постачальників, субпідрядників, контрагентів, товаровиробників, інвесторів тощо) ринку промислових товарів.

Вимоги до створення Інтернет-платформи для промислових підприємств є загальновідомими, але важливими:

- якомога більша кількість зареєстрованих продавців і покупців,

- якомога більший трафік відвідування,

- адаптований під можливості мобільних пристроїв інтерфейс і веб-дизайн;

- платність (що, на наш погляд, окреслить таргетовані (цільові) зв'язки між користувачами платформи і відсіче нецільові контакти).

Схематично парадигмальний базис просування товарів промислового вжитку за допомогою інструментарію інтернет-маркетингу в умовах глобалізації поданий на рисунку 2, де в блоках виокремлено:

- передумови забезпечення діяльності,

- переваги і перспективи просування продукції за допомогою Інтернету,

- законодавче регламентування діяльності,

- принципи діяльності,

- вимоги ринку,

- інструментарій,

- методологічний апарат.

ВИСНОВКИ

Результати цього дослідження можуть бути покладені в основу подальших наукових розвідок та використані під час розробки бізнес-моделі діяльності промислових підприємств на основі застосування Інтернет-платформи для просування промислової продукції на світових ринках.

Література:

1. Балабанова Л.В., Коломицева С.І. Маркетинг. Конспект лекцій з дисципліни для студентів обліково-фінансового факультету. Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. 191 с. URL: file:///C:/Users/user1/Downloads/balabanova-lv-marketing_6e8666fb3f4.pdf (доступ 01.06.2020).

2. Башинська І.О., Поповенко Н.С. Теоретичні основи розробки та комерціалізації механізму просування на ринок нових товарів виробничих підприємств. Одеса: ОНПУ, видавництво ТОВ "Цифрова типографія", 2012. 192 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/316659166_Teoreticni_osnovi_rozrobki_ta_komercializacii_mehanizmu_prosuвання_na_rinok_novih_tovariv_virobnichih_pidpriemstv_monografia_IO_Basinska_NS_Popovenko_-_Doneck_vid-vo_Noulidz_Donecke_viddilenna_2012_-_1 (доступ 02.06.2020).

3. Как компании привлекают клиентов. URL: <http://finance.bigmir.net/business/55514-Vse-v-onlajn--kak-kompanii-privlekajut-klientov-> (доступ 03.06.2020).

4. Bosemark Ylva How to Start Your Own Business on the Internet: 8 Steps [Own on-line business]. (n.d.). ru.wikihow.com. URL: <http://www.wikihow.com/Start-Your-Own-Business-on-the-Internet> [in English]. Updated: June 7, 2019. (доступ 03.06.2020).

5. Ілляшенко С.М., Іванова Т.Є. Проблеми і перспективи просування продукції вітчизняних підприємств в Internet. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. Т. 20. Вип. 1/2. С. 101—107.

6. Дериколєнко А.О., Ілляшенко С.М. Веб-сайт як інструмент просування продукції промислового використання. Бизнес Информ, 2014. С. 229—235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_10_39

7. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. Проблеми економічної теорії. 2012. С. 4—11. URL: file:///C:/Users/user1/Downloads/EkUk_2012_6_2.pdf

8. Фіщук В., Матюшко В., Чернєв Є., Юрчак О., Лаврик Я., Амелін А. Україна 2030 Е-країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (доступ 03.06.2020).

9. Торговая интернет-платформа. Инвестиционные предложения // Сайт Investure. <https://investure.com.ua/investments/torgovaya-internet-plaftorma-ukrbiznes> (доступ 03.06.2020).

10. Наказ МОН України "Про затвердження Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів" № 707 від 04.07.2018 р. Веб-сайт ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0858-18/ed20180704#n21> (доступ 03.06.2020).

References:

1. Balabanova, L.V. and Kolomytseva, S.I. (2004), Marketynh [Marketing], DonDUET, Donetsk, Ukraine.

2. Bashinskaya, I.O. and Popovenko, N.S. (2012), Teoretychni osnovy rozrobky ta komertsializatsii mekhanizmu prosuvannya na rynek novykh tovariv vyrobnychkh pidpriemstv [Theoretical bases for the development and commercialization of the mechanism of promotion of new products of industrial enterprises], Tsyfrova typohrafiia, Odessa, Ukraine.

3. bigmir.net (2020), "How companies attract customers", available at: <http://finance.bigmir.net/business/55514-Vse-v-onlajn--kak-kompanii-privlekajut-klientov-> (Accessed 03 June 2020).

4. Bosemark, Y. (2019), "How to Start Your Own Business on the Internet: 8 Steps [Own online business]", available at: <http://www.wiki-how.com/Start-Your-Own-Business-on-the-Internet> (Accessed 03 June 2020).

5. Ilyashenko, S.M. and Ivanova, T.E. (2015), "Problems and prospects of promotion of products

of domestic enterprises on the Internet", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu, vol. 20, no. 1/2, pp. 101—107.

6. Derykolenko, A.O. and Illiashenko, S.M. (2014), "Web-site as a tool for promoting products for industrial use", Byznys Ynform, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_10_39 (Accessed 03 June 2020).

7. Khvesyk, M. and Bystriakov I. (2012), "Paradigmatic view of the concept of sustainable development of Ukraine", Problemy ekonomichnoi teorii, pp. 4—11.

8. Fischuk, V. Matiushko, V. Cherniev, Ye. Yurchak, O. Lavryk, Ya. and Amelin, A. (2020), "Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy", available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (Accessed 03 June 2020).

9. Investure (2020), "Trading online platform. Investment offers", available at: <https://investure.com.ua/investments/torgovaya-internet-plaftorma-ukrbiznes> (Accessed 03 June 2020).

10. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018), Order "On approval of the Regulations of the National Repository of Academic Texts", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0858-18/ed20180704#n21> (Accessed 03 June 2020).

Стаття надійшла до редакції 17.06.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.48

О. І. Дребот,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, Інститут агроекології
і природокористування Національної академії аграрних наук України

ORCID ID: 0000-0003-2681-1074

К. О. Бабікова,

к. с.-г. н., Інститут агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України

ORCID ID: 0000-0002-9726-0671

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.42

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

O. Drebot,

Doctor of Economic Sciences, professor, corresponding Member of NAAS, Head of the department
for institutional support of environmental management, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

K. Babikova,

PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

ASPECTS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TOURISM OF BALANCED NATURE USE

У статті проаналізовано динаміку туристичних потоків виїзних і в'їзних туристів, а також проведено аналіз і зроблено висновок, що з кожним роком збільшується галузь туристичної діяльності. За даними ООН, визначено що у 2017 р. збільшилася кількість турпродуктів, відповідно вона стає більш інвестиційно привабливою, а також збільшується кількість робочих місць і підприємств.

Запропоновано інноваційні нововведення, які пов'язані із туристичними об'єктами, зокрема, зелений туризм, який включає відвідування туристами сільської місцевості у контексті відпочинку в екологічно чистих районах; екстремальний та пригодницький, який включає різні пригодницькі тури, які стали інновацією у контексті туризму.

Доведено, що розробка аспектів розвитку рекреаційного туризму збалансованого природокористування необхідна для відтворення ресурсів у рекреаційно-туристичному господарстві, який є одним із основних етапів щодо дотримання еколого-економічної ефективності. Оскільки еколого-економічна ефективність з точки зору рекреаційно-туристичної діяльності в контексті природокористування є ознакою збалансованості розвитку та етапу стимулювання еколого-економічної та соціальної безпеки, збереження і відновлення довкілля за умови повного задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь у рекреаційно-туристичних ресурсах. Адаже перспективи майбутніх досліджень полягають у необхідності комплексного підходу, який повинен включати різноманітні та взаємопов'язані правові, еколого-економічні, організаційно-правові заходи, сформулювати чіткі принципи розвитку рекреаційно-туристичного збалансованого природокористування, а також зменшити негативний вплив на навколишнє природне середовище і збільшити позитивний, забезпечити не тільки збереження природних ресурсів, але і значний прибуток від їх експлуатації, який буде позитивно впливати на поліпшення еколого-економічної безпеки цих регіонів, а також передбачається виконання низки питань: дослідження різноманітних аспектів функціонування туристично-рекреаційної діяльності збалансованого природокористування в умовах Євроінтеграції, а також напрямів на перспективу у сфері туризму на сучасному етапі.

The article analyzes the dynamics of tourist flows of outbound and inbound tourists, as well as an analysis of the growing number of tourist activities every year. According to the UN, it is determined that in 2017 the number of tourism products increased, respectively, it becomes more attractive for investment, as well as the number of jobs and businesses.

Innovative innovations related to tourist attractions have been proposed, in particular, green tourism, which includes tourists visiting the countryside in the context of recreation in ecologically clean areas; extreme and adventure, which includes various adventure tours that have become an innovation in the context of tourism.

It is proved that the development of aspects of the development of recreational tourism of sustainable nature is necessary for the reproduction of resources in the recreational and tourist economy, which is one of the main stages in terms of environmental and economic efficiency. As ecological and economic efficiency from the point of view of recreational and tourist activity in the context of nature management is a sign of balanced development and a stage of stimulation of ecological and economic and social safety, preservation and restoration of environment provided full satisfaction of needs of present and future generations in recreational and tourist resources. After all, the prospects for future research are the need for an integrated approach, which should include a variety of interrelated legal, environmental, economic, organizational and legal measures, to form clear principles for the development of recreational and tourist

sustainable nature, as well as reduce the negative impact on the environment and increase positive, will ensure not only the conservation of natural resources but also significant profits from their exploitation, which will have a positive impact on improving the environmental and economic security of these regions, as well as a number of issues: research on various aspects of tourism and recreation in sustainable European integration, as well as directions for the future in the field of tourism at the present stage.

Ключові слова: туристичний бізнес, ринок туристичних послуг, євроінтеграція, рекреаційно-туристична діяльність.

Key words: tourist business, market of tourist services, European integration, recreational and tourist activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток туризму для кожної країни має великі переваги щодо еколого-економічної ролі та привабливості того чи іншого регіону. Розвиток туристичної діяльності позитивними факторами впливає на рівень зайнятості населення, а також на споживчий попит. На сьогодні еколого-економічний розвиток України визначається аспектами економічної політики, яка буде сприяти розвитку та зближення із досвідом ЄС між прикордонними та транскордонними регіонами в контексті розвитку збалансованості забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності.

Територія України — це складний і розмаїтий комплекс географічних, природно-кліматичних, гідрологічних та інших факторів, а також ресурсів тваринного та рослинного світу, унікальність сполучення, яких обумовлює формування незвичайного за властивостями рекреаційно-оздоровчого потенціалу багатьох регіонів нашої країни. Значна кількість об'єктів культурної та архітектурної спадщини, музеїв та інших пам'яток, пов'язаних із видатними історичними подіями та особистостями, визначає високий рівень привабливості національних туристичних маршрутів для пізнавального, розважального та пригідницького проведення дозвілля, в регіонах України сформована також досить потужна інфраструктура гостинності, розміщення та обслуговування вітчизняних і зарубіжних туристів [1].

Саме в сфері туристично-рекреаційної діяльності проблема посилення антропогенного впливу продуктивної людської активності, набуває надзвичайно складного та суперечливого змісту. З одного боку, навіть у ході задоволення розмаїтого комплексу потреб туристів у забезпеченні масового відпочинку відбувається загострення протиріччя між економічними (збільшення прибутку підприємців та відповідних надходжень до бюджету, покращення торговельного балансу держави, стимулювання інфраструктурного розвитку територій, створення нових робочих місць) та медико-біологічними (оздоровлення, підтримка належного психофізіологічного стану) й со-

ціально-гуманітарними (підвищення культурно-освітнього рівня, розвиток самоосвіти й комунікації, формування моральних та етичних цінностей, просвітництво та ін.) функціями туризму. Виконання економічних функцій насамперед передбачає масштабне залучення до процесів створення і комерційної реалізації туристичних продуктів все більшого обсягу унікальних природних ресурсів для задоволення потреб максимально широкого кола потенційних туристів. Наслідками такого роду залучення майже неодмінно стають погіршення стану довкілля, вичерпання природних ресурсів, порушення балансу екосистеми територій, руйнування біосферних утворень та інші негативні явища. Здійснення медико-біологічних та соціально-гуманітарних функцій, навпаки, передбачає необхідність дбайливого збереження унікальних природних об'єктів, підтримки незмінного стану та охорони природного середовища, відновлення ресурсів довкілля [2].

З іншого боку, переважно антропоцентричний характер продуктивної активності людства тривалий час обумовлював використання екстенсивного підходу до експлуатації ресурсів природного середовища, що визначався суто споживчою орієнтацією процесів економічного зростання, егоїстичною спрямованістю на вичерпання існуючої ресурсної бази тощо. Таким чином, збільшення добробуту суспільства на базі активізації продуктивної господарської діяльності об'єктивно розширює можливості користування широкими верствами населення широким колом природних об'єктів, придатних для рекреації, але водночас об'єктивно зростає якість відпочинку через погіршення стану біосферного середовища загалом [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Попри певний науковий доробок та існуючі підходи рекреаційної туристичної діяльності, слід зазначити, що проблеми, які є пов'язані з дослідженням аспектів розвитку туристичної діяльності в Україні не втрачають своєї акту-

альності питання до сьогоднішнього дня. Зокрема дослідженню зазначеного питання присвячена велика кількість публікацій таких провідних вчених: О. Бейдик, М. Бойко, В. Герасименка, І. Антоненко, Т. Галушкіна, А. Грановська, А. Черчик та ін. Проте досі залишається дискусійним та відкритим питанням щодо подальшого дослідження розвитку туристичної діяльності в контексті збалансованого природокористування.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є розвиток аспектів рекреаційного туризму збалансованого природокористування в контексті євроінтеграції та впровадження їх. Зокрема передбачається виконання низки питань: дослідження різноманітних аспектів функціонування туристично-рекреаційної діяльності збалансованого природокористування в умовах Євроінтеграції, а також напрямів на перспективу у сфері туризму на сучасному етапі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі досліджень нами виявлено, що однією основою є розвиток аспектів збалансованості природокористування як важливого виду туристично-рекреаційної діяльності та певною мірою і розвитком малих за кількістю підприємств адже галузь розвивається динамічно і потребує інноваційних форм та їх територіальної організації.

Протягом останніх десятиліть важливе місце у світовій економіці займає туристична галузь, яка тісно пов'язана з такими галузями економіки, як транспорт, торгівля, будівництво тощо. Щодо економічних показників, то інвестиції в туристичний бізнес доволі невеликі, а розмір прибутку є досить достатнім. Згідно з даними ВТО відсоткове співвідношення у світовому ВВП — 9 %, експортні послуги — 30 %, експортні послуги — 6 %, більше ніж 235 млн осіб задіяні в туристичній сфері. Як свідчать дані, у 2015 р. послугами туристичної сфери скористалися 983 млн осіб, а вже у 2017 р. спостерігалася тенденція до збільшення до позначку в 1 млрд осіб, за цей самий період товарообіг збільшився до 1,2 трлн дол. США [3].

Розвиток туристичної галузі в Україні безпосередньо залежить від таких секторів економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, виробництво товарів широкого вжитку і туристичного призначення. Туризм розглядають як одну з провідних галузей в сфері струк-

турної перебудови економіки. Нині кожен шостий мешканець планети принаймні раз на рік виїжджає за кордон. Таким чином, із 7,5 мільярдів населення подорожують 1 мільярд 230 тисяч — кількість мандрівників майже дорівнює населенню Китаю. А у 2050 році, за прогнозами Міжнародної організації туризму, подорожуватиме вже кожен четвертий [4].

На сьогодні поетапно відбувається розвиток туристичної галузі у контексті збалансованого природокористування. Аналізуючи світові дані, можна підсумувати, що кількість туристів щороку 179 збільшується, і це має позитивну динаміку. Якщо аналізувати певні області України, то бачимо, що існує все необхідне для розвитку туризму. Адже в Україні затверджено Державну програму розвитку туризму та курортів на період до 2022 року, в контексті цього в Україні поетапно розпочали розвивати туристичну галузь.

Досліджуючи динаміку туристичних потоків виїзний і в'їзний туризм, бачимо, що він суттєво збільшується з кожним щороку, у результаті чого покращується діяльність туристичної галузі, а також еколого-економічна сфера. За даними ООН, у 2017 р. збільшилася кількість турпродуктів, відповідно вона стає більш інвестиційно привабливою, а також збільшується кількість робочих місць і підприємств (табл. 1).

Згідно з даними Державної служби статистики, у 2017 році 26,4 млн українців виїхало за кордон, з них: 99% у приватних цілях, 0,46% туристів та 0,04 % осіб у службових справах. На відпочинок українці найчастіше їздили до Туреччини, Єгипту, Болгарії, Ізраїлю та Греції. Держстат України у своїх розрахунках посиляється на дані Держприкордонслужби й повідомляє, що лише 120 тис. осіб виїжджали на відпочинок як організовані туристи. Хоча до тієї ж Туреччини минулого року з'їздили понад 1,2 млн українців (рис. 1). Мабуть, така різниця в цифрах пов'язана з тим, що наші люди вважають за краще скромно замовчувати на кордоні, куди й навіщо вони їдуть, маскуючи мету поїздки за формулюванням "приватна поїздка". З 26,5 млн українців саме так зробили 99% тих, хто виїжджав за кордон [5].

Це питання є предметом постійної уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, а також СОТ, ЮНЕП 64 й інших міжнародних організацій [6—10]. Негативний вплив туризму на країни, що не мають достатніх технічних і фінансових можливостей для поповнення використаних туристами ресурсів та ліквідації заподіяних ними відходів, часто значно пере-

Таблиця 1. Динаміка туристичних потоків в Україні за період з 2005–2018 рр.

Роки	Кількість іноземців, які відвідали Україну	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України	В тому числі загальна кількість туристів		
				Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи	Іноземні туристи
2005	17630760	16453704	1825649	566942	932318	326389
2006	18935775	16875256	2206498	868228	1039145	299125
2007	23122157	17334653	2863820	336049	2155316	372455
2008	25449078	15498567	3041655	1282023	1386880	372752
2009	20798342	15333949	2290097	913640	1094170	282287
2010	21203327	17180034	2280757	1295623	649299	335835
2011	21415296	19773143	2199977	1250068	715638	234271
2012	23012823	21432836	3000696	1956662	773970	270064
2013	24671227	23761287	3454316	2519390	702615	232311
2014	12711507	22437671	2425089	2085273	322746	17070
2015	12428286	23141646	2019576	1647390	357027	15159
2016	13333096	24668233	2549606	2060974	453561	35071
2017	14229642	26437413	2806426	2289854	476967	39605
2018	15323154	27426571	2987639	2385038	483401	41634

Джерело: [10].

вищує збитки, завдані довіллю місцевим населенням [11; 12].

З кожним днем все більше Європейська спільнота стурбована негативною дією туризму на навколишнє природне середовище, зокрема: забруднення природних об'єктів; деградацією природних ландшафтів через надмірне споживання ресурсів; втратою біорізноманітності тощо. У цьому ж контексті актуальним завданням стає розроблення аспектів еколого-безпечного розвитку в інтересах усього суспільства сьогодення.

Згідно нормативно-правовим документом Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [13], завдання якого є формування сприятливих умов для активізації роз-

та курортів на період до 2026 року" [13] та інших планових документах щодо соціально-економічного розвитку регіонів, вона об'єктивно обумовлюється такими обставинами [14–17].

Розробка аспектів нормативного-правового забезпечення рекреаційної сфери передбачає імплементацію законодавства ЄС та урахування досвіду країн ЄС, внесення доповнень до існуючих законодавства: "Про туризм" та "Про курорти", створення національної туристичної системи, що має сприяти залученню інвестицій у розвиток рекреації, зокрема:

- охоплення населення рекреаційно-туристичними послугами;
- охоплення певних груп населення рекреаційно-туристичними послугами в контексті збалансованого природокористування;

— збільшення кількості суб'єктів господарювання, а також доходів від сфери туризму;

— розвиток суміжних галузей в контексті ЄС;

— збільшення доходів;

— поліпшення соціально-економічного розвитку регіону.

Для збільшення привабливості регіонів, які є пов'язані із туристичними об'єктами необхідно запровадити інноваційні нововведення зокрема такі:

1. Зелений туризм, який включає відвідування туристами сільської місцевості у кон-

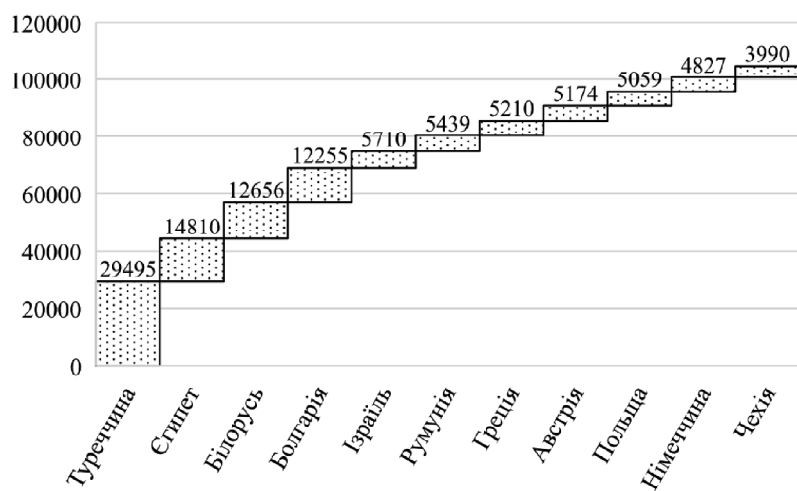

Рис. 1. Динаміка країн, де українці відпочивали у 2017 року

Джерело: [10].

тексті відпочинку в екологічно чистих районах.

2. Екстремальний та пригодницький, який включає різні пригодницькі тури, які стали інновацією у контексті туризму.

Таким чином, для розробки аспектів розвитку рекреаційного туризму збалансованого природокористування необхідне відтворення ресурсів у рекреаційно-туристичному господарстві, який є одним із основних етапів щодо дотримання аспектів еколого-економічної ефективності. Оскільки еколого-економічна ефективність з точки зору рекреаційно-туристичної діяльності в контексті природокористування є ознакою збалансованості розвитку етапу стимулювання еколого-економічної та соціальної безпеки, збереження і відновлення довкілля за умови повного задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь у рекреаційно-туристичних ресурсах.

ВИСНОВКИ

З вищенаведеного можна зробити висновок Україна має всі об'єкти щодо розвитку та стати однією з кращих рекреаційно-туристичних країн світу але аналіз сучасного стану свідчить про те, що ефективність її діяльності стримується через не вирішеність певної низки проблем. Водночас це удосконалення нормативно-правового забезпечення, а також функціонування туристичної галузі в контексті збалансованості природокористування та вирішення їх або у доповнення при необхідності внесення змін до чинного законодавства; концепцій та стратегій усіх видів рекреаційно-туристичної діяльності, недостатньо розвинена інфраструктура, неефективне та нераціональне використання природних ресурсів. За цих недоліків Україна відстає від інших держав із схожістю рекреаційно-туристичним природокористуванням. Адже багато наших співвітчизників надають перевагу іноземним курортам, отримуючи майже ту саму ціну, але набагато вищий рівень обслуговування, стаючи інвесторами в економіку іноземних держав та їх привабливості тощо.

Зауважимо, що перспективи майбутніх досліджень полягають у необхідності сформулювати чіткі принципи розвитку рекреаційно-туристичного збалансованого природокористування, а також зменшити негативний вплив на навколишнє природне середовище і збільшити позитивний, забезпечити не тільки збереження природних ресурсів але і значний прибуток від їх експлуатації, який буде позитивно впливати на поліпшення еколого-економічної безпеки цих регіонів.

Література:

1. Димеденко І.В. Управління розвитком підприємств туристичного бізнесу: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / І.В. Димеденко; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Донецьк, 2015. 18 с.
2. Орлов О. Важливість туристичної галузі зростає. Економіст. 2017. № 10. С. 74.
3. "The World Tourism Organization". URL: <http://www2.unwto.org>
4. "Планета мандрівників": глобальний туризм у сучасному світі. Життя. 2017. URL: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti>
5. Куди подорожують українці (ІНФОГРАФІКА). "Слово і діло". 2017. URL: <https://konkurent.in.ua/news/ukrayina/23509/kudi-podorozhuyut-ukrayinci-infografika.html>
6. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / [С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін.]. Київ КНЕУ, 2000. 364 с.
7. Крачило Н.П. География туризма: учеб. пособ. Київ. Вища школа, 2000. 208 с.
8. Котенко Т.М. Розвиток туристично-рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду України в контексті європейських інтеграційних процесів. Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. і молод. наук., Луцьк, 17—18 трав. 2017 р. Луцьк: Вежа, 2007. С. 480—483.
9. Котенко Т.Н. Развитие туристической деятельности на территориях ПЗФ Украины. Эколого-экономический механизм сохранения биоразнообразия особо охраняемых природных территорий: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Беловежская Пуща, 24—25 мая 2007 г. Брест: Альтернатива, 2017. С. 230—233.
10. Статистичний щорічник України за 2018 рік / за ред. І.М. Жук. Київ. Державна служба статистики України, 2019. 586 с.
11. Розміщення продуктивних сил / [за ред. Ковалевського В.В., Михайлюк О.А., Семенова В.Ф.]. Київ. Знання, 2016. 516 с.
12. Котенко Т. Розвиток рекреації та туризму в контексті забезпечення гуманітарного розвитку України. Zeszyty naukowe: Uczelni a Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie: kwartalnik. 2015. № 3 (49). С. 215—227.
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року" від

10.03.2017 р., за № 168-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення: 22.05.2017).

14. Cooper C., Jackson S. Destination life cycle: The Isle of Man case study. *Annals of Tourism Research*. 1989. № 16 (3). pp. 377—398.

15. Ступень Н.М. Аналіз функціонування та перспектив розвитку курортно-рекреаційної галузі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 62—72.

16. Ордзжоникідзе М.М. Теоретические и методологические основы стратегического управления развитием региональной туристической отрасли и ее продвижением на внутреннем и международном рынках туристических услуг: дис.... д-ра экон. наук: 08.00.05 / М.М. Ордзжоникідзе. СПб, 2011. 437 с.

17. Williams Peter W. Frameworks for assessing tourism's environmental impacts. In J.R.B. Ritchie and C.R. Goeldner (eds). *Travel, Tourism and, Hospitality Research* (second edition); New York: John Wiley and Sons Inc., 1994, pp. 425—36.

References:

1. Dymedenko, I.V. (2015), *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv turystychnoho biznesu* [Extended abstract of candidate's thesis], DonNUET, Donetsk, Ukraine.

2. Orlov, O. (2017), "The importance of the tourism industry is growing", *Economist*, vol. 10, p. 74.

3. The World Tourism Organization (2020), available at: <http://www2.unwto.org> (Accessed 22 may 2020).

4. Hromadske.ua (2017), "Planet of Travelers": Global Tourism in the Modern World", available at: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti> (Accessed 22 may 2020).

5. News agency Konkurent (2017), "Where do Ukrainians travel (infographics)", available at: <https://konkurent.in.ua/news/ukrayina/23509/kudi-podorozhuyut-ukrayinci-infografika.html> (Accessed 22 may 2020).

6. Dorohuntsov, S.I. Pityurenko, Yu.I. and Oliynyk, Ya.B. (2000), *Rozmishchennya produktyvnykh syl Ukrayiny* [Distribution of productive forces of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Krachylo, N.P. (2000), *Heohrafiya turyzma* [Geography of tourism], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.

8. Kotenko, T.M. (2007), "Development of tourist and recreational activities on the territory of the nature reserve fund of Ukraine in the context of European integration processes", *Yevropeys'ki intehratsiyni protsesy i transkordonne spivrobitnytstvo: tezy dop. IV Mizhnarodna naukovo-*

praktychna konferentsiya studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv [European integration processes and cross-border cooperation: abstracts. IV International scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists], Vezha, Luts'k, Ukraine, pp. 480—483.

9. Kotenko, T.N. (2017), "Development of tourist activities in the territories of the NWF of Ukraine", *Ekoloho-ekonomycheskyy mekhanizm sokhranennya byoraznoobrazyya osobo okhranyaemykh pryrodnykh terrytoryy II Mezhdunaodnaya nauchno-prakticheskaya* [Ecological and economic mechanism for the conservation of biodiversity of specially protected natural territories, The II International scientific-practical conference], Alternatyva, Brest, Belorussia, pp. 230—233.

10. Zhuk, I.M. (2019), *Statystychnyy shchorychnyk Ukrayiny za 2018 rik*. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.

11. Kovalevs'koho, V.V. Mykhaylyuk, O.L. and Semenova, V.F. (2016), *Rozmishchennya produktyvnykh syl*. [Distribution of productive forces], Znannya, Kyiv, Ukraine.

12. Kotenko, T.N. (2015), "Development of recreation and tourism in the context of ensuring the humanitarian development of Ukraine", *Zeszyty naykowe: Uczelni a Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie: kwartalnik*, vol. 3 (49), pp. 215—227.

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/> (Accessed 22 may 2020).

14. Cooper, C. and Jackson, S. (1989), "Destination life cycle: The Isle of Man case study. *Annals of Tourism Research*", vol. 16 (3), pp. 377—398.

15. Stupen, N.M. (2018), "Analysis of the functioning and prospects of development of the resort and recreational industry", *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, vol. 1, pp. 62—72.

16. Ordzhonykydze, M.M. (2011), "Theoretical and methodological foundations of strategic management of the development of the regional tourism industry and its promotion in the domestic and international tourism services markets" Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, St. Petersburg, Russia.

17. Williams, P. W. (1994), "Frameworks for assessing tourism's environmental impacts", *Travel, Tourism and, Hospitality Research* (second edition), John Wiley and Sons Inc., New York, USA, pp. 425—36.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2020 р.

УДК 338.433

О. В. Лебеденко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ORCID ID: 0000-0003-3421-2004

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.48

АГРАРНИЙ РИНОК: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

O. Lebedenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State Agrarian Economics University

AGRICULTURAL MARKET: CONCEPTS AND FEATURES

Досліджено сутність поняття "ринок". Розглянуто різні підходи до тлумачення поняття "аграрний ринок": підхід, який розглядає аграрний ринок через призму економічних відносин; інституційний підхід; підхід, за якого аграрний ринок розглядається як об'єкт правових відносин. Проаналізовано співвідношення між суміжними поняттями: "аграрний ринок", "агропромисловий ринок", "продовольчий ринок". Встановлено, що згадані поняття слід розмежовувати. Основою для розмежування є об'єкт економічних відносин (товар). Визначено, що властивості та особливості виробництва сільськогосподарської продукції, яка виступає предметом купівлі-продажу на аграрному ринку, обумовлюють специфіку аграрного ринку, його відмінності від інших видів ринків, а саме: низька еластичність попиту; циклічність, сезонність пропозиції, її залежність від природно-кліматичних умов; різне призначення сільськогосподарської продукції та ін.

Different interpretations of the concept of "market" are studied. The main features of the market, which are the basis of any definition: the market is a certain area of trade, which determines the relationship between producers and consumers and the relationships that have developed between them. Ensuring the realization of the social product, the market creates conditions for the continuous continuation of the process of social reproduction and contributes to the satisfaction of social needs. Different approaches to the interpretation of the concept of "agricultural market" are considered: an approach that considers the agricultural market through the prism of economic relations; institutional approach; an approach in which the agricultural market is considered as an object of legal relations. The relationship between related concepts: "agricultural market" and "agro-industrial market" is analyzed. It is established that the mentioned concepts should be distinguished. The basis for differentiation is the object of economic relations (goods). The agricultural market trades in agricultural products, and the agro-industrial market includes, in addition to agricultural products, also the market of means of production and services. Markets of agricultural products have significant differences from the markets of means of production and services that are part of the agro-industrial market, in terms of operating conditions, infrastructure, investment, lending, regulation, which makes their identification impractical. The relationship between related concepts: "agricultural market" and "food market" is analyzed. It is established that in the essence of the specified markets there are certain differences which demand delimitation of the given concepts. Non-agricultural products may be offered on the food market, while non-food products may be classified as agricultural products. It is determined that the properties and features of agricultural production, which is the subject of sale in the agricultural market, determine the specifics of the agrar market, its differences from other types of markets, namely: low elasticity of demand; cyclicity, seasonality, dependence on the natural and climatic conditions of supply; various purposes of agricultural products, etc.

Ключові слова: ринок, аграрний ринок, агропромисловий ринок, продовольчий ринок, сільськогосподарська продукція.

Key words: market, agricultural market, agro-industrial market, food market, agricultural products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою складовою економічних відносин в аграрній сфері є аграрний ринок, який координує економічні процеси, пов'язані із задо-

воленням потреб населення у сільськогосподарській продукції відповідної якості та в необхідній кількості. Від розв'язання проблем ефективного функціонування аграрного рин-

ку значною мірою залежить рівень продовольчої безпеки країни, а отже, і рівень її національної безпеки. Нині в науковій літературі поняття "аграрний ринок" трактується досить широко. Відсутність єдиного уявлення про сутність аграрного ринку ускладнює обґрунтування стратегії його розвитку та напрямів державного регулювання, адже в основі будь-яких наукових розробок лежить категоріально-понятійний апарат.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування, функціонування й розвитку аграрного ринку знайшли своє відображення в працях багатьох українських науковців. Зокрема, це роботи таких вчених: В.Г. Андрійчук, П.І. Гайдуцький, Ю.С. Коваленко, В.А. Мамчур, Н.Ф. Павленчик, П.Т. Саблук, П.О. Сухий, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин та ін. Та попри велику кількість робіт, присвячених дослідженню різних аспектів аграрного ринку, наразі відсутній єдиний уніфікований підхід до визначення поняття "аграрний ринок".

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проаналізувати різні підходи до тлумачення поняття "аграрний ринок", дослідити співвідношення між суміжними поняттями: "аграрний ринок", "агропромисловий ринок", "продовольчий ринок", визначити особливості аграрного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З'ясування сутності поняття "аграрний ринок" та визначення його особливостей слід розпочати зі з'ясування сутності поняття "ринок" у широкому розумінні. В економічній літературі ринок визначається неоднозначно: "Ринок — будь-яка взаємодія, в яку люди вступають для торгівлі один з одним" [6, с. 19]; "Ринок — це система, що поєднує економічні взаємовідносини між продавцями і покупцями результатів господарської діяльності у вигляді товарів" [12, с. 94—103]; "Ринок являє собою всеохоплюючу форму, що забезпечує товарний обіг" [5, с. 18]; "Ринок — це сукупність певних торгових операцій, які забезпечують необхідну взаємодію сфери виробництва і сфери реалізації продукції" [4, с. 309].

Та попри велику кількість трактувань, можна виділити головні риси ринку, що покладені в основу будь-якого визначення: ринок є певною сферою товарного обігу, яка визначає відносини між виробниками і споживачами та

зв'язки, що склалися між ними. Таким чином, ринок — це одна з найважливіших економічних категорій товарного способу виробництва, сутність якої проявляється у сфері товарного обміну та характеризується певною системою економічних відносин між продавцями та покупцями, де знаходять відображення виробничі відносини конкретної суспільно-економічної формації. Соціально-економічне значення ринку визначається його роллю у процесі суспільного відтворення: забезпечуючи реалізацію суспільного продукту, ринок створює умови для безперервного продовження процесу суспільного відтворення. Водночас, забезпечуючи реалізацію товарів, він сприяє задоволенню суспільних потреб [2, с. 28—29].

Поняття аграрного ринку є похідним від економічної категорії "ринок". Досліджуючи поняття аграрного ринку, можна виділити різні підходи до його тлумачення, оскільки воно трактується досить широко.

Так, за одним із підходів, аграрний ринок розглядають через призму економічних відносин. "Аграрний ринок — це складна система багатогранних економічних відносин між суб'єктами ринку (покупцями, продавцями, посередниками тощо), що виникають під час виробництва, розподілу та споживання сільськогосподарської продукції" [7].

З точки зору Сухого П.О., аграрний ринок — це система товарно-грошових відносин в аграрній сфері, де на основі співдії попиту і пропозиції та відповідно до умов конкуренції в межах економічної свободи, гарантованої державою, встановлюються ціни на товари та послуги і відбуваються акти їх купівлі та продажу [16, с. 144].

У тлумаченні поняття аграрного ринку також можна виділити інституційний підхід. Представниками такого підходу є Ю.С. Коваленко, В.А. Мамчур, О.Г. Шпикуляк та ін.

Зокрема, за визначенням Ю.С. Коваленка, аграрний ринок — це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб її громадян [9].

В.А. Мамчур аграрний ринок визначає як інституційну систему або простір економічних, соціальних, господарських, галузевих відносин всіх суб'єктів господарювання, завданням якого є співпраця (координація) та управління, що здійснюється в умовах виробництва, обміну, зберігання, транспортування, розподілу і купівлі, та є сукупністю великої кількості спеціа-

лізованих ринків (землі, фінансового, зерна, цукру, молока тощо), а також здійснює формування ефективного поля їх діяльності, формуючи відповідні правила та механізми спільної участі в цьому середовищі з метою забезпечення продовольчої безпеки та споживчих потреб громадян [11, с. 96].

Ще за одним підходом аграрний ринок розглядається як об'єкт правових відносин.

Так, наприклад, одне з тлумачень категорії "аграрний ринок" наведене у Законі України "Про державну підтримку сільського господарства України". Відповідно до цього закону, аграрний ринок — сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції [14]. Таке визначення, на нашу думку, відображає суто юридичну складову, що не дозволяє повною мірою розкрити сутність аграрного ринку, оскільки економічний зміст певного явища суспільного життя виступає первинним стосовно його юридичної сутності.

Більш повне визначення аграрного ринку у теорії права надав В.І. Семчик. На його думку, аграрний ринок — це сфера товарного обміну, який (у межах, урегульованих законодавством про аграрні ринки) здійснюється між продавцями й покупцями (юридичні та фізичні особи, територіальні громади й держава) як товарообмін, що виникає за результатами аграрного товаровиробництва в установлених місцях, формах, шляхом укладення та виконання договорів купівлі-продажу, інших цивільно-правових правочинів на добровільних узгоджених умовах і за відповідними цінами й волевиявленням продавців і покупців [15, с. 225].

Спираючись на викладене, слід зазначити, що існування різних підходів до тлумачення поняття "аграрний ринок" свідчить про його складність та багатогранність, а кожен з наведених підходів відображає той чи інший аспект сутності аграрного ринку.

Враховуючи те, що аграрний ринок, передусім, категорія економічна, з нашої точки зору, він являє собою систему економічних відносин, зумовлених розвитком суспільного поділу праці, яка забезпечує обмінні процеси між виробниками та споживачами продукції аграрної сфери з метою задоволення суспільних потреб.

Аграрний ринок поєднує сфери виробництва та споживання аграрної продукції, а також включає їх у загальний економічний процес відтворення.

У науковій літературі часто зустрічається ототожнення деякими дослідниками понять "аграрний ринок" та "агропромисловий ринок" [9; 10; 17]. Наприклад, П.Т. Саблук визначає аграрний ринок як сферу взаємодії суб'єктів ринку щодо забезпечення виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва та послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції [17].

Є.Й. Майовець дає таке визначення аграрного ринку: "Аграрний ринок — це система економічних відносин між суб'єктами ринку у сфері обігу сільськогосподарських і продовольчих товарів, факторів сільськогосподарського виробництва та послуг" [10, с. 104].

Ми погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що проводити співвідношення понять аграрного і агропромислового ринків слід в залежності від їх товарної наповнюваності [1; 13]. Так, на аграрному ринку здійснюється торгівля аграрною продукцією (у необробленому вигляді або такою, що пройшла первинну переробку), а агропромисловий ринок включає, крім аграрної продукції, ще й ринок засобів виробництва (сільськогосподарської техніки, добрив, засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів тощо) та послуг. Оскільки ринки аграрної продукції мають суттєві відмінності від ринків засобів виробництва і послуг, що входять до складу агропромислового ринку, стосовно умов функціонування, інфраструктури, інвестування, кредитування, регулювання, ототожнювати поняття "аграрний ринок" та "агропромисловий ринок", з нашої точки зору, недоцільно.

Аграрний ринок пов'язаний і з ринком продовольчих товарів. За одним із визначень, ринок продовольчих товарів — це сукупність економічних взаємовідносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання харчових продуктів з метою задоволення в них суспільних потреб та отримання доходу усіма його суб'єктами у відповідності з роллю і значенням виконуваних ними функцій [8].

У науковій літературі продовольчий та аграрний ринки також часто ототожнюють. Однак у сутності вказаних ринків є певні відмінності, які вимагають розмежування цих понять. Так, на продовольчому ринку можуть бути запропоновані товари, які не мають відношення до сільського господарства (наприклад, газовані напої), водночас до сільськогосподарської продукції можуть бути віднесені і не продовольчі товари (наприклад, корми для ху-

добу, вовна). Проте згадані ринки мають щільний взаємозв'язок. Так, основною метою функціонування продовольчого ринку є безпечніше забезпечення населення країни продовольством, а продукція аграрного ринку — це, як правило, продукти харчування або сировина для їх виробництва. Таким чином, рівень розвитку аграрного ринку визначає рівень розвитку продовольчого ринку України та забезпечення населення продуктами харчування.

Предметом купівлі-продажу на аграрному ринку, як уже було сказано, виступає сільськогосподарська продукція, властивості та особливості виробництва якої обумовлюють специфіку аграрного ринку, його відмінності від інших видів ринків. Так, аграрному ринку притаманні такі особливості:

- попит на сільськогосподарську продукцію має низьку еластичність;

- пропозиція сільськогосподарської продукції характеризується циклічністю і сезонністю, а також значною залежністю від природно-кліматичних умов;

- сільськогосподарська продукція має різне призначення: частина її використовується як сировина для подальшої переробки на продовольство, частина без переробки надходить до споживачів, інша частина надходить до господарств для подальшого виробництва продукції (насіння, молодняк худоби тощо);

- велика кількість виробників та їх роздрібненість на противагу потребам переробних підприємств у великих партіях сировини зумовлюють необхідність утворення ланок, які б нагромаджували та стандартизували продукцію;

- сільськогосподарська продукція обмежена в термінах реалізації, що спричиняє додаткові проблеми транспортування й зберігання, потребує добре налагодженої системи логістики [3].

Стабільність продовольчого забезпечення визначає добробут країни, є визначальним фактором розвитку економіки держави. Продовольча складова є вагомим елементом економічної безпеки країни, а аграрний ринок відіграє важливу роль у задоволенні потреб населення у продуктах харчування, досягненні продовольчої незалежності й стабільності, через що можна стверджувати, що кінцевою метою функціонування аграрного ринку є забезпечення продовольчої безпеки держави як невід'ємної складової її національної безпеки.

Визначальна роль аграрного ринку в забезпеченні продовольчої та національної безпеки вимагає значної уваги та підтримки з боку держави. Заходи державного регулювання аграрного ринку мають бути скеровані у напрямі

створення підґрунтя для його ефективного функціонування.

ВИСНОВКИ

Аналіз літературних джерел та існуючих підходів до трактування поняття "аграрний ринок" дозволяє стверджувати про складність та багатогранність даної категорії, а кожен з наведених підходів відображає той чи інший аспект сутності аграрного ринку.

На нашу думку, аграрний ринок — це система економічних відносин, зумовлених розвитком суспільного поділу праці, яка забезпечує обмінні процеси між виробниками та споживачами продукції аграрної сфери з метою задоволення суспільних потреб.

Поняття "аграрний ринок", "агропромисловий ринок", "продовольчий ринок" слід розмежовувати. Основою для розмежування є об'єкт економічних відносин (товар). Предметом купівлі-продажу на аграрному ринку виступає сільськогосподарська продукція, властивості та особливості виробництва якої обумовлюють специфіку аграрного ринку, його відмінності від інших видів ринків.

З огляду на те, що ефективне функціонування аграрного ринку може забезпечити сталий розвиток аграрного сектора економіки, продовольчу та національну безпеку країни, необхідно створити підґрунтя для його ефективного функціонування. Це потребує певних заходів з боку держави і є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Бачуріна І.В. Сутність поняття "аграрний ринок" / І.В. Бачуріна // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 108—111.
2. Березін О.В. Проблеми формування продовольчого ринку України: монографія / О.В. Березін. — К.: Вища школа, 2002. — 211 с.
3. Васильчак С.В. Формування та розвиток регіонального ринку молока і молочних продуктів: монографія / С.В. Васильчак. — Львів: НВФ "Українські технології", 2005. — 240 с.
4. Гришко В.В. Основи ринкових відносин / В.В. Гришко, В.М. Рабштина. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — 400 с.
5. Губський Б.В. Аграрний ринок / Б.В. Губський. — К.: Нора-прінт, 1998. — 203 с.
6. Долан Э.Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э.Дж. Долан, Д. Линдсей. — СПб.: Питер, 1992. — 496 с.
7. Економіка сільського господарства: навчальний посібник / За ред. В.К. Збарського, В.І. Мацибори. — К.: Каравела, 2010. — 280 с.

8. Економічні проблеми розвитку споживчого ринку продуктів харчування за сучасних умов: звіт про НДР: № 0105U007669; кер. Н.О. Власова; викон. М.В. Чорна. — Харків: ХДУХТ, 2006. — 219 с.

9. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю.С. Коваленко // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 19—29.

10. Майовець Є.Й. Теорія аграрних відносин: навчальний посібник / Є.Й. Майовець. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 276 с.

11. Мамчур В.А. Інституціональний капітал як конструкт розвитку аграрного ринку / В.А. Мамчур // Економіка АПК. — 2016. — № 5. — С. 93—105.

12. Маркс К. Капітал. Глава вторая. Процесс обмена / К. Маркс, Ф. Энгельс. — Соч., т. 23. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1960. — 907 с.

13. Павленчик Н.Ф. Теоретичні основи обґрунтування дефініції "ринку сільськогосподарської продукції" // Економіка АПК. — 2014. — № 1. — С. 85—92.

14. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України / Верховна Рада України. — К.: Парламентське видавництво, 2009. — 29 с.

15. Семчик В.І. Навчаючись, навчаю... Вибрані праці / В.І. Семчик. — К.: Спринт-Сервіс, 2012. — 596 с.

16. Сухий П.О. Структура, функції та основні чинники формування агропродовольчого ринку / П.О. Сухий // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2013. — Вип. 655: Географія. — 144 с.

17. Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посіб. у питаннях та відповідях / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 362 с.

References:

1. Bachurina, I.V. (2009), "The essence of the concept of "agricultural market", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 108—111.

2. Berezin, O.V. (2002), *Problemy formuvannia prodovol'choho rynku Ukrainy* [Problems of formation of the food market of Ukraine], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

3. Vasylychak, S.V. (2005), *Formuvannia ta rozvytok rehional'noho rynku moloka i molochnykh produktiv* [Formation and development of the regional market of milk and dairy products], NVF Ukrain's'ki tekhnolohii, L'viv, Ukraine.

4. Hryshko, V.V. (1995), *Osnovy rynkovykh vidnosyn* [Fundamentals of market relations], Poltav's'kyj literator, Poltava, Ukraine.

5. Hubs'kyj, B.V. (1998), *Ahrarnyj rynek* [Agricultural market], Nora-print, Kyiv, Ukraine.

6. Dolan, E. Dzh. (1992), *Rynok: mykro-ekonomycheskaia model* [Market: microeconomic model], Pyter, St.Petersburg, Russia.

7. Zbars'kyj, V.K. and Matsybora, V.I. (2010), *Ekonomika sil's'koho hospodarstva* [Agricultural economics], Karavela, Kyiv, Ukraine.

8. Vlasova, N.O. and Chorna, M.V. (2006), *Ekonomichni problemy rozvytku spozhyvchoho rynku produktiv kharchuvannia za suchasnykh umov* [Economic problems of consumer food market development in modern conditions], KhDUKhT, Kharkiv, Ukraine.

9. Kovalenko, Yu.S. (2004), "Scientific principles and main trends in the formation of the agricultural market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 19—29.

10. Majovets', Ye.J. (2005), *Teoriia ahrarnykh vidnosyn* [Theory of agrarian relations], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

11. Mamchur, V.A. (2016), "Institutional capital as a construct of agricultural market development", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 93—105.

12. Marks, K. and Enhel's, F. (1960), *Kapital. Hlava vtorai. Protsess obmena* [Capital. Chapter two. Exchange process], Gosudarstvennoe yzdatel'stvo polytycheskoj lyteratury, Moscow, Russia.

13. Pavlenchuk, N.F. (2014), "Theoretical bases of substantiation of definition "market of agricultural products", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 85—92.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2009), *Law of Ukraine "On state support of agriculture of Ukraine"*, Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.

15. Semchuk, V.I. (2012), *Navchaiuchys', navchaiu... Vybrani pratsi* [While studying, I teach... Selected works], Sprynt-Servis, Kyiv, Ukraine.

16. Sukhyj, P.O. (2013), "Structure, functions and main factors of agri-food market formation", *Naukovyj visnyk Chernivets'koho universytetu. Geography*, vol. 655.

17. Sabluk, P.T. (1999), *Formuvannia ta rozvytok pidpriemstv ahropromysloвого vyrobnytstva* [Formation and development of agro-industrial enterprises], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2020 р.

УДК 316.334

В. М. Никончук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука"
ORCID ID: 0000-0003-4425-4283

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.53

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

V. Nykonchuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Private Higher Education Establishment
"Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities"

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF INSTITUTIONALIZATION RESEARCH

Статтю присвячено аналізу еволюції теорій та концепцій інституалізації. Розкрито проблеми осмислення залежності результатів функціонування економіки в цілому, її секторів, а також окремих підприємств, які приймаються окремими економічними агентами господарських рішень від існуючих інститутів. Обґрунтовано концепції інституалізації як предметної області. Висвітлено проблеми інституалізації структурно-просторових змін національної економіки України. В науковому дослідженні проведено теоретико-методологічне переосмислення трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні.

Розкрито зародження та процес розвитку інституалізації. Обґрунтовано інституалізацію як процес вбудовування та поширення концепції у суспільство загалом шляхом популяризації або примушення виконання. Запропоновано формувати процес інституалізації як суспільно побудовані, історичні закономірності матеріальних практик, припущень, інностей, вірувань і правил, за допомогою яких люди виробляють та відтворюють свою матеріальну життєву базу, організовують час та простір і надають значення їх соціально-економічній реальності.

The article reveals the problems of understanding the dependence of the results of the economy as a whole, its sectors, as well as individual enterprises, which are made by individual economic agents of economic decisions from existing institutions. The concepts of institutionalization as a subject area are substantiated. The problems of institutionalization of structural and spatial changes of the national economy of Ukraine are highlighted. The scientific research carried out a theoretical and methodological rethinking of the transformation processes taking place in Ukraine.

The origin and process of institutionalization development are revealed. Although the term institutionalization has been used for a long time, its meaning is only partially disclosed. An analysis of the scientific literature is given, according to which this term has a vague order of use and various scholars use it more to describe those processes that are not relevant to the process of institutionalization referring to the essence and meaning of "institution". In this context, there is an urgent need to rethink not only the problems associated with the possibility of forming institutions conducive to sustainable economic growth, identifying comparative advantages of different mechanisms for coordinating the actions of economic agents, the existence of different modes of use of limited resources. and its modern interpretations.

Based on this methodological basis, the author substantiates institutionalization as a process of embedding and disseminating a concept (eg, beliefs, norms, social role, values or behavior) in society as a whole by promoting or enforcing. At the same time, with the development of industrialization and international economic processes, in particular the development of TNCs, interest in institutionalism as an applied concept began to grow quite rapidly.

It is proposed to form the process of institutionalization as socially constructed, historical patterns of material practices, assumptions, values, beliefs and rules by which people produce and reproduce their material life base, organize time and space and attach importance to their socio-economic reality.

Ключові слова: інститути, інституціоналізації, концепція інституціоналізму, Google Books Ngram Viewer, Google Books Ngram Viewer.

Key words: institutions, institutionalizations, the concept of institutionalism, Google Books Ngram Viewer, Google Books Ngram Viewer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток суспільно економічних відносин незалежно від національних особливостей виражається в їх ускладненні, посиленні взаємозв'язків між її окремими елементами. Видозміна їх характеристик роблять значний вплив на функціонування системи загалом. Кардинально ускладнюється об'єкт дослідження національної економіки, водночас загострюється необхідність її теоретичного освоєння. Безпосередньо така необхідність обумовлена проблемами узгодження приватних планів окремих індивідів в умовах невизначеності, координації їх дій, розмежування прав власності, дозволу розподільних конфліктів у світі обмежених ресурсів, визначення меж поширення різних форм економічних організацій в цілому. Виділені тенденції зумовлюють виникнення різноманітних уявлень про предмет концепції інституціоналізації та відповідних напрямків досліджень. Нині ці напрями включають дослідження відносин між людьми, що виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ на певній стадії розвитку суспільно економічних відносин. Водночас вони не обмежуються тільки дослідженням даних відносин. Те ж саме відноситься щодо вивчення використання людьми обмежених ресурсів для виробництва благ і їх подальшого розподілу та обміну з метою споживання. У той же час рецепти економічних реформ, розроблені на базі основних ідей цього напрямку досліджень, показали свою неефективність під час спроби застосування в окремих країнах. Таким чином, актуальність цієї роботи визначається тим, що перед новітньою економічною наукою стоїть нагальна проблема осмислення залежності результатів функціонування економіки загалом, її секторів, а також окремих підприємств, які приймаються окремими еко-

номічними агентами господарських рішень від існуючих інститутів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам інституційних перетворень в соціально-економічному розвитку України та її регіонів присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, Д. Норт [8, с. 117—133; 9; 10], О. Уільямсон [7, с. 45—51], Р. Коуз [7, с. 66—76], Р. Ріхтер [8, с. 23], Д. Ходжсон [11, с. 32], А. Грайф [13, с. 43], Г. Демсец [13, с. 66], Е. Фуруботн [13, с. 89], Т. Веблен і Дж. [2], Л. Лафлін [3], С. Хантінгтон [12] та багато інших. Проте, попри значну кількість наукових публікацій, проблеми інституціоналізації структурно-просторових змін національної економіки України потребують подальших досліджень, оскільки необхідним є постійне теоретико-методологічне переосмислення трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування сутнісних аспектів інституалізації, її глобальних проявів та етапів розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інститути — формальні та неформальні правила, які виконують функцію обмежень в ситуації вибору та впорядковують відносини між економічними агентами. В цьому контексті є нагальна потреба переосмислення не тільки проблем, пов'язаних з можливостями формування інститутів, що сприяють сталому економічному зростанню, виявленням порівняльних переваг різних механізмів координації дій економічних агентів, умов існування різних ре-

жимів використання обмежених ресурсів, а й можливістю визначення сутності концепції інституціоналізації та її сучасних інтерпретацій. Узагальнюючи розробленість теми дослідження, слід підкреслити, що освоєння концепції інституціоналізації як предметної області в процесі становлення як наукового напрямку налічує трохи більше століття та не є сформованою у повній мірі, тому авторське узагальнення слід почати насамперед з перших згадок на наукових розробках, що дають змогу надати повну ретроспективну хронологію.

Так, перші згадки інституціоналізму як окремого інструменту та концепції з'явилися у США в 1800—1937 роках. Одним з засновників концепції інституціоналізації вважається Американський економіст та соціолог Торстейн Веблен заклав основи інституційної економіки своєю критикою традиційної статичної економічної теорії. Він спробував замінити концепцію людей як осіб, що приймають економічні рішення, ідеєю про те, що люди постійно страждають від зміни звичаїв та інститутів. Т. Веблен розглядав основний мотив американської економічної системи як матеріальний, а не технологічний: він вважав, що ділове підприємство здійснюється для накопичення грошей, а не для виробництва товарів. Його перша книга "The Theory of the Leisure Class" [1], була опублікована в 1899 році. Веблен прагнув застосувати еволюціонізм Дарвіна до вивчення сучасного економічного життя. Промислова система, писав він, вимагала, щоб люди були старанними, ефективними і співпрацювали, в той час як ті, хто керував діловим світом, були заклопотані зароблянням грошей та демонстрацією свого багатства. Їх погляди були направлені на демонстративне споживання, як залишок хижого варварського минулого. Веблен з явним задоволенням вивчав "сучасні пережитки майстерності" в розвагах, моді, спорті, релігії та естетичних смаках правлячого класу. Книга зацікавила літературний світ і таким чином, зробила Веблену репутацію соціального критика, який вийшов далеко за рамки його академічного горизонту [2].

Іншим видатним вченим який працював в часовому періоді 1800—1937 рр. і також вважається одним з засновників концепції інституціоналізації вважається Джон Р. Коммонс, який був американським економістом, педагогом та соціальним дослідником. Його вважають засновником інституціоналізму через його інтерес до того, як інститути, включаючи профспілки, уряд та бізнес, розвивалися та взаємодіяли в капіталістичній системі. Будучи еконо-

містом, він розробив теорію трудової боротьби, в якій колективні дії профспілок призвели б до людського поліпшення без важких наслідків марксистської революції. Коммонс зайняв кафедру соціології в Сіракузького університету, де він розробив теорію про те, що власники приватної власності використовують свою владу, щоб посягати на права та благополуччя інших. Потім Коммонс провів кілька років, працюючи в різних урядових комісіях, перш ніж він вступив на факультет університету Вісконсина в 1904 році. Там, разом зі своїми учнями, він опублікував свій класичний 11-томний документальний фільм "Історія американського індустріального суспільства" (1910) [1]. За ним пішла його найвідоміша робота "Історія праці в Сполучених Штатах" (1918) [2], в якій розповідається про роль профспілок, які борються за рівність "економічних класів" робітників і власників.

Наступним видатним вченим у сфері інституціоналізму, серед викладачів якого були економісти Т. Веблен і Дж. [2], Л. Лафлін, є Уеслі Клер Мітчелл (1874—1948 рр.) [4; 5], що також був американським економістом. На відміну від вищезазначених класиків ідеї Уеслі Клер Мітчелла щодо проблематики та сутності інституціоналізму відрізнялись у контексті наряду застосування. Автор застосував цю концепцію для пояснення економічних процесів загалом. Згідно з поглядами Уеслі Клер Мітчелла, у кожної людини є багато інстинктів, які відрізняються від людини до людини. Поведінка людини, обумовлена вродженими здібностями, є нерозумною формою поведінки. За словами Мітчелла, три установи — мистецтво, письмо, мовлення і релігія — забезпечують стандартну поведінку, звички, дії та мислення, які були схвалені спільнотою і, нарешті, вбудовані в соціальний інститут. На думку автора, соціальні інститути є потужними агентами, які керують поведінкою людини. Вони є втіленням минулих досягнень людського інтелекту. Вони формують основу для раціональної поведінки особистості. Мітчелл проаналізував походження та розвиток інститутів і звичаїв та доповнив їх грошима, банківськими та трудовими проблемами. У своїх більш пізніх дослідженнях він підкреслював фізичний аспект економічної діяльності. На його думку, традиційна економічна теорія була хибною, бо в ній був відсутній інституційний підхід. Мітчелл був упевнений, що інституційний підхід перетворить економіку в науку про людську поведінку і в свою чергу економіка буде сприяти соціальним змінам. Він вважав, що роль грошей розширить сферу економічної теорії [4; 5].

Подальші розробки концепції інституціоналізму пов'язані з Кларенсом Ейресом (1891—1972 рр.) [6], що був засновником так званої техаської школою інституційної економіки. Айрес розвинув ідеї Торстейна Веблена з дихотомією "технології" та "інститутів", щоб відокремити винахідницький аспект від успадкованих аспектів економічних структур. Він стверджував, що технологія завжди була на крок попереду соціокультурних інститутів. На основі аналізу праць зазначеного науковця можна стверджувати, що К. Айрес не був "інституціоналістом" у класичному сенсі цього терміну, оскільки він ототожнював інститути з почуттями, та, як наслідок, інститути грали лише залишкову роль у цій теорії розвитку, основним центром якої була теорія технології. Айрес перебував під сильним впливом Ф. Гегеля, установи для К. Айреса виконували другорядну роль. К. Айрес розробив теорію "інституційного відставання", згідно з якою технологічні зміни неминуче утримували економічні технології на крок попереду успадкованих соціокультурних інститутів. Процес "інституційної еволюції", який передбачав К. Айрес, полягав в тому, що технологічні зміни викликаються сплесками інстинктивної винахідницької активності інновацій в технологічних процесах, але успадковані соціально-економічні структури будуть неадекватними до цих змін. З поступово, подібно льодовику, успадковані установи в кінцевому підсумку відреагують на нові технології, але на той час, коли вони пристосуються, наступний раунд винахідницької активності буде просуватися далі, підтримуючи тим самим постійне відставання і, отже, неузгодженість між соціальними структурами і економічними технологіями [6].

Подальші доповнення концепції інституціоналізму пов'язані з Гербертом Олександром Саймоном (1916—2001 рр.) [7], який був американським політологом, чий дослідження охоплювали галузі когнітивної психології, інформатики, державного управління, економіки, менеджменту, філософії та соціології. Маючи майже тисячу цитованих публікацій, він є одним з найвпливовіших соціологів двадцятого століття. Г. Саймон був відомий своїми дослідженнями з інституціоналізації виробництва. Він визначив, що внутрішня організація фірм та їх зовнішні бізнес-рішення не відповідають неокласичній теорії "раціонального" прийняття рішень. Г. Саймон в основному зосередився на питанні прийняття рішень у рамках поведінки, яке він назвав "обмеженою раціональністю". "Раціональна поведінка" в економіці означає,

що індивіди максимізують свою функцію корисності при обмеженнях, з якими вони стикаються (як-от: обмеження бюджету, обмежений вибір і т. д.) у гонитві за своїми особистими інтересами. Обмежена раціональність була центральною темою в його дослідженнях, бо абсолютно раціональні рішення часто нездійсненні на практиці через нерозв'язності природних проблем рішення і обмежених обчислювальних ресурсів, доступних для їх вирішення. У широкому сенсі Г. Саймон намагався замінити поняття раціональності економічної людини такою раціональною поведінкою, яка є сумісною з доступом до інформації та обчислювальними можливостями, якими насправді мають організми, включаючи людину, в тих середовищах, в яких такі організми існують [7].

Водночас з розвитком індустріалізації та міжнародними економічними процесами, зокрема розвитком ТНК інтерес до інституціоналізму як до прикладної концепції досить швидко почав зростати. В другій половині двадцятого століття з'явилась значна кількість науковців, які не просто зацікавились цією проблематикою, проте зробили значний внесок у цей напрям наукового знання. З причин значної кількості наукових опрацювань, що відносяться до області інституціональної економіки, нами було застосовано спеціальний інструмент, що дозволяє ідентифікувати та систематизувати наявні наукові праці за ключовими словами. Так, нами було використано Google Books Ngram Viewer — це онлайнова пошукову система, яка відображає частоти будь-якого набору пошукових рядків, розділені комами, використовуючи ключові слова, що зустрічаються в джерелах, надрукованих між 1500 і 2008 роками в текстових корпусах Google англійською, китайською, французькою, німецькою, івритом, італійською, російською або іспанською. Програма може шукати одне слово або фразу.

З причин значної кількості науковців, які в своїх дослідженнях посилаються на інституціоналізм нами було систематизовано найбільш релевантні теоретичні конструкції, що акцентують увагу на різних аспектах процесу інституціоналізації. Так, одним науковців який поклав початок новій інституційній теорії є Д. Норт [9]. У монографії "Інституційні зміни американської економічної історії" (1971 р.), у співавторстві з Л. Девісом, і в монографії "Повстання західного світу" (1973 р.), у співавторстві з Робертом Томасом, автор почав своє дослідження ролі прав та інституціоналізації в політико-економічній сфері розвитку. Так, Д. Норт був одним з перших, хто дав загальне

визначення поняттю "інститут" та "інституціоналізація".

На думку автора, інститути — це ті структури, які найбільш важливі в соціально-економічній сфері, які структурують взаємодію між людьми. Мова, гроші, закон, системи ваг і заходи, правила поведінки фірм (і інші організації), таким чином, є інститутами. У своїх дослідженнях автор акцентує увагу на тому, що інститути обмежують та підтримують поведінку. Існування правил має на увазі обмеження. Однак таке обмеження може відкрити можливості: воно може дозволити вибір і дії, які інакше не існували б. Наприклад: правила мови дозволяють нам спілкуватися; правила дорожнього руху допомагають легше і безпечніше рухатися; верховенство закону може підвищити особисту безпеку. Регулювання не завжди є протилежністю свободи, це може бути його союзник.

Іншим автором, який також безпосередньо розкриває зміст та значення інститутів є Д. Ходжсон, що розглядає інститути як систему правил. У своїх дослідженнях автор акцентує увагу на тому, що правило — передається суспільством тільки в загальноприйнятій нормативній забороні та має іманентно нормативний характер, який в обставинах *X* робить *Y*". Це означає, що для того, щоб бути ефективним, правило повинно бути закладено в звичай або звички. Прості укази не обов'язково є правилами в цьому сенсі. Звички і звичай допомагають надати нормативного статусу правилу, яке може допомогти новим законам вступити в силу. Водночас автор зазначає, що в цьому контексті правила соціальної взаємодії та норми постійно змінюються [7].

Ще одним автором, який є також став одним з новітніх класиків інституціоналізму, є С. Хантінгтон [12]. Інститути, за словами С. Хантінгтона, є "стабільними, цінними, повторюваними моделями поведінки" крім того, установи можуть посилалися на механізми, які керують поведінкою групи осіб у цьому співтоваристві. Більш того, на думку автора установи ототожнюються з соціальною метою, що виходить за межі індивідуумів намірів, за допомогою посередництва правил, що регулюють життєву поведінку. В своїх дослідженнях автор підкреслює, що термін "інститут" зазвичай застосовується як до неформальних правил, таких як звичай або моделі поведінки, важливі для суспільства, так і до конкретних формальних правил, створених такими структурами, як уряд і державні служби. Первинні або мета-інститути — це такі інститути, як сім'я, які досить широкі, щоб охопити інші інститути.

Вищезазначені авторські опрацювання стали основною для подальших наукових опрацювань в цій сфері. Певним чином з вище зазначених опрацювань і починаються новітні інтерпритації та розгалуження інституціоналізму. Слід відзначити, що після обґрунтування поняття "інститут" дало потужний поштовх до подальшого розвитку інституціоналізму. Так на основі робіт таких класиків як: Д. Норт [8, с. 117—133; 8; 9], О. Уільямсон, Р. Коуз [8, с. 66—76], Р. Ріхтер [9, с. 23], Д. Ходжсон [11, с. 32], А. Грайф [12, с. 43], Г. Демсец [2, с. 66] було розроблено такі нові поняття та категорії інституціоналізму.

Так, серед науковців таких науковців як, Tornquist K., Goffman E., Aggarwal R., Goodell J., Бендукидзе К., Юдкевич М., Кузьминов Я., Деметтьев В., Аузан А., Никишина Е., набуло широкого поширення виявлення та систематизації властивостей інститутів, що в цілому зводяться до таких. По-перше, задоволення конкретних потреб. Так, наприклад, кожна установа задовольняє певним потребам. Сім'я задовольняє потребу контролювати репродуктивні функції, соціалізувати дітей та забезпечувати економічну безпеку своїх членів, в той час як уряд задовольняє потребу підтримувати порядок у суспільстві, захищати суспільство від зовнішніх загроз та приймати закони. По-друге, абстрактність. Інститути носять абстрактний характер. Вони не відчутні. Наприклад, шлюб не можна зберігати в музеї, не можна оцінювати релігію або зважувати війну. По-третє, це культурні символи. Усі інститути мають культурні символи. Символи можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними. Країна має прапор, емблему, державний гімн як символ. Школа може мати свій власний прапор, форму одягу тощо. По-четверте, універсальність. Наприклад, економічні інститути універсальні. Вони існують у всіх суспільствах і були виявлені на всіх етапах суспільного розвитку. По-п'яте, соціальний характер. Інститути, створюються завдяки колективній діяльності людей. Вони, по суті, є соціальними за своєю природою. Адже інститути є продуктом світських і повторюваних форм соціальних відносин індивідів. По-шосте, інститути є контролюючими механізмами. Такі інститути, як релігія, мораль, держава, державне законодавство, законодавство, тощо. Ці механізми зберігають громадський порядок і надають йому стабільність. Установи подібні колесам, на яких людське суспільство рухається до бажаного місця призначення. По-сьоме, ригідність. Інститути зазвичай не піддаються раптовим або

швидких змін. Зміни в них відбуваються повільно і поступово. Багато установ жорсткі та стійкі. Згодом вони стають консервативними елементами суспільства. Приклад — каста, релігія тощо. Але під тиском або обставинами вони також зазнають змін. По-восьме, взаємопов'язаність. Установи, хоча й досить різноманітні, взаємопов'язані. Розуміння одного інституту потребує розуміння інших пов'язаних установ. Релігійні, моральні, освітні, політичні, економічні та інші інститути по суті взаємопов'язані.

Окрім значної кількості наукових публікацій щодо функцій інститутів, починаючи з 2000 року набуло широкого поширення дослідження видів інститутів. Серед авторів, які в своїх роботах акцентували увагу саме на узагальненні видів інститутів, слід виділити такі: Scott W., Hodgson G., Wolfe D., Boliari N., Greenwood R., Fisher M., Menard C. Слід відзначити, що роботи зазначених вчених дозволили значно розвинути інституціоналізм як цілісну концепцію за рахунок узагальнення видів інститутів, які на сьогодні зводяться до таких: ексклюзивні інститути, що включають у себе питання власності, релігії та шлюб та відбуваються несвідомо; прийняті інститути, до них відносяться бізнес та кредитні установи, які пов'язані з прибутком та економікою, отже, свідомо створені; базові інститути ті, які вважаються важливими для підтримання громадського порядку в суспільстві. Сімейні інститути, політичні інститути, навчальні заклади, релігійні інститути тощо; дочірні установи, ці інститути трохи складні в тому сенсі, що вони не обов'язково так важливі для підтримання громадського порядку.

Іншою важливою категорією, розуміння якої було розширено в період 2000-х років це функції інституцій. Серед науковців, які в своїх роботах акцентували увагу саме на узагальненні функцій інституцій, можна виділити таких: Renner K., Miller S., Keohane R., Деревянко В., Матусевич В. Базуючись на наукових опрацюваннях зазначених науковців, функції інститутів можна звести до таких: інститути спрощують дії та роботу людини; інститути дають можливість контролювати суспільство та людей, які його складають; завдяки інститутам кожній людині призначається роль, в залежності від якої вона може досягти та регулювати свій статус; інститути допомагають підтримувати порядок в суспільстві; інститути діють як стимулятори, надаючи необхідну свободу; інститути створять гармонію та єдність серед членів суспільства.

Саме в цей період часу з'являються спроби ввести у науковий обіг поняття інституціоналізація, як похідної від функцій, та властивостей інститутів. Серед авторів, що у своїх безпосередньо акцентують увагу на інституціоналізації досить небагато, а саме: Tolbert P.S., Zucker L.G., Machado-da-Silva C.L., Zilber T., Holmqvist M.

Так, наприклад, Е. Роджерс у цій відомій книзі "Дифузія інновацій" визначає інституціоналізацію як "ступінь, в якій інновація продовжує використовуватися з плином часу після закінчення програми поширення". Розуміння інституціоналізації на мікрорівні демонструє Р. Selznick. На думку автора, процес наповнення організацій цінностями, що виходять за рамки технічних вимог, що виявляють прихильність та лояльність серед членів організації, є інституціоналізація.

Слід відзначити, що термін інституціоналізація також використовувався в політичному сенсі для застосування до створення або організації урядових установ або конкретних органів, відповідальних за нагляд або реалізацію політики, наприклад, у сфері соціальної сфери або економічного розвитку. Як соціально-політичне явище в період промислової революції в Європі багато країн пережили період "інституціоналізації", в ході якого роль суспільства в суспільстві значно розширилася та зросла, особливо в тих сферах, які раніше розглядалися як приватна сфера. Інституціоналізація також часто розглядається як важлива частина процесу модернізації в країнах, що розвиваються, що знову передбачає розширення та поліпшення організації державних структур.

ВИСНОВКИ

Узагальнення наукової літератури свідчить, що термін інституціоналізація використовувався у різні періоди розвитку країн світу як важлива частина процесу модернізації в країнах, що розвиваються, що знову передбачає розширення та поліпшення організації державних структур.

За останні десять років сама система європейських інститутів, тобто правил та норм, значно розширила свій вплив на економіку України. Тому, на нашу думку, процес інституціоналізації повинен формуватися як суспільно побудовані, історичні закономірності матеріальних практик, припущень, цінностей, вірувань і правил, за допомогою яких люди виробляють та відтворюють свою матеріальну життєву базу, організовують час та простір і нада-

ють значення їх соціально-економічній реальності.

Література:

1. Veblen T. The theory of the leisure class. — Boston: Houghton Mifflin, 1973. — P. 56.
2. Veblen T. The theory of the leisure class: An economic study of institutions. — Aakar Books, 2005.
3. Laughlin J. L. The study of political economy in the United States // Journal of Political Economy. — 1892. — Т. 1. — № 1. — С. 1—19.
4. Schumpeter J. A. Wesley Clair Mitchell (1874—1948) // The Quarterly Journal of Economics. — 1950. — P. 139—155.
5. Ginzberg E. Wesley Clair Mitchell // History of Political Economy. — 1997. — Т. 29. — № 3. — P. 371.
6. Rutherford M. Clarence Ayres and the instrumental theory of value // Journal of Economic Issues. — 1981. — Т. 15. — № 3. — P. 657—673.
7. Simon H. A. et al. Models of a man: Essays in memory of Herbert A. Simon. — MIT Press, 2004.
8. Попов Е.В., Сухарев О.С. Институциональные факторы экономических изменений теории Дугласа Норта // Журнал экономической теории. — 2016. — № 3. — С. 117—133.
9. Дуглас Н. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики // М.: Фонд экономической книги "Начала. — 1997. — Т. 2. — С. 19.
10. Заостровцев А. П. Дуглас Норт: бегство от неоклассического мейнстрима // Общественные науки и современность. — 2013. — № 4. — С. 140—150.
11. Hodgson G. M. Economics and evolution: bringing life back into economics. — University of Michigan Press, 1996.
12. Greif A. Institutions and the path to the modern economy: Lessons from medieval trade. — Cambridge University Press, 2006.
13. Demsetz H. The structure of ownership and the theory of the firm // The Journal of law and economics. — 1983. — Т. 26. — № 2. — С. 375—390.

References:

1. Veblen, T. (1973), The theory of leisure class, Houghton Mifflin, Boston, USA.
2. Veblen, T. (2005), The theory of the leisure class: An economic study of institutions, Aakar Books, Delhi, India.
3. Laughlin, J. L. (1892), "The study of political economy in the United States", Journal of Political Economy, vol. 1, no. 1, pp. 1—19.
4. Schumpeter, J. A. (1950), "Wesley Clair Mitchell (1874—1948)", The Quarterly Journal of Economics, pp. 139—155.

5. Ginzberg, E. (1997), "Wesley Clair Mitchell", History of Political Economy, vol. 29, no. 3, pp. 371.

6. Rutherford, M. (1981), "Clarence Ayres and the instrumental theory of value", Journal of Economic Issues, vol. 15, no. 3, pp. 657—673.

7. Simon, H. A. (2004), Models of a man: Essays in memory of Herbert A. Simon, MIT Press, Cambridge, USA.

8. Popov, E.V. and Sukharev, O.S. (2016), "Institutional factors of economic changes in the theory of Douglas North", Journal of Economic Theory, vol. 3, pp. 117—133.

9. Douglas, N. (1997), Institutions, institutional changes and the functioning of the economy, vol. 2, Fund of the economic book "Beginnings, Moscow, Russia.

10. Zaostrovtssev, A.P (2013), "Douglas North: an escape from the neoclassical mainstream", Social Sciences and Modernity, vol 4, pp. 140—150.

11. Hodgson, G. M. (1996), Economics and evolution: bringing life back into economics, University of Michigan Press, Ann Arbor, USA.

12. Greif, A. (2006), Institutions and the path to the modern economy: Lessons from medieval trade, Cambridge University Press, Cambridge, USA.

13. Demsetz, H. (1983), "The structure of ownership and the theory of the firm", The Journal of law and economics, vol. 26, no. 2, pp. 375—390.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657.6

О. В. Кожушко,
к. е. н., доцент кафедри обліку і бізнес-консалтингу,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID: 0000-0002-6211-1238

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.60

ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВИТРАТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

O. Kozhushko,
PhD in Economics, Associate Professor, Accounting and Business consulting Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ASSESSMENT OF FACTORS INFLUENCING THE EFFECTIVENESS OF FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION OF THE COSTS OF THE ENTERPRISE

У статті проведено оцінку факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства. Для цього виокремлено ряд факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства, а саме: рівень кваліфікації експерта, рівень пізнання експертом нормативно-правової бази щодо витрат діяльності підприємства, правильність формулювання експертних завдань та визначення об'єктів дослідження; порядок ведення підприємством, що перевіряється, обліку витрат, їх документування та ін. Для оцінки факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства застосовано метод експертних оцінок, в основі якого лежить експертне опитування та визначаються фактори, важливі для ефективності судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства загалом та за конкретною справою за шкалою: 3 — велике значення, 2 — помірне значення, 1 — слабе значення. В результаті проведеної оцінки визначено, що важливими факторами впливу на зазначеному етапі є відповідність визначених необхідних матеріалів для перевірки обсягу вилучених документів у підприємства, що перевіряється; повнота визначення матеріалів справи, що підлягають перевірці; правильність постановки питань експерту (без порушень меж компетенції).

The article evaluates the factors influencing the effectiveness of forensic economic examination of the costs of the enterprise. To do this, a number of factors influencing the effectiveness of forensic economic examination of the costs of the enterprise, namely: the level of qualification of the expert, the level of knowledge of the legal framework on the costs of the enterprise, the correct formulation of expert tasks and identification of research objects; the procedure for keeping the audited enterprise, accounting for costs, their documentation, etc. To assess the factors influencing the effectiveness of forensic economic examination of the costs of the enterprise used the method of expert assessments, which is based on expert survey and identifies factors important for the effectiveness of forensic examination of the costs of the enterprise as a whole and in a particular case on a scale: 3 — large value, 2 — moderate value, 1 — weak value. As a result of the assessment it was determined that the important factors of influence at this stage are the compliance of the identified necessary materials to verify the amount of seized documents from the enterprise being inspected; completeness of determination of case materials subject to inspection; the correctness of the expert's questions (without violating the limits of competence). The necessity in development and systematization of lists of standard tasks of forensic economic examination of expenses of activity of the enterprise and also the documentation which is necessary for providing to the expert for check is proved. The list of tasks which can be set to the expert for the decision at carrying out of research of expenses of activity of the enterprise is developed. The list of documents provided to the expert in resolving the issues related to the study of the costs of the enterprise is systematized. It is determined that the most important aspect in

ensuring the effectiveness of forensic economic examination of the costs of the enterprise is the correct setting of expert tasks and identification of documents required by an expert economist for research, therefore developed detailed lists of typical tasks of such examination and necessary documentation.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, фактори впливу, ефективність судово-економічної експертизи, оцінка факторів впливу, етапи оцінки.

Key words: forensic economic examination, factors of influence, efficiency of forensic economic examination, assessment of factors of influence, stages of assessment.

ВСТУП

Витрати супроводжують будь-яку діяльність підприємства і є запорукою її ефективного функціонування. Проведений аналіз статистичних даних свідчить про зростання обсягів операційних та загальних витрат підприємств України, що також призводить до зростання навмисних чи випадкових викривлень ведення обліку і відображення сум витрат у фінансовій та податковій звітності. Тому поширеною є практика проведення судово-економічних експертиз витрат діяльності підприємств з метою виявлення документального підтвердження фактів викривлення витрат, та надання суду (слідству) експертного висновку щодо їх обґрунтування.

Водночас варто зазначити, що на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства впливає безліч різноманітних факторів, які мають як контрольований, так і неконтрольований характер. Аналіз цих факторів, передусім, дозволить простежити умови провадження судово-економічної експертизи в залежності від створених умов, а також допоможе своєчасно нівелювати чи мінімізувати негативні та підсилити позитивні наслідки впливу таких факторів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії та практики судово-економічних експертиз витрат діяльності підприємств розглядали такі науковці: Базась М.Ф. [1], Швець В.Є. [6], Нафиев С.Х. [3], Хамидуллина Г.Р. [3], Понікаров В.Д. [4; 5], Капустян О.С. [2] та ін. Проте й досі потребують вивчення фактори впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства, що вказує на актуальність обраної теми дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що загальна ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства залежить від ефективності такої експертизи на кожному з її етапів. Таким чином, можна виділити ряд факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства. Зокрема до них можна віднести: рівень кваліфікації експерта, рівень пізнання експертом нормативно-правової бази щодо витрат діяльності підприємства, правильність формулювання експертних завдань та визначення об'єктів дослідження; порядок ведення підприємством, що перевіряється, обліку витрат, їх документування та ін.

Визначивши фактори впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства, потрібно оцінити цей вплив, та визначити, які з факторів мають найбільше значення для підвищення ефективності такої експертизи. Для цього застосовано метод експертних оцінок, в основі якого лежить експертне опитування та визначаються фактори, важливі для ефективності судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства загалом та за конкретною справою за шкалою: 3 — велике значення, 2 — помірне значення, 1 — слабе значення.

Результати опитування десяти експертів, якими виступали працівники контролюючих органів та служб внутрішнього контролю суб'єктів господарювання реального сектору економіки узагальнено у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1. Результати обробки анкети для визначення факторів впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства загалом та за конкретною справою

№ п/п	Фактори середовища	Важливість для ефективності судово-економічної експертизи					
		в цілому			за конкретною справою		
		Велика - 3	Помірна - 2	Слабка - 1	Велика - 3	Помірна - 2	Слабка - 1
		Кількість відповідей експертів					
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Особливості діяльності підприємства, що перевіряється	X	X	X	X	X	X
1.1	Основні види та обсяги діяльності підприємства	2	6	2	6	4	0
1.2	Рівень автоматизації ведення обліку на підприємстві	4	5	1	6	3	1
1.3	Рівень професійних вмінь та навиків працівників облікового апарату та працівників керівних посад	1	3	6	3	3	4
1.4	Якість документування діяльності підприємства	4	4	2	5	4	1
1.5	Особливості облікової політики підприємства	2	5	3	5	3	2
1.6	Обсяги та класифікації витрат діяльності підприємства	7	3	0	8	2	0
1.7	Кількість працівників підприємства	2	4	4	4	4	2
	Середній бал	6,17			7,15		
2	Діяльність суду чи досудового слідства на підготовчому етапі	X	X	X	X	X	X
2.1	Правильність постановки питань експерту (без порушень меж компетенції)	8	2	0	9	1	0
2.2	Повнота визначення матеріалів справи, що підлягають перевірці	9	1	0	9	1	0
2.3	Відповідність визначених необхідних матеріалів для перевірки обсягу вилучених документів у підприємства, що перевіряється	10	0	0	10	0	0
2.4	Визначення найбільш компетентного експерта для вирішення поставлених питань	5	5	0	6	4	0
2.5	Координація діяльності експерта	4	5	1	4	5	1
2.6	Граничні терміни виконання перевірки	4	6	0	4	6	0
	Середній бал	7,95			8,05		
3	Рівень компетенції експерта-економіста при вирішенні поставлених питань	X	X	X	X	X	X
3.1	Проходження експертом атестації	6	3	1	6	3	1
3.2	Знання загальної та конкретної (щодо формування витрат діяльності підприємств) нормативно-правової бази	8	2	0	9	1	0
3.3	Досвід у вирішенні подібних завдань, достатня кількість вирішених експертних прецедентів	4	6	0	6	4	0
3.4	Вміння експерта послідовно та якісно документувати свої висновки	3	5	2	5	3	2
3.5	Зацікавленість експерта у вирішенні поставлених завдань	3	4	3	4	3	3
3.6	Особисті якості експерта-економіста	3	6	1	4	5	1
	Середній бал	7,0			7,35		
4	Мотивація експерта-економіста при вирішенні поставлених питань	X	X	X	X	X	X
4.1	Висока заробітна платня	5	4	1	5	4	1
4.2	Матеріальне преміювання за якісно та швидко виконану роботу	8	2	0	8	2	0
4.3	Преміювання за якісно та швидко виконану роботу шляхом надання пільг та відпусток експертам	3	6	1	3	6	1
	Середній бал	7,4			7,4		
5	Правильно обрані експертні методики	X	X	X	X	X	X
5.1	Якісне планування перевірки	8	2	0	8	2	0
5.2	Складання алгоритмів дослідження	2	7	1	2	7	1
	Середній бал	7,35			7,35		
6	Якість наданого експертного висновку	X	X	X	X	X	X
6.1	Використання експертного висновку як доказу у суді	7	2	1	7	2	1
	Середній бал	7,8			7,8		

Як показують результати проведеного дослідження, на думку експертів, найбільш важливим фактором щодо підвищення ефективності

судово-економічної експертизи є діяльність суду чи досудового слідства на підготовчому етапі, що в свою чергу передбачує такі фактори:

правильність постановки питань експерту (без порушень меж компетенції);
повнота визначення та вилучення у підприємства матеріалів справи, що підлягають перевірці;

визначення найбільш компетентного експерта для вирішення поставлених питань;

координація діяльності експерта;
встановлення граничних термінів виконання перевірки.

У свою чергу серед зазначених факторів, найголовнішими, згідно з експертними оцінками слід вважати саме правильну постановку питань експерту-економісту та визначення документів, необхідних для дослідження.

Таблиця 2. Результати експертного опитування впливу факторів на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства

№ з/п	Фактори	Важливість для ефективності судово-економічної експертизи		Рівень важливості (D = A*B)
		вцілому (A)	за конкретною справою (B)	
1	Особливості діяльності підприємства, що перевіряється	6,17	7,15	44,12
2	Діяльність суду чи досудового слідства на підготовчому етапі	7,95	8,05	64,00
3	Рівень компетенції експерта-економіста при вирішенні поставлених питань	7,00	7,35	51,45
4	Мотивація експерта-економіста при вирішенні поставлених питань	7,4	7,4	54,76
5	Правильно обрані експертні методики	7,35	7,35	54,02
6	Якість наданого експертного висновку	7,8	7,8	60,84

Таблиця 3. Перелік завдань, що можуть бути поставлені експерту на вирішення у проведенні дослідження витрат діяльності підприємства

Групи завдань судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства	Конкретні завдання судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства
1	2
1. Встановлення документальної обґрунтованості витрат, пов'язаних з одержанням, зберіганням, виготовленням, реалізацією товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг	1.1. Встановлення фактів віднесення на зменшення або збільшення собівартості продукції (робіт, послуг) сум, які не мають прямого відношення до собівартості 1.2. Встановлення правильності списання фактичних матеріальних цінностей, витрат на їх закупівлю і списання на окремі види калькуляційної одиниці 1.3. Встановлення фактів списання на собівартість витрат, які не належать до матеріалів, що використовуються у виробництві, тобто тих, які використовуються за проведення будівельних і ремонтних робіт загального виробничого призначення 1.4. Встановлення достовірності визначення розміру фактичних витрат виробництва одиниці продукції 1.5. Встановлення обґрунтованості списання відхилень від облікових цін за матеріалами
2. Визначення розміру збитку завданого державі, самому підприємству або іншим господарюючим суб'єктам в результаті вчинення правопорушення	2.1. Встановлення розміру матеріальної шкоди, що виникла в результаті нестачі матеріальних цінностей 2.2. Встановлення розміру збитків, що виникли в результаті розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей 2.3. Встановлення розміру нестачі грошових коштів
3. Встановлення документальної обґрунтованості витрат, пов'язаних з нарахуванням та виплатою заробітної плати, інших виплат, відрахувань на соціальні заходи	3.1. Встановлення документального обґрунтування витрат на заробітну плату, інші виплати а також відрахування на соціальні заходи 3.2. Встановлення наявності та причин необ'єктивного відтворення в звітах обсягів виробничої діяльності, виконуваної роботи, кількості виготовленої продукції
4. Встановлення правильності відображення витрат у податковому обліку	4.1. Встановлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток 4.2. Встановлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкового кредиту та податкових зобов'язань за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на додану вартість
5. Розслідування понаднормових витрат	5.1 Встановлення реальності розміру витрат порівняно з потребами та можливим максимальним розміром 5.2 Встановлення відповідності фактичних витрат плановим
6. Встановлення фактів включення у витрати виробництва витрат, які покриваються згідно з чинним законодавством за рахунок спеціальних джерел (фондів економічного стимулювання, ремонтного та спеціальних фондів і цільового фінансування), а також завищення або заниження за станом на кінець звітного періоду величини залишків резервів, що утворюються за рахунок витрат за основною діяльністю	
7. Встановлення недоліків в організації бухгалтерського обліку та контролю, які сприяли або могли сприяти викривленню витрат діяльності підприємства	7.1. Встановлення фактів формування витрат відповідно до обраної облікової політики підприємства, яка суперечить нормам законодавчих і нормативних актів 7.2. Встановлення достовірності відображення витрат на відповідних банківських рахунках 7.3. Встановлення своєчасності, повноти та достовірності відображення у бухгалтерському обліку витрат, що відносяться до відповідних звітних періодів 7.4. Встановлення економічної доцільності складу витрат на виготовлення кожного виду продукції 7.5. Встановлення правильності нарахування зносу за основними засобами, нематеріальними активами і МШП 7.6. Встановлення правомірності віднесення на витрати виробництва (обігу) фактичних сум витрат на ремонт основних засобів, відрядження, рекламу, оплату інформаційних, консультативних послуг, а також інших витрат

Таблиця 4. Перелік документів, що надаються експерту при вирішенні поставлених питань щодо дослідження витрат діяльності підприємства

Група документів	Документ	Типова форма
Документи, що створюються на підприємстві	статутні документи	не встановлена
	наказ про облікову політику	не встановлена
	накази, розпорядження, пояснювальні записки	не встановлена
	нормативи витрат, норми використання сировини і матеріалів, калькуляції по статтям витрат, кошториси витрат за елементами, інші розрахунки	не встановлена
	положення про оплату праці	не встановлена
	колективний договір	не встановлена
	штатний розклад, посадові інструкції, табелі обліку робочого часу	не встановлена
	договори матеріальної відповідальності, зразки підписів матеріально відповідальних осіб	не встановлена
	графіки виробничих процесів	не встановлена
	графіки проведення ремонтів	не встановлена
	лімітно-заборні картки	форма №М-8, М-9, М-28, М- 28а
	акти вибуття малоцінних та швидкозношуваних предметів	форма №МІІІ-4
Первинні документи	акт на списання інструментів	форма №МІІІ-5
	особова картка обліку спецодягу, спецвзуття та запобіжних пристроїв	форма №МІІІ-6
	акт-вимога на заміну матеріалів	форма №М-10
	накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	форма №М-11
	картка складського обліку матеріалів	форма №М-12
	накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей	форма №М-20
	акт про витрату давальницьких матеріалів	форма №М-23
	інвентарний опис товарно-матеріальних цінностей	форма №М-21
	листок обліку простоїв	форма №ІІ-16
	накопичувальна картка обліку виробітку і заробітної плати	форма №ІІ-55 та ІІ-56
	подорожній лист вантажного автомобіля	форма №2
	подорожній лист службового легкового автомобіля	форма №3
	товарно-транспортна накладна	форма №1-ТН
	рапорт-наряд про роботу будівельної машини (механізму)	форма №ЕСМ-4
	рапорт про роботу будівельної машини (механізму)	форма №ЕСМ- 3
	подорожній лист будівельної машини	форма №ЕСМ-2
	касові ордери, звіти касира тощо	форма КО-1, КО-2 і ін.
	акти інвентаризації, інвентаризаційні описи, протоколи інвентаризаційної комісії	форма №інв-4, інв-5, інв-6, інв-8, інв-9, інв-10, інв-11
	акти виконання робіт, наданих послуг	не встановлена
	акти про брак	не встановлена
	бухгалтерські довідки	не встановлена
	відомість обліку видачі спецодягу, спецвзуття та запобіжних пристроїв	форма №МІІІ-7
	матеріальний звіт	форма №М-19
	розрахунково-платіжна відомість	форма №ІІ-49
Аналітичні документи	розрахункова відомість	форма №ІІ- 51
	журнал обліку роботи будівельних машин	форма №ЕСМ-6
	розрахунки собівартості браку	не встановлена
	відомість результатів інвентаризації	не встановлена
	відомість нарахування амортизації	не встановлена
	відомість 5.1	затверджено наказом МФУ від 29.12.2000р. №356
	журнал 5 або 5А	
	Синтетичні документи	
Головна книга	в частині рахунків 23 «Виробництво», 80 «Матеріальні витрати», 81 «Витрати на оплату праці», 82 «Відрахування на соціальні заходи», 83 «Амортизація», 84 «Інші операційні витрати», 90 «Собівартість реалізації», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності», 95 «Фінансові витрати», 96 «Втрати від участі в капіталі», 97 «Інші витрати», 98 «Податок на прибуток», 99 «Надзвичайні витрати»	головна книга
	баланс в частині незавершеного виробництва	форма №1
Звітність	звіт про фінансові результати, а саме рядочки 040 «Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)», 070 «Адміністративні витрати», 080 «Витрати на збут», 090 «Інші операційні витрати», 140 «Фінансові витрати», 150 «Втрати від участі в капіталі», 160 «Інші витрати», 180 «Податок на прибуток від звичайної діяльності», 205 «Надзвичайні витрати», 230 «Матеріальні витрати», 240 «Витрати на оплату праці», 250 «Відрахування на соціальні заходи», 260 «Амортизація», 270 «Інші операційні витрати»	форма №2
	акти внутрішнього аудиту	Встановлено нормативами відповідних контролюючих органів
Акти перевірки інших суб'єктів контролю, пояснення і заперечення до них	акти зовнішнього аудиту	
	акти ревізій	
	акти податкових перевірок	
	пояснення і заперечення до актів перевірки сторін у справі або третіх сторін	

За даними таблиці 1 встановлено, що важливими факторами впливу на зазначеному етапі є відповідність визначених необхідних матеріалів для перевірки обсягу вилучених документів у підприємства, що перевіряється; повнота визначення матеріалів справи, що підлягають перевірці; правильність постановки питань експерту (без порушень меж компетенції).

Отже, за результатами проведеного дослідження визначено та систематизовано основні фактори впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства.

Як видно з таблиці 2, найбільший рівень важливості (64,0) для ефективності судово-економічної експертизи має діяльність суду чи досудового слідства на підготовчому етапі.

Таким чином, доведено, що найбільший вплив на ефективність експертизи має правильне та своєчасне визначення її завдань та об'єктів.

Виходячи з вищесказаного, постає необхідність у розробці та систематизації переліків типових завдань судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства а також документації, яку необхідно надати експерту для перевірки. Зокрема у таблиці 3 автором визначено та згруповано такі завдання.

Зазначені у таблиці 3 питання, що можуть бути поставлені експерту при проведенні судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства, для їх вирішення потребують документів, перелік яких узагальнено автором у таблиці 4.

Розроблений у таблиці 4 перелік документації судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства спрощує процес визначення необхідних об'єктів дослідження за конкретною справою.

Таким чином, встановлено, що важливими факторами впливу на ефективність судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства на зазначеному етапі є відповідність визначених необхідних матеріалів для перевірки обсягу вилучених документів у підприємства, що перевіряється; повнота визначення матеріалів справи, що підлягають перевірці; правильність постановки питань експерту (без порушень меж компетенції).

Доведено, що найбільш важливим аспектом у забезпеченні ефективності судово-економічної експертизи витрат діяльності підприємства є правильна постановка експертних завдань та визначення документів, потрібних експерту-економісту для дослідження, у зв'язку з чим розроблено детальні переліки типових зав-

дань такої експертизи та необхідної документації.

Література:

1. Базась М.Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи: монографія. — К.: МАУП, 2007. — 418 с.
2. Капустян О.С. Сутність судово-економічної експертизи в сучасних умовах господарювання / О.С. Капустян // Управління розвитком. — 2010. — № 2 (78). — С. 97—99.
3. Нафиев С.Х., Хамидуллина Г.Р. Судебно-бухгалтерская экспертиза как метод предупреждения экономической преступности. — М., 2013. — 190 с.
4. Понікаров В.Д., Кожушко О.В., Бутенко К.В. Operative tax planning as a key element of industrial enterprise business reputation // Економічний часопис — XXI. — 2014. — № 5—6. — С. 90—94.
5. Понікаров В.Д., Кожушко О.В. Теоретические основы становления и развития судебно-экономической экспертизы в Украине // Научный информационный журнал "Бизнес Информ". — 2011. — № 2. — С. 158—160.
6. Швець В.Є. Основи бухгалтерського обліку та судово-бухгалтерської експертизи / В.Є. Швець. — К., 2008. — 240 с.

References:

1. Bazas', M.F. (2007), *Teoretyko-metodologichni zasady sudovo-buxgalters'koyi ekspertyzy* [Theoretical and methodological principles of forensic accounting], MAUP, Kyiv, Ukraine.
 2. Kapustyan, O.S. S (2010), "The essence of forensic economic examination in modern business conditions", *Upravlinnya rozvytkom*, vol. 2 (78), pp. 97—99.
 3. Nafy'ev, S.X. and Xamy'dully'na, G.R. (2013), *Sudebno-buxgalterskaya ekspertyza kak metod preduprezhdeniya ekonomycheskoy prestupnosti* [Forensic accounting as a method of preventing economic crime], Moscow, Russia.
 4. Ponikarov, V.D. Kozhushko, O.V. and Butenko, K.V. O (2014), "Operative tax planning as a key element of industrial enterprise business reputation", *Ekonomichny'j chasopy's* — XXI, vol. 5—6, pp. 90—94.
 5. P Ponikarov, V.D. and Kozhushko, O.V. (2011), "Theoretical Foundations of the Formation and Development of Trade-Economic Expertise in Ukraine", *Biznes inform*, vol. 2, pp. 158—160.
 6. Shvecz', V.Ye. (2008), *Osnovy buxgalters'kogo obliku ta sudovo-buxgalters'koyi ekspertyzy* [Fundamentals of accounting and forensic accounting], Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.06.2020 р.*

УДК 338.43:338.246.87:004.056.5

Л. А. Бехтер,**к. е. н., доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою і проектами,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-9931-9780**

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.66

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

L. Bekhter,**PhD in Economics, Associate Professor, Department of Financial and Economic
Security and Project Management, Zaporizhia National University, Zaporozhye**

THREATS OF INFORMATION SECURITY AND PROTECTION OF INFORMATION AS A COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розкривається сутність захисту інформації та інформаційної безпеки сільськогосподарських підприємств. Розглянуто один з найважливіших елементів, від стану якого залежить ступінь захисту інформації в системі сільськогосподарських відносин — інформаційну безпеку. Встановлено, що інформаційна безпека є однією з найголовніших складових економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і займає одне із провідних місць досліджень вітчизняних науковців. Виокремлено проблемні питання щодо забезпечення інформаційної безпеки сільськогосподарських підприємств. Досліджуються питання забезпечення інформаційної безпеки підприємства. Розглянуто об'єкти, питання забезпечення та основні загрози інформаційної безпеки на підприємствах сільського господарства. Реалізація загроз є наслідком одного з таких дій і подій: розкриття конфіденційної інформації, втрата конфіденційної інформації і недозволений доступ до інформації, що захищається. Запропоновано схеми з основними загрозами безпеки та подіями, що порушують інформаційну безпеку. Сформовано причини та умови, що створюють передумови для втрати комерційної інформації. Розглянуто певні вимоги до захисту інформації з позиції системного підходу. Запропоновано для різних, інформаційно не захищених, сільськогосподарських підприємств модель побудови системи захисту інформації, що описує сукупність об'єктивних зовнішніх і внутрішніх факторів і демонструє їх вплив на стан інформаційної безпеки. Розглянуто проблему класифікації інформаційних ресурсів. Значна частина інформаційних ресурсів у сучасному суспільстві є загальнодоступною, але при цьому існують джерела інформації, доступ до яких в силу тих чи інших причин обмежений. Складові частини, елементи, методи і засоби захисту інформаційних ресурсів у рамках будь-якої системи захисту повинні регулярно змінюватися з метою запобігання їх розкриття зацікавленим особам. Визначено економічну доцільність організації захисту інформації сільськогосподарських підприємств та в організаціях різних сфер господарської діяльності.

The article reveals the essence of information protection and information security of agricultural enterprises. One of the most important elements on the state of which the degree of information protection in the system of agricultural relations depends is considered — information security. It is established that information security is one of the most important components of economic security of agricultural enterprises and occupies one of the leading research sites of domestic scientists. Problematic issues related to information security of agricultural enterprises are highlighted. Issues of information security of the enterprise are investigated. The objects, issues of provision and the main threats to information security in agricultural enterprises are considered. The implementation of threats is the result of one of the following actions and events: disclosure of confidential information, loss of confidential information and unauthorized access to protected information. Schemes with the main security threats and events that violate information security are proposed. The reasons and conditions that create the preconditions for the loss of commercial information are formed. Certain requirements for information protection from the standpoint of a systems approach are considered. A model of information protection system construction has been proposed for various agricultural enterprises, which are not protected by information, which describes a set of objective external and internal factors and demonstrates their impact on the state of information security. The problem of classification of information resources is considered. Much of the information resources in modern society are publicly available, but there are sources of information, access to which for one reason or another is limited. The components, elements, methods and means of protection of information resources

within any security system must be changed regularly in order to prevent their disclosure to interested parties. The economic expediency of the organization of information protection of agricultural enterprises and in organizations of different spheres of economic activity is determined.

Ключові слова: інформаційна безпека, недозволений доступ, економічна безпека, захист інформації, сільськогосподарські підприємства, загрози інформаційної безпеки.

Key words: information security, unauthorized access, economic security, information protection, agricultural enterprises, information security threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні інформаційні ресурси мають істотне значення в розвитку науки, техніці, виробництва, сфери послуг та інших галузевих складових. Значна їх частина в сучасному суспільстві є загальнодоступною, але водночас є джерела інформації, доступ до яких через ті чи інші причини обмежений. Таким чином, виникає проблема класифікації інформаційних ресурсів, обмеження доступу до деякої частини з них, визначення економічної доцільності організації захисту інформації на підприємствах, а саме: сільськогосподарських і в організаціях різних сфер господарської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Не повний аналіз загроз і подій, що порушують інформаційну безпеку сільськогосподарських підприємств, не сформульовані достатні вимоги до захисту інформації.

Проблемні дослідження інформаційної складової економічної безпеки розглядали Г.А. Андрощук [1], І.А. Бланк [2], Н.В. Ващенко, А.І. Донець [3], А.І. Захаров [4], С.А. Єрохін [5], В.П. Пономарьов [6] та ін. У цих роботах вивчається поняття економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, розглядаються складові економічної безпеки, а саме інформаційна.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження загроз інформаційної безпеки і захист інформації як складової економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційна безпека з точки зору економічної безпеки є станом захищеності діяльності організації та її інформаційного середовища від негативного впливу дестабілізуючих факторів, яке забезпечує збереження основних властивостей інформації та досягнення соціально-економічних цілей створення організації.

Інформаційна безпека — неможливість нанесення шкоди властивостям об'єкта безпеки, обумовлюється інформацією і інформаційною інфраструктурою (захищеність від загроз).

Інформаційна загроза має місце тоді, коли величина і ймовірність можливої інформаційної шкоди більші певного значення, що вимагає вживання заходів щодо його запобігання, захисту об'єкта безпеки.

Під загрозою безпеки інформації розуміються події або дії, які можуть призвести до спотворення, несанкціонованого використання або навіть до руйнування інформаційних ресурсів керованої системи, а також програмних і апаратних засобів. Загрози схоронності, цілісності і конфіденційності інформаційних ресурсів обмеженого доступу практично реалізуються через ризик утворення каналу несанкціонованого отримання (добування) кимось цінної інформації і документів. Цей канал представляє собою сукупність незахищених або слабо захищених напрямів можливої втрати інформаційних ресурсів обмеженого доступу, які зловмисник використовує для отримання необхідних відомостей. Функціонування каналу несанкціонованого доступу до інформації обов'язково тягне за собою втрату інформації, зникнення носія інформації.

Забезпечення інформаційної безпеки має починатися з виявлення суб'єктів відносин, пов'язаних з використанням інформаційних систем. Спектр їхніх інтересів може бути розділений на наступні основні категорії: доступність, цілісність, конфіденційність.

Виходячи з вищевикладеного, в найбільш загальному вигляді інформаційна безпека може бути визначена як неможливість нанесення шкоди властивостям об'єкта безпеки, обумовлена інформацією і інформаційною інфраструктурою.

До об'єктів інформаційної безпеки сільськогосподарських підприємств відносять:

— інформаційні ресурси, що містять відомості, віднесені до комерційної таємниці, та конфіденційну інформацію, представлену у вигляді інформаційних масивів і баз даних;

— засоби і системи інформатизації — засоби обчислювальної та організаційної техніки,

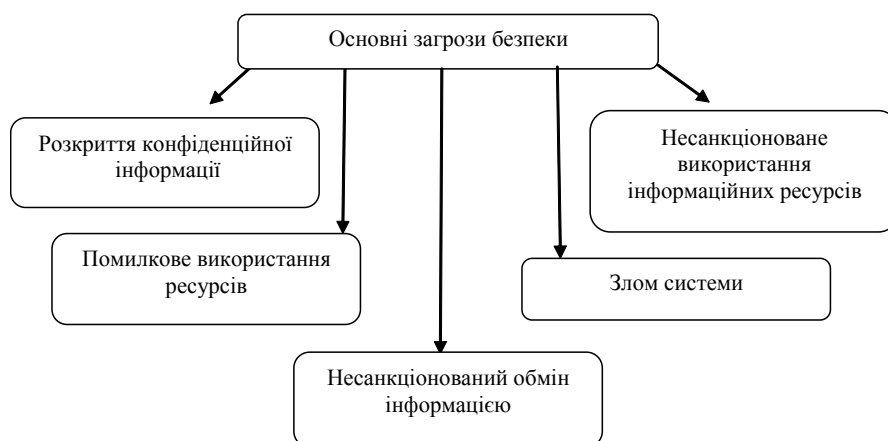

Рис. 1. Основні загрози інформаційної безпеки сільськогосподарських підприємств

мережі та системи, загальносистемне і прикладне програмне забезпечення, автоматизовані системи управління в організаціях, системи зв'язку і передачі даних, технічні засоби збору, реєстрації, передачі, обробки та відображення інформації.

Зловмисник може ознайомитися з конфіденційною інформацією, модифікувати її або навіть знищити, а також обмежити або блокувати доступ легального користувача до інформації. Водночас зловмисником може бути як співробітник організації, так і стороння особа.

Розглянемо основні загрози інформаційної безпеки.

Засобами реалізації загрози розкриття конфіденційної інформації можуть бути несанкціонований доступ до баз даних, прослуховування каналів і т.д. Реалізація загроз є на-

слідком однієї з таких дій і подій: розбовтування конфіденційної інформації, втрата конфіденційної інформації і недозволений доступ до інформації, що захищається. У разі розбовтування або втрати відбувається порушення конфіденційності інформації з обмеженим доступом (рис. 2).

Недозволений доступ — це найбільш поширений вид інформаційних загроз, що полягає в отриманні користувачем доступу до об'єкта, на який у нього немає дозволу відповідно до прийнятої в організації політики інформаційної безпеки. За характером впливу недозволений доступ є активним впливом, що використовує помилки системи. Недозволеному доступу може бути підданий будь-який об'єкт системи. Водночас недозволений доступ, може бути досягнутий як стандартними, так і спеціально розробленими програмними засобами. Втрата конфіденційної інформації може привести до значного матеріального і морального збитку, як для організації, де функціонує інформаційна система, так і для її користувачів. Досить велика частина причин і умов, що створюють передумови і можливість неправомірного оволодіння конфіденційною інформацією, виникає через елементарних недоробок керівників організацій, підприємств та їх співробітників.

До причин і умов, що створюють передумови для втрати, можуть належати:

- недостатнє знання працівниками підприємств правил захисту конфіденційної інформації та нерозуміння необхідності їх ретельного дотримання;

- використання не атестованих технічних засобів обробки конфіденційної інформації;

- слабкий контроль над дотриманням правил захисту інформації правовими організаційними та інженерно-технічними заходами та ін. Помилкове

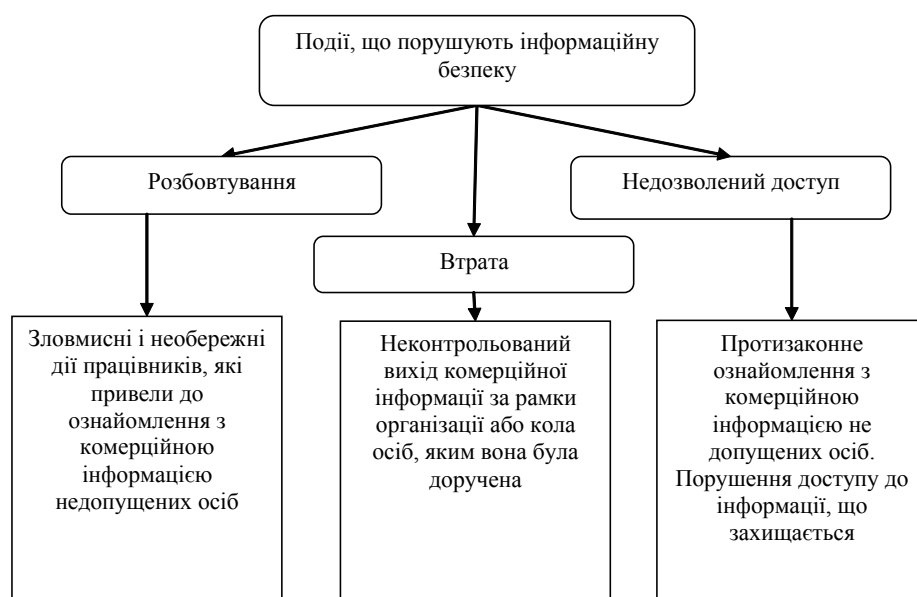

Рис. 2. Події, що порушують інформаційну безпеку сільськогосподарських підприємств

використання інформаційних ресурсів, будучи санкціонованими, тим не менш, може привести до руйнування, розкриття або компрометації вказаних ресурсів.

Значна загроза найчастіше є наслідком помилок в програмному забезпеченні автоматизованої інформаційної системи.

Захист інформації — комплекс заходів, спрямованих на забезпечення найважливіших аспектів інформаційної безпеки: цілісності, доступності і, якщо потрібно, конфіденційності інформації та ресурсів, що використовуються для введення, зберігання, обробки і передачі даних.

Загальні цілі захисту інформації — це запобігання розголошенню, втрати, несанкціонованого доступу, збереження цілісності, повноти, достовірності, дотримання конфіденційності, доступності, авторських прав.

Система захисту інформації являє собою організовану сукупність спеціальних органів, засобів, методів і заходів, що забезпечують захист інформації від внутрішніх і зовнішніх загроз.

З позицій системного підходу до захисту інформації висуваються певні вимоги:

- забезпечення інформаційної безпеки не може бути одноразовим актом; це безперервний процес, що полягає в обґрунтуванні і реалізації найбільш раціональних методів, способів і шляхів вдосконалення та розвитку системи захисту, безперервному контролю її стану, виявлення її вузьких і слабких місць і протиправних дій;

- планування інформаційної безпеки здійснюється шляхом розробки кожною службою детальних планів захисту інформації в сфері її компетенції;

- захисту підлягають конкретні дані, об'єктивно що підлягають охороні, втрата яких може заподіяти організації певної шкоди;

- методи і засоби захисту повинні надійно перекривати можливі шляхи неправомірного доступу до секретів, що знаходяться під охороною;

- ефективність захисту інформації означає, що витрати на її здійснення не повинні бути більше можливих втрат від реалізації інформаційних загроз;

- чіткість визначення повноважень і прав користувачів на доступ до певних видів інформації;

- надання користувачу мінімальних повноважень, необхідних йому для виконання дорученої роботи;

- зведення до мінімуму числа загальних для декількох користувачів засобів захисту;

- облік випадків і спроб несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації;

- забезпечення ступеня конфіденційної інформації;

- забезпечення контролю цілісності засобів захисту і негайне реагування на їх вихід з ладу. Система захисту інформації, як будь-яка система, повинна мати певні види власного забезпечення, спираючись на які вона буде виконувати свою цільову функцію.

З огляду на це система захисту інформації може мати:

- правове забезпечення (нормативні документи, положення, інструкції, керівництва, вимоги яких є обов'язковими в рамках сфери дії);

- організаційне забезпечення (реалізація захисту інформації здійснюється певними структурними одиницями, а саме: служба безпеки, служба режиму, служба захисту інформації технічними засобами та ін.);

- апаратне забезпечення (використання технічних засобів, як для захисту інформації, так і для забезпечення діяльності власне системи захисту інформації);

- інформаційне забезпечення (документування відомостей, куди входять показники доступу, обліку, зберігання, так і системи інформаційного забезпечення розрахункових завдань різного характеру, пов'язаних з діяльністю служби забезпечення безпеки;

- програмне забезпечення (антивірусні програми, що реалізують контрольні функції при вирішенні облікових, статистичних, фінансових, кредитних та інших завдань;

- математичне забезпечення (використання математичних методів для різних розрахунків, пов'язаних з оцінкою небезпеки технічних засобів зловмисників, зон і норм необхідного захисту);

- нормативно-методичне забезпечення (норми і регламенти діяльності органів, служб, засобів, що реалізують функції захисту інформації;

- ергономічне забезпечення. Сукупність засобів, що забезпечують зручності роботи, користувачів апаратних засобів захисту інформації.

У зв'язку з розкриттям проблематики інформаційної безпеки, з'являється очевидна необхідність побудови моделі системи захисту інформації, яка розглянута на рисунку 3.

Представлена модель описує сукупність об'єктивних зовнішніх і внутрішніх факторів і демонструє їх вплив на стан інформаційної безпеки на об'єкті та на збереження матеріальних або інформаційних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, значна частина інформаційних ресурсів у сучасному суспільстві є загальнодоступною, але при цьому існують джерела інформації, доступ до яких в силу тих чи інших причин обмежений. У статті розглянуто проблему класифікації інформаційних ресурсів, визначено економічну доцільність організації захисту інформації сільськогосподарських підприємств та в організаціях різних сфер господарської діяльності. Здійснено теоретичний аналіз загроз і подій, що порушують інформаційну безпеку, сформульовані в статті достатні вимоги до захисту інформації та побудовано модель системи захисту інформації для підприємств сільського господарства. Складові частини, елементи, методи і засоби захисту інформаційних ресурсів у рамках будь-якої системи захисту повинні регулярно змінюватися з метою запобігання їх розкриття зацікавленим особам.

Література:

1. Андрощук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: учеб. пос. Киев: Дім "Ін Юре", 2000. 398 с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия: учеб. пос. Киев: Ельга, Ника-центр, 2004. 784 с.
3. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
4. Захаров О.І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посіб. Київ: КНТ, 2008. 257 с.
5. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): монографія. Київ: "Світ знань", 2002. 528 с.
6. Пономарьов В.П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Луганськ, 2000. 21 с.

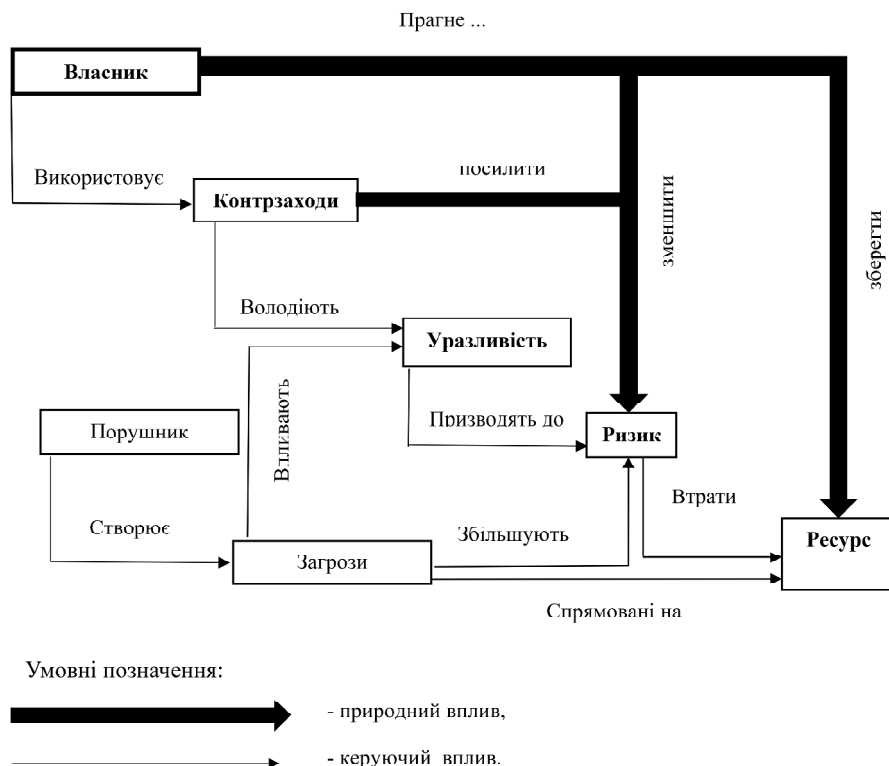

Рис. 3. Модель побудови системи захисту інформації сільськогосподарських підприємств

References:

1. Androshchuk, H. A. (2000), *Jekonomycheskaia bezopasnost predpriyatia: zashchyta kommercheskoi tainy* [Economic salus coeptis: kommercheskoy tutela arcana], Dim "In Yure", Kyiv, Ukraine.
2. Blank, Y. A. (2004), *Upravlenye fynansovoi bezopasnostiu predpriyatia* [Omnium fynansovoy bezopasnostyu Enterprise Management], "Jelha, Nika Centrum", Kyiv, Ukraine.
3. Donets, L. I. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva* [Economic comitatu securitas], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Zakharov, O. I. (2008), *Orhanizatsiia ta upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodarskoi diialnosti* [Economic ordine et administratione rerum securitate negotium], KNT, Kyiv, Ukraine.
5. Ierokhin, S. A. (2002), *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* [Structural mutatio in nationalis oeconomia (theoretical et methodo propter speciem)], "Svit znan", Kyiv, Ukraine.
6. Ponomarov, V. P. (2000), "Formation of the mechanism of ensuring economic security of the enterprise", Ph.D. Thesis, Global economy, Luhansk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2020 р.

УДК 336.1

І. Я. Ткачук,
к. е. н., доцент, докторант, Університет банківської справи
ORCID ID: 0000-0003-1081-8693
М. Я. Кобеля,
аспірант, Університет банківської справи
ORCID ID: 0000-0001-5627-9408

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.71

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В СЕКТОРІ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ

I. Tkachuk,
PhD in Economics, Associate Professor, doctoral student, Banking University
M. Kobelia,
Postgraduate student, Banking University

PECULIARITIES OF FINANCIAL POLICY FORMATION IN THE SECTOR OF ENTERPRISES WITH THE STATE PARTICIPATION

У статті висвітлено особливості формування фінансової політики в секторі підприємств з державною участю. Розглянуто наукові підходи до трактування категорії "підприємство з державною участю". Обґрунтовано, що підприємства державної форми власності виступають важливим об'єктом фінансової політики на сучасному етапі розвитку економік більшості країн світу. Висвітлено умови, особливості, а також причини приватизації підприємств з державною власністю. Схематично відображено рух фінансових потоків підприємств з державною участю до державних бюджетів та у зворотному напрямі. Розглянуто підприємства з державною участю як такі, що виступають впливовими інститутами на фінансовому ринку. Визначено, що метою фінансової політики в секторі підприємств з державною участю є побудова механізмів функціонування таких підприємств, які забезпечать оптимальний баланс досягнення бажаних для суспільства економічних та соціальних ефектів.

Modern conditions of functioning of Ukrainian enterprises require them to be more flexible and adaptable for external environment. It should be taken into account in the process of developing their financial policy. Such requirements are also typical for enterprises with state participation, however, if the issues of forming the financial policy of enterprises in Ukraine in general are quite open to scientists, this issue remains scientifically undeveloped.

The purpose of the presented article is to investigate the peculiarities of the formation of financial policy in the sector of enterprises with state participation in modern economic conditions.

In the process of research a number of general scientific and special research methods were used (including such methods as analogy and comparison, induction and deduction, scientific abstraction).

The article highlights the peculiarities of financial policy formation in the sector of enterprises with state participation. Scientific approaches to the interpretation of the category "enterprise with state participation" are considered. It is substantiated that state-owned enterprises are an important object of financial policy at the present stage of economic development of most countries. The conditions, features, as well as the reasons for the privatization of state-owned enterprises are highlighted. The movement of financial flows of enterprises with state participation to state budgets and vice versa are imagined schematically. Enterprises with state participation are considered as acting as influential institutions in the financial market. It is determined that the purpose of financial policy in the sector of enterprises with state participation is to build mechanisms for the functioning of such enterprises that will ensure the optimal balance of achieving the desired economic and social effects for society. The main tasks of the state financial policy in the sector of enterprises with state participation are determined and the main advantages that the governments of the states receive in solving these tasks are highlighted.

Ключові слова: фінансова політика, державна фінансова політика, підприємства з державною участю.

Key words: financial policy, public financial policy, enterprises with the state participation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови функціонування підприємств в Україні вимагають від них бути більш гнучки-

ми та адаптивними до зовнішніх умов, що повинно враховуватись і під час розробки їх фінансової політики. Для підприємств з держав-

ною участю такі вимоги також є характерними, проте, якщо питання формування фінансової політики підприємств в Україні загалом є доволі розкритими науковцями, то зазначена проблематика залишається науково не розробленою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До проблем в секторі державних підприємств зверталися у своїх дослідженнях такі науковці: Аніловська Г., Бабіченко В., Базилевич В., Гасанов С., Давимука С., Денис О., Лютий І., Петришина Н., Смовженко Т., Шестак М. Віддаючи належне їхньому внеску у розвиток науки та розробку цієї проблематики, хочемо наголосити, що зважаючи на мінливість середовища, в якому функціонують ці підприємства, особливості формування фінансової політики в секторі підприємств з державною участю вимагають подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідити особливості формування фінансової політики в секторі підприємств з державною участю в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розуміння специфіки фінансової політики щодо підприємств з державною участю вважаємо за необхідне, насамперед, уточнити сутність самого поняття підприємства з державною участю, а також розглянути роль таких підприємств та особливості їх фінансів.

Ознайомлення з публікаціями вітчизняних та зарубіжних дослідників дозволяє стверджувати, що універсального визначення поняттю "підприємство з державною участю" чи "підприємство державної форми власності" ні в теорії, ані на практиці не існує.

Загалом у залежності від країни, підприємства в капіталі яких присутня повна або часткова державна власність, відомі під багатьма назвами: "державні підприємства", "урядові корпорації", "державні комерційні підприємства", "компанії, пов'язані з урядом", "громадські підприємства", "підрозділи державного сектору" і т. д. [5].

Вітчизняні дослідники часто стосовно підприємств з державною участю оперують терміном "державне підприємство". Додамо, що, згідно з чинним законодавством України, дер-

жавне підприємство є підприємством, що діє на основі державної власності, або підприємством, у статутному капіталі якого частка державної власності становить 50 і більше відсотків [8].

Господарським кодексом України передбачено дві групи суб'єктів господарювання державного сектора економіки:

1) підприємства, що діють на основі лише державної власності;

2) інші суб'єкти державного сектора економіки, що мають, крім акціонера-держави, також й інших акціонерів (учасників), однак держава забезпечує вирішальний вплив на господарську діяльність цих суб'єктів.

Таким чином, відповідно до вітчизняної юридичної практики, не всі суб'єкти господарювання державного сектору економіки є підприємствами державної форми власності [13].

Натомість у зарубіжній практиці більш поширеними є трактування підприємств з державною участю як господарських підприємств, де уряд чи держава мають значний контроль через повну, мажоритарну чи значну міноритарну участь. Водночас зарубіжні дослідники акцентують увагу на комерційному характері діяльності підприємств державного сектору. Термін який найчастіше застосовується щодо таких підприємств — це "підприємство державної власності" ("state-owned company").

Щодо трактувань підприємств з державною участю вітчизняними теоретиками, то тут варто навести такі позиції.

М. Шестак вважає, що державне підприємство є самостійним суб'єктом господарювання, заснованим на державній (повній або неповній) формі власності, що здійснює виробництво товарів, у тому числі суспільних благ, надання послуг, науково-дослідну та комерційну (некомерційну) діяльність з метою досягнення економічного та соціального ефекту в національній економіці [14]. Тобто, крім економічних цілей, дослідниця підкреслює вагому соціальну роль підприємств державної форми власності.

Подібно дослідник Аніловська Г.Я. зазначає, що під державним підприємством слід розуміти господарську одиницю, що повністю чи частково базується на державній власності і здійснює соціально корисну діяльність під суспільним контролем [6].

Більш широко роль держави та специфіку організації управління підкреслює доктор наук, професор В. Базилевич, який відзначає, що під державним слід розуміти підприємство,

основні засоби якого є державною власністю, а керівники призначаються державними органами або працюють за контрактом [11].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що термінологія навколо поняття держпідприємство є достатньо невизначеною. Найбільш суперечливим є питання за ступенем їх автономності від держави: за яких обставин державне підприємство визначається як "власність" держави, а саме: який рівень державної власності визнає суб'єкта господарювання підприємством державної форми власності.

Низка економістів вважає, що наявність контрольного пакету акцій в руках держави не є обов'язковим атрибутом державного підприємства. За рекомендаціями Організації об'єднаного економічного співробітництва, до державних слід зараховувати підприємства, в яких "державні органи володіють більшою часткою капіталу (понад 50%), або ті, які ними контролюються, зокрема шляхом призначення державних чиновників. Останні покликані забезпечити державний інтерес, використання підприємств з метою регулювання економіки, досягнення певних макроекономічних завдань" [12].

Водночас, незважаючи на відмінність підходів дослідників, спільними є такі ознаки у трактуваннях суті підприємств з державною участю:

- поєднання при функціонуванні підприємств з державною участю економічних та соціальних цілей;

- наявність суттєвої державної частки в статутному капіталі підприємства та / або суттєвий вплив держави на прийняття управлінських рішень.

Вважаємо, що більш коректною є термінологія щодо підприємств з часткою державної власності у капіталі "підприємство з державною участю", оскільки термін "державне підприємство" апіорі дозволяє зробити припущення щодо повного володіння підприємством. Натомість поняття "підприємство з державною участю" є більш широким і дозволяє відносити до цієї категорії як державні підприємства, так і підприємства що перебувають під державним контролем. З огляду на вищенаведене, пропонуємо підприємством з державною участю трактувати суб'єкта господарювання, капітал якого повністю чи частково базується на державній власності, а діяльність, спрямована на досягнення економічного та соціального ефекту в національній економіці, відбувається під суттєвим державним контролем.

Підприємства державної форми власності виступають важливим об'єктом фінансової політики на сучасному етапі розвитку економік більшості країн світу, на що є низка причин.

По-перше, підприємства державної форми власності є важливим інструментом для здійснення державних інвестицій, а отже виступають складовою інвестиційної фінансової політики.

Часто підприємства державної форми власності в інвестиційних процесах мають ряд переваг, порівняно з підприємствами приватного сектору. Зокрема, узагальнивши, до їх основних переваг можна віднести такі:

- висока концентрація коштів та можливість їх поповнення за рахунок державного бюджету;

- підтримка урядових структур під час розробки та реалізації інвестиційних проєктів;

- позитивний імідж підприємств з державною участю при здійсненні інвестицій серед зарубіжних партнерів;

- досвід підприємств з державною участю у відповідних, традиційно притаманних їм сферах;

- цільова, історично притаманна підприємствам державного сектору, орієнтація на розвиток держави.

Все це призводить до того, що інвестиції в державні корпорації часто належать до пріоритетних напрямів витрат бюджету. Створюючи видатки з державного бюджету на стадіях інвестування проєктів, підприємства державної форми власності водночас потенційно забезпечують суттєві подальші надходження (звісно, що лише у випадку здійснення ефективного інвестування). Цей факт також вимагає додаткової уваги державних органів влади до їх функціонування.

По-друге, фінансові потоки від ефективної діяльності підприємств державної форми власності потенційно є суттєвим джерелом надходжень до державних бюджетів.

Вплив урядового втручання протягом нещодавньої фінансової кризи також призвів до посилення ролі державних підприємств у диверсифікованих фінансах: наприклад, Фанні Мей та Фредді Мак у Сполучених Штатах Америки, класифіковані як такі, що мають більше 50% державної власності, між 2010 та 2013 р. разом внесли 5% від загальної кількості державних підприємств доходів у Global 500 (у 2011 році) [5].

Додамо, що крім участі в бізнесі з політичного резону підприємства з державною участю також часто використовуються в секторах,

Рис. 1. Фінансові потоки підприємств з державною участю до державних бюджетів та у зворотному напрямі

Джерело: побудовано авторами.

де уряд хоче стягувати до бюджету плату за користування певними благами [3]. Таким чином держава може контролювати допуск інших підприємств до сектору з метою утримання монопольних цін, а потім використовувати отримані доходи підприємств з державною участю як дохід.

Попри форму власності державні корпорації є підприємствами, а отже отримують прибутки, сплачують податкові платежі і збори та соціальні виплати. Податковим законодавством більшості країн не передбачено спеціальних пільг для корпорацій державного сектору економіки. Всі податкові пільги теоретично надаються на загальних підставах відповідно до чинних законодавств.

Зазначимо, що традиційно існує закономірна певна відмінність у відрахуваннях підприємств, які повністю належать державі та підприємств з часткою державної власності.

Так, наприклад, в Україні існує два види платежів з прибутку корпорацій державного сектору економіки до державного бюджету [9]:

1) усі державні підприємства сплачують нормативний відсоток від отриманого чистого прибутку до державного бюджету (в залежності від монополізму корпорації на ринку, розміру чистого прибутку);

2) господарські товариства з державною часткою у статутному капіталі перераховують

до державного бюджету дивіденди, нараховані на акції, що належать державі. Відповідний норматив затверджується рішенням Уряду України.

Закономірно, що надходження від діяльності підприємств державної форми власності не є константними. Це залежить від двох чинників — рівня прибутковості підприємств та їх кількості. За певних обставин уряди держав можуть прийняти рішення про доцільність відчуження державних корпорацій. В цьому випадку мова йде про приватизацію, що може також стати суттєвим джерелом поповнення бюджетних коштів у поточній та довгостроковій перспективах.

Під час приватизації відбувається відчуження майна, що перебувало до моменту приватизації у власності державних підприємств. Після приватизації майно переходить у власність до фізичної особи (осіб) чи до юридичних осіб, що не є державними.

Світовий досвід свідчить, що цілі, які переслідували уряди країн при приватизації державних корпорацій були такі:

1. Низька віддача та рівень економічної ефективності державних корпорацій, внаслідок яких утримання державних підприємств ставало все більш обтяжливим для держбюджетів та не вигідним для суспільства.

2. Високий рівень монополії держави на певних ринках.

3. Бажання залучити більш широке коло ефективних інвесторів.

Щодо вибору об'єктів приватизації, то практика розвинутих країн показує, що уряди приймали рішення щодо відбору корпорацій для продажу за таких обставин:

- прибуткові корпорації, діяльність яких виходила за коло інтересів урядів;

- збиткові підприємства, які спричиняли втрати для бюджетів країн.

Для прикладу такий підхід використовував уряд Італії під час приватизації державного сектору.

Водночас практика розвинених країн (Великобританії, Італії, США, Канади) та країн постсоціалістичного табору (Росії, України, Білорусії) показує, що приватизація може як позитивно вплинути на вирівнювання дисбалансів державних бюджетів, забезпечити надходження від продажу державних підприємств, збільшення фіскальних надходжень у подальших роках від більш ефективної діяльності приватизованих державних підприємств та зростання економіки загалом, так і (за умов невдалої приватизації) негативно вплинути на економічне зростання та створити додаткові втрати.

Загалом фінансові результати діяльності державних корпорацій суттєво впливають не лише на формування доходів, а і на здійснення видатків сектору загального державного управління.

Схематично рух фінансових потоків підприємств з державною участю до державних бюджетів та у зворотному напрямі нами наведено на рисунку 1.

Таким чином, підприємства з державною участю можуть як забезпечувати досягнення фіскальної стабільності (традиційно очікуваний бажаний ефект), так і навпаки — сприяти посиленню розбалансованості всієї системи державних фінансів. Хоча державні підприємства є комерційними суб'єктами, не всі вони отримують прибуток. У цьому випадку такі державні підприємства коштують уряду чимало грошей на запуск та не приносять прибутку взаєм [10].

Ще одним чинником, що обумовлює особливу увагу урядів до підприємств з державною участю є те, що підприємства з державною участю виступають впливовими інститутами на фінансовому ринку. З однієї сторони, вони виступають в якості позичальників та постачальників вільних грошових ресурсів. З іншого боку, підприємства з державною участю, наприклад, здійснюючи функції комерційних банків чи

інших фінансових інститутів суттєво впливають на процеси посередництва на фінансовому ринку країни.

Таким чином, підприємства державної форми власності не лише забезпечують надходження до бюджетів країн, а й суттєво впливають на попит та пропозицію грошових ресурсів, ціну ресурсів, пропозицію грошей, забезпечення стійкого грошового обігу в державі, своєчасність та безперервність розрахунків, стабільність фінансового сектору загалом, а також на інших учасників фінансового ринку.

Хоча наведені аргументи свідчать, що державні корпорації здатні суттєво впливати, як на стан державного бюджету, так і на розвиток інших суб'єктів господарювання, водночас у теоретичному та практичному аспектах все ще не розроблено уніфікованих підходів щодо фінансової політики в секторі підприємств з державною участю. Найбільш дискусійними є питання щодо їх доцільності загалом, прибутковості, управління фінансами та ризиками, а також факторів, що забезпечують ефективне функціонування підприємств з державною участю.

Основна проблема при управлінні фінансами державних підприємств полягає в необхідності забезпечення збалансованого досягнення двох суперечливих цілей — прибутковості та соціального ефекту. Як влучно зазначають зарубіжні дослідники Anto Bajo, Marko Primorac та Lana Zuber, операції підприємств, що перебувають у державній власності, повинні інтегрувати елементи громадянської відповідальності та ринковий підхід. Елементи суспільної відповідальності виявляються в тому, що державні підприємства підзвітні перед суспільством в цілому, їх основні бізнес-рішення приймаються урядом, який виступає як зберігач суспільних інтересів, тоді як підприємство, здійснюючи свої операції скеровує прибуток (як і збиток) до державного бюджету. Елементи ринкового підходу насамперед проявляються в тому, що від державних підприємств очікується підтримувати фінансове здоров'я в довгостроковій перспективі. Вони зазнають постійної ринкової оцінки, а ціни, які вони встановлюють, базуються на експлуатаційних витратах [1]. Повністю забезпечити орієнтацію підприємств з державною участю на ринкові цілі неможливо, а у певних випадках і недоцільно. Вітчизняний дослідник В. Бабіченко наголошує що "згідно з найбільш загальним підходом державний сектор економіки виробляє такі економічні й соціальні блага, яких приватний сек-

тор або не виробляє взагалі або створення їх у ньому є неефективним. Водночас розвинуті країни, як правило, використовують державний сектор також і як інструмент коректування "провалів" ринку, тоді як країни з перехідною економікою застосовують принцип концентрації державного сектору у стратегічно важливих галузях, незалежно від того, належать підприємства цих галузей до природних монополій, підприємств, які виробляють суспільні товари, тощо, чи ні" [7].

В економічній теорії питання про те, чи повинна фірма належати державі чи приватному сектору, вивчається в теорії неповних контрактів, яку розробив О. Харт та його співавтори. На думку вчених у світі, в якому повноцінні договори були здійсненні, право власності не мало значення, оскільки та сама структура стимулів, яка переважає в одній структурі власності, може бути повторена в іншій структурі власності. По суті, дослідники прийшли до висновку, що вагомою є не стільки особа власника як досконалість контрактів на управління підприємством [2].

Серед вітчизняних вчених цікавими є погляди Смовженко Т., Лютий І. та Денис О. Науковці, застосувавши класичну теорію "принципал-агент" щодо підприємств державної форми власності, виокремили специфіку управління державними підприємствами та ризики, які вона породжує. Специфічною проблемою підприємств державної форми власності є складна система агентських контрактів на управління. Держава будучи агентом населення в ролі принципала доручає управління підприємств, які їй належать, через делегування ряду функцій урядовим та виконавчим інститутам, а ті в свою чергу іншим виконавцям [4].

Вчені вважають, що агентські відносини підприємств державної форми власності можуть додатково обтяжуватися проблемами, що породжуються такими обставинами:

1. Недостатній рівень ефективності агентів держави (урядових структур, яким делеговані функції щодо управління підприємств державної форми власності). Агент може бути просто не досить ефективний (через більш складні процедури відбору, нижчий рівень необхідної кваліфікації агента та нижчі можливості використання матеріальних стимулів).

2. Нижчий рівень контролюваності агентів на всіх ланках, внаслідок складної багатоланкової системи контрактів на управління та високого рівня інформаційної асиметрії.

Як наслідок, науковці зазначають, що багатифункціональна роль держави, інша структу-

ра капіталу підприємств державної форми власності та складна система управління ними потенційно створює такі ризики:

1. Держава може використовувати підприємства державної форми власності не для забезпечення соціально-економічного розвитку, а для вирішення інших задач.

2. У випадку делегування функцій управління хоча б на одному рівні особам з неналежним професійним рівнем та виконанням фудуціарних обов'язків це може спричинити неналежне управління підприємствами державної форми власності.

3. Якщо уряд як принципал підприємств державної форми власності може впливати на процес регулювання, то це може проявлятися у лобіюванні інтересів державних підприємств.

У підсумку, науковці роблять припущення, що ефективність управління підприємствами з державною участю залежить від кількості та багаторівневості агентських контрактів на управління, транспарентності діяльності та контролю за агентами.

З огляду на окреслену специфіку функціонування підприємств державного сектору економіки, вважаємо, що метою фінансової політики в секторі підприємств з державною участю є побудова механізмів функціонування таких підприємств, які забезпечать оптимальний баланс досягнення бажаних для суспільства економічних та соціальних ефектів.

Відповідно завдання фінансової політики щодо підприємств з державною участю включають такі:

1. Визначення пріоритетних цілей розвитку підприємств з державною участю.

2. Оцінка фінансових потоків підприємств з державною участю та місця останніх у фінансовій системі.

3. Визначення необхідної частки підприємств з державною участю у фінансовому та нефінансовому секторах економіки.

4. Вибір обгрунтованої моделі управління підприємствами з державною участю під час їх функціонування, що забезпечить оптимальний баланс державних витрат та доходів.

5. Обгрунтований економічно доцільний вибір напрямів державних інвестицій через підприємства з державною участю.

6. Оцінка та, за доцільності, продаж майна підприємств з державною участю за обгрунтованими цінами.

7. Відбір, за доцільності, підприємств з державною участю, які доцільно приватизувати та відбір оптимально ефективних методів та підходів до продажу.

8. Забезпечення оптимально допустимого обсягу видатків та втрат з державного бюджету для підтримки підприємств з державною участю.

9. Оцінка ризиків, що виникають під час функціонування підприємства з державною участю та розробка заходів щодо їх мінімізації.

Як свідчить кращий міжнародний досвід, ефективне вирішення зазначених завдань урядами дозволяє:

- забезпечувати стратегічний розвиток економіки;

- здійснювати безпосередній контроль суб'єктів господарського сектору;

- забезпечувати суттєвий вплив на приватний сектор економіки.

Не заперечуючи важливість усіх окреслених напрямів фінансової політики в секторі підприємств з державною участю, вважаємо, що найбільш складним та одночасно найменш дослідженим аспектом залишається питання оцінки ризиків та фінансових втрат від діяльності таких підприємств, які можуть створювати ризики для системи державних фінансів загалом. Це також обумовлено і тим, що крім прямих видатків у формі інвестицій, кредитів тощо такі підприємства можуть нести приховані ризики та справляти непрямий вплив на стан державних фінансів, будучи учасниками квазіфіскальних операцій.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищенаведене, можна окреслити такі специфічні риси підприємств з державною участю, які впливають на формування державної фінансової політики:

- поєднання при функціонуванні підприємств з державною участю економічних та соціальних цілей, що вимагає знаходження рішень, які забезпечать баланс між економічним зростанням та соціальною стабільністю.

- вагома роль підприємств з державною участю як інструменту для здійснення державних інвестицій;

- суттєвий вплив підприємств з державною участю на формування доходів та здійснення державних видатків;

- суттєвий вплив підприємств з державною участю на попит та пропозицію грошових ресурсів, ціну ресурсів на фінансових ринках;

- значні ризики фінансових втрат, які виникають при функціонуванні підприємств з державною участю внаслідок конфліктів держави, як власника, гаранта та регулятора.

Метою фінансової політики в секторі підприємств з державною участю є побудо-

ва механізмів функціонування таких підприємств, які забезпечать оптимальний баланс досягнення бажаних для суспільства економічних та соціальних ефектів. Зазначена мета деталізується у конкретних завданнях фінансової політики щодо підприємств з державною участю, серед яких є як визначення пріоритетних цілей розвитку та обґрунтування стратегічних позицій підприємства, так і аналіз ефективності діяльності таких підприємств тощо.

Вирішення зазначених завдань урядами дозволяє забезпечувати стратегічний розвиток економіки; здійснювати безпосередній контроль суб'єктів господарського сектору; забезпечувати суттєвий вплив на приватний сектор економіки.

Література:

1. Bajo A., Primorac M., Zuber L. Financial performance of state-owned enterprises. *Fiscus*. 2018. № 5. DOI: 10.3326/efiscus.2018.5.

2. Hart O. Incomplete Contracts and Control. *American Economic Review*. 2017. Vol. 107 (7). P. 1731—1752. doi:10.1257/aer.107.7.1731.

3. Role of state-owned enterprises. Web-site "The Extractive Industries Transparency Initiative". URL: <https://eit.org/role-of-stateowned-enterprises>

4. Smovzhenko T.S., Lyutyy I.O., Denys O.B. Corporate governance in the state-owned banks. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 29, Т. 2. С. 73—79.

5. Stureson J., McIntyre S., Jones N. C. State-Owned Enterprises Catalysts for public value creation? URL: <https://www.pwc.com/gx/en/psrc/publications/assets/pwc-state-owned-enterprise-psrc.pdf>

6. Аніловська Г.Я. Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу. Львів: Укоопспілка, 2002. 323 с.

7. Бабіченко В. Корпорації державного сектору: об'єктивні суперечності функціонування. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 116—118.

8. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term>

9. Гасанов С.С. Різноманітні впливи сектору державних корпорацій на стан державних фінансів в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 3 (80). С. 5—20.

10. Давимука С. Теоретико-методологічні аспекти приватизації і механізми її реалізації в Україні. Львів, 1998. 399 с.

11. Економічна теорія: Політекономія: підруч./ За ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання-Прес, 2006. 615 с.

12. Петришина Н.В. Державні підприємства України: проблеми функціонування та шляхи їх вирішення. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2015. Вип. 30. С. 73—79.

13. Поняття і статус підприємства державної форми власності у контексті чинного законодавства України. Матеріали сайту Міністерства юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4742

14. Шестак М.А. Проблеми функціонування державних підприємств у ринковій економіці: теоретичний аспект. Наукові праці МАУП. 2013. Вип. 2 (37). С. 87—91.

References:

1. Bajo, A. Primorac, M. and Zuber, L. (2018), "Financial performance of state-owned enterprises", *Fiscus*, vol. 5. DOI: 10.3326/efiscus.2018.5.

2. Hart, O. (2017), "Incomplete Contracts and Control", *American Economic Review*, vol. 107 (7), pp. 1731-1752. doi:10.1257/aer.107.7.1731.

3. The Extractive Industries Transparency Initiative (2020), "Role of state-owned enterprises", available at: <https://eiti.org/role-of-stateowned-enterprises> (Accessed 03 June 2020).

4. Smovzhenko, T.S. Lyuty, I.O. and Denys, O.B. (2019), "Corporate governance in the state-owned banks", *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 29, no. 2, pp. 73—79.

5. Stureson, J. McIntyre, S. and Jones, N.C. (2015), "State-Owned Enterprises Catalysts for public value creation?", available at: <https://www.pwc.com/gx/en/psrc/publications/assets/pwc-state-owned-enterprise-psrc.pdf> (Accessed 03 June 2020).

6. Anilovs'ka, H.Ya. (2002), *Derzhavnyy faktor transformatsijnykh peretvoren' v ekonomikakh perekhidnoho typu* [The state factor of transformational transformations in transition economies], Ukoopsilka, L'viv, Ukraine.

7. Babichenko, V. (2015), "Public sector corporations: objective contradictions of functioning", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 116—118.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term> (Accessed 03 June 2020).

9. Hasanov, S.S. (2017), "Diverse influences of the public corporations sector on the state of public finances in Ukraine", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3 (80), pp. 5—20.

10. Davymuka, S. (1998), *Teoretyko-metodolohichni aspekty pryvatyzatsii i mekhanizmy ii realizatsii v Ukraini* [Theoretical and methodological aspects of privatization and me-

chanisms of its implementation in Ukraine], Lviv, Ukraine.

11. Bazylevych, V.D. (2006), *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economic theory: Political economy], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.

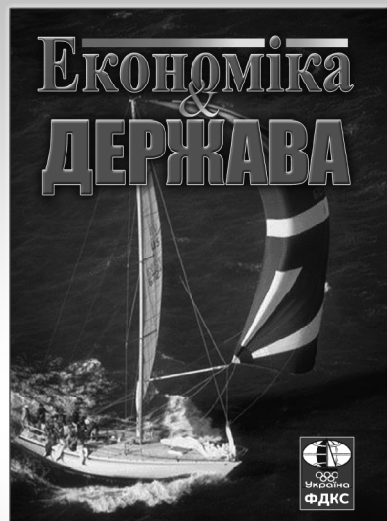
12. Petryshyna, N.V. (2015), "State enterprises of Ukraine: problems of functioning and ways of their solution", *Naukovy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo*, vol. 30, pp. 73—79.

13. Ministry of Justice of Ukraine (2020), "The concept and status of the state-owned enterprise in the context of current legislation of Ukraine", available at: https://minjust.gov.ua/m/str_4742 (Accessed 03 June 2020).

14. Shestak, M.L. (2013), "Problems of functioning of state enterprises in a market economy: a theoretical aspect", *Naukovi pratsi MAUP*, vol. 2 (37), pp. 87—91.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 331.104.22

С. О. Кириченко,

к. е. н., доцент, Національний технічний університет України "КПІ імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-6195-5204

П. В. Цвях,

студент, Національний технічний університет України "КПІ імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-7108-0181

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.79

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

S. Kyrychenko,

PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv
P. Tsviakh,

student, National Technical University of Ukraine "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

PROBLEMS OF FORMING COMMUNICATIONS AT ENTERPRISE

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти процесу формування комунікацій на підприємстві. Головним завданням комунікаційної політики для підприємств є не тільки надання необхідної інформації щодо товарів і послуг, а й створення прихильності й довіри до підприємства, налагодження довгострокових відносин з клієнтами.

Проаналізовано сутність і зміст поняття комунікацій підприємства. Комунікація — це сукупність заходів, спрямованих на встановлення двостороннього зв'язку між підприємствами та іншими суб'єктами ринку за допомогою відповідних інструментів для підвищення ефективності та впливу на ринку.

У статті розглянуто сутність маркетингових комунікацій підприємства та засоби маркетингових комунікацій. Маркетингові комунікації — це концепція, згідно з якою підприємство ретельно продумує та координує роботу своїх численних каналів комунікації, щоб створити чіткий, послідовний та переконливий погляд на підприємство та його продукцію.

Досліджується роль комунікацій підприємства у досягненні стратегічних цілей підприємства. Комунікаційна стратегія — це частина комунікативної взаємодії чи комунікативної поведінки, яка дозволяє інтегрувати цілі, завдання та бізнес-стратегію підприємства з набором конкретних дій у сфері комунікацій підприємства. По суті, стратегія відповідає на питання: що і як зробити для досягнення ділових цілей підприємства.

Розглянуто внутрішні та зовнішні фактори, що визначають комунікаційні стратегії підприємства. В статті досліджується інтегрований підхід до комунікацій. Це представлення комунікацій як стратегічного ресурсу підприємства, основним завданням якого є забезпечення гармонізації та продуктивності відносин всередині підприємства та її вільний вхід у зовнішній комунікаційний простір.

Досліджено етапи формування та реалізації комплексу маркетингових комунікацій.

У статті розглянуто соціально-економічний та технологічний компоненти системи комунікацій підприємства.

The article considers the theoretical and practical aspects of the process of forming communications at the enterprise. The main task of communication policy for enterprises is not only to provide the necessary information about goods and services, but also to create commitment and trust in the enterprise, to establish long-term relationships with customers.

The essence and content of the concept of enterprise communications are analyzed. Communication is a set of measures aimed at establishing two-way communication between enterprises and other market participants through appropriate tools to increase efficiency and impact on the market.

The article considers the essence of marketing communications of the enterprise and means of marketing communications. Marketing communications is a concept according to which the company carefully thinks over and coordinates the work of its numerous communication channels in order to create a clear, consistent and convincing view of the company and its products.

The role of enterprise communications in achieving strategic goals of the enterprise is investigated. Communication strategy is a part of communicative interaction or communicative behavior, which allows to integrate the goals, objectives and business strategy of the enterprise with a set of specific actions in the field of enterprise communications. In essence, the strategy answers the question: what and how to do to achieve business goals of the enterprise.

The internal and external factors that determine the communication strategies of the enterprise are considered. The article investigates the integrated approach to communications. This is the representation of communications as a strategic resource of the enterprise, the main task of which is to ensure harmonization and productivity of relations within the enterprise and its free entry into the external communication space.

The stages of formation and realization of the complex of marketing communications are investigated.

The article considers the socio-economic and technological components of the communication system of the enterprise.

Ключові слова: комунікація, маркетингові комунікації, комунікаційні стратегії підприємства, комунікаційні системи підприємства, управління.

Key words: communication, marketing communications, enterprise communication strategies, enterprise communication systems, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізаційних викликів комунікаційна політика підприємства є одним з основних важелів ефективної діяльності суб'єкта господарювання. Важчим стає процес формування попиту та прихильності споживачів, складніше здійснювати вплив на споживачів.

Головним завданням комунікаційної політики для підприємств є не тільки надання необхідної інформації щодо товарів і послуг, а й створення прихильності й довіри до підприємства, налагодження довгострокових відносин з клієнтами.

Комунікації суб'єкта економічної діяльності відіграють важливу роль у реалізації стратегічних цілей підприємства. Основним призначенням системи комунікацій підприємства є забезпечення необхідного і достатнього інформаційного обміну між структурними елементами організації.

Розвиток сучасних технологій, з одного боку, поглиблює та диверсифікує комунікаційні процеси на підприємстві шляхом постійного вдосконалення засобів та каналів передачі інформації, з іншого — актуалізує проблему пошуку ефективних та ефективних комунікаційних технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані з комунікаціями на підприємстві, активно висвітлювались у працях таких вчених: І.В. Бойчук, А.В. Вовчак, С.С. Гар-

кавенко, В.Г. Герасимчук, А.К. Гліненко, Ю.А. Дайковський, Н.Ю. Кочкіна, А.Ю. Павленко, Т.О. Прима, Є.В. Ромат, Н.С. Ситнік, О.О. Стельмах та інші.

Але питання формування комунікацій на підприємстві потрібно розвивати і конкретизувати відповідно до реальних умов розвитку ринку.

Проте в роботах вчених недостатньо досліджено особливості формування комунікацій на підприємстві, що і визначає актуальність дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей процесу формування комунікацій на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищена роль комунікативної взаємодії у функціонуванні та розвитку сучасних підприємств висвітлює проблему управління комунікаціями як всередині підприємств, так і між підприємством та його середовищем з метою проведення оптимальних для підприємства комунікаційних процесів.

Процес спілкування — це обмін інформацією між двома або більше особами. Основними функціями процесу комунікації є досягнення соціальної згуртованості для збереження індивідуальності кожного елемента. Комунікація реалізує управлінську, інформативну, емо-

- Підпорядкування стратегії розвитку підприємства намірам та очікуванням фактичних та потенційних споживачів товарів / послуг
- Формування власного організаційного, інтелектуального та технологічного потенціалу, здатного допомогти підприємству зберегти бажане становище у існуючій ситуації на ринку
- Свочасне отримання необхідної інформації від керівництва про ситуацію на ринку, передбачення змін у мікро- та макросередовищі (очікувані та небажані)
- Пошук та активізація сегментів потенційних споживачів для придбання товарів / послуг, пропонує підприємством на ринку
- Утримання внутрішніх (реальних) споживачів товарів і послуг
- Налаштування та підтримка зворотного зв'язку компанії з громадськістю
- Посилення конкурентних переваг підприємства на ринку
- Здійснення захисних заходів у відповідь на дії конкурентів
- Формування та підтримка відповідного іміджу підприємства на ринку

Рис. 1. Переваги ефективної системи комунікацій підприємства

Джерело: [2].

ційну (викликає емоції) та контактну (пов'язану із встановленням контактів) функції.

Комунікація — це процес, за допомогою якого лідери розробляють систему інформаційного забезпечення, передавання інформації великій кількості людей всередині підприємства та окремим особам та установам, що знаходяться поза нею [4, с. 38].

Комунікація — обмін інформацією, за якого керівник отримує інформацію, необхідну для прийняття ефективних рішень, та доводить її до відома працівників [4, с. 39].

Комунікація — це сукупність заходів, спрямованих на встановлення двостороннього зв'язку між підприємствами та іншими суб'єктами ринку за допомогою відповідних інструментів для підвищення ефективності та впливу на ринку [4, с. 39].

Основне призначення комунікаційної системи підприємства — забезпечення необхідного та достатнього обміну інформацією між структурними елементами підприємства.

Саме завдяки ефективній системі комунікацій підприємства зможуть отримати такі переваги у своїй діяльності (рис. 1).

Таким чином, важливість комунікацій у підприємницькій діяльності обумовлюється тим, що:

— комунікація є джерелом і носієм інформації;

— комунікація виступає в якості інструменту високої ефективності при реалізації нової стратегії підприємництва.

Маркетингові комунікації — це концепція, згідно з якою підприємство ретельно продумує та координує роботу своїх численних каналів комунікації, щоб створити чіткий, послідовний та переконливий погляд на підприємство та його продукцію.

Створення інтегрованих маркетингових комунікацій включає визначення цільової аудиторії та розробку ретельно скоординованої програми просування для отримання бажаної реакції споживачів.

Маркетингові комунікації означають систематичне комбіноване використання набору інформаційних зв'язків — від пошуку ринкової інформації, вибору місця підприємства, сегменту ринку, каналів дистрибуції, визначення оптимальних умов продажу продукції до власної реклами та створення позитивного іміджу підприємства та його діяльності.

Маркетингові комунікації є чітко визначеними для кожного окремого підприємства та залежать від специфіки та стану розвитку ринків, попиту, фінансових та інших ресурсів, екологічних умов та різних внутрішніх факторів розвитку підприємства. З огляду на це, на думку експертів, маркетингові комунікації на ринку — це інформаційно-психологічний вплив на суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища, який спрямований на досягнення основних стратегічних цілей та вирішення оперативних завдань підприємства [3, с. 9].

Засобами реалізації комунікативної політики є засоби маркетингових комунікацій, серед яких такі [3, с. 10]:

- реклама (advertising);
- прямий маркетинг (direct marketing);
- зв'язки з громадськістю (public relations);
- стимулювання збуту (sales promotion).

Синтетичними засобами маркетингових комунікацій є:

- система корпоративної ідентифікації (брендинг у більш вузькому розумінні цього терміну);
- спонсорство;
- участь у виставках і ярмарках;
- інтегровані маркетингові комунікації в місцях продажу;
- маркетинг подій;
- продакт плейсмент (розміщення товару).

Рис. 2. Зовнішні фактори, що формують комунікаційні стратегії підприємств

Джерело: [5].

Всі без винятку засоби маркетингових комунікацій мають свої незаперечні достоїнства і очевидні недоліки. Жодний окремий взятий засіб не в змозі забезпечити ефективну кому-

нікацію при будь-ринкової ситуації всім без винятку типам комунікаторів.

Отже, комунікаційна політика є необхідною і важливою складовою системи управління для

Рис. 3. Внутрішні фактори, що визначають комунікаційні стратегії підприємств

Джерело: [5].

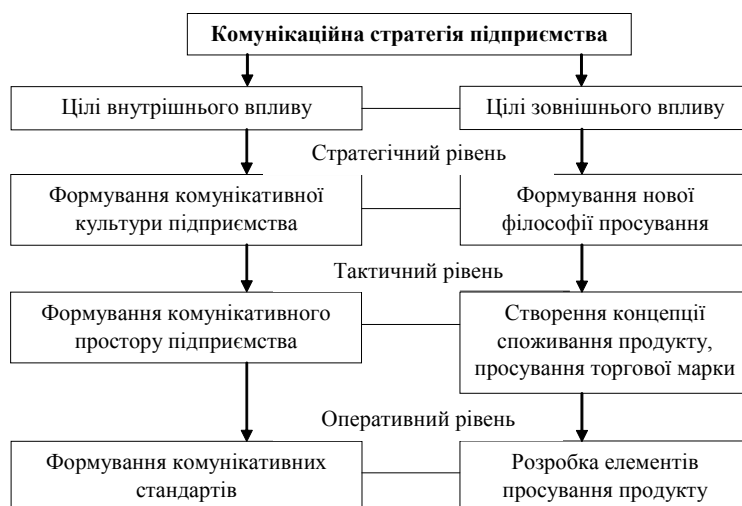

Рис. 4. Рівні сформованості комунікаційної стратегії підприємства

Джерело: [2].

забезпечення сталого розвитку підприємства, від якої залежить ефективність роботи всього персоналу. Основними засобами комунікаційної політики є стимулювання збуту, реклама, прямий маркетинг, зв'язки з громадськістю. Ключову роль відіграє якість інформаційних потоків, що складають основу комунікаційної політики.

Оскільки комунікаційна діяльність будь-якої організації є відкритою соціальною системою, ідентифікація набору комунікаційних стратегій є складним процесом, який передбачає всебічний аналіз та оцінку факторів ризику, які впливають на неї.

Зовнішні фактори, що формують комунікаційні стратегії підприємств, показані на рисунку 2.

Внутрішні фактори, що визначають комунікаційні стратегії підприємств, показані на рисунку 3.

Стратегічне управління комунікацією передбачає розробку стратегії досягнення комунікаційних цілей компанії з урахуванням вимог ринку та його можливостей.

Підприємницька комунікація відіграє важливу роль у досягненні найбільших цілей підприємства.

Комунікаційна стратегія — це частина комунікативної взаємодії чи комунікативної поведінки, яка дозволяє інтегрувати цілі, завдання та бізнес-стратегію підприємства з набором конкретних дій у сфері комунікацій підприємства. По суті, стратегія відповідає на питання: що і як зробити для досягнення ділових цілей підприємства.

Основним завданням комунікаційної стратегії є надання інформаційної підтримки стра-

тегії розвитку підприємства. Комунікаційна стратегія базується на корпоративній стратегії та є набором найбільш ефективних інструментів дій для цільової аудиторії. Вона розроблена підприємствами для успішного продажу наявного товару чи послуги, виходу на нові ринки чи доступу до нового продукту чи послуги [5, с. 128].

Під час вивчення проблем спілкування на сучасному етапі можна виділити три підходи. Перший фокусується на вивченні комунікацій всередині підприємства. Другий розглядає комунікації стосовно просування товару в маркетинговій системі. Третій підхід передбачає через спілкування будь-який обмін інформацією між складними динамічними системами та їх частинами, які здатні зрозуміти інформацію, накопичити її та перетворити її.

Таким чином, сучасні дослідження в галузі комунікації на підприємстві дозволяють виділити наступні підходи до визначення цього поняття:

- 1) управління (спілкування як функція управління, як передача замовлень та пояснення процедур та операцій);
- 2) функціональна (спілкування як система взаємодіючих елементів, що забезпечують функціонування підприємства);
- 3) культурологічна (спілкування як спосіб вираження організаційної культури);
- 4) гуманістична (спілкування як чинник розвитку людського потенціалу);
- 5) маркетинг (комунікація як процес налагодження спілкування зі споживачами та створення вигідних умов для стабільної прибуткової діяльності підприємства на ринку) [2, с. 231].

Синергетичний ефект застосування інтегрованого підходу до комунікацій на підприємстві полягає в такому:

- формування комунікаційної стратегії базується на принципі "єдності через різноманітність", що забезпечує багатофункціональність та багатонаправленість комунікаційних ефектів;

- у результаті комунікаційних взаємодій, об'єднаних єдиним простором комунікацій і визначеним політикою комунікації, неминуче виникає співвідношення між елементами комунікаційної системи;

- узгодженість усіх комунікаційних взаємодій із стратегічними цілями дозволяє мінімізувати силу керуючої дії, підкреслюючи при цьому здатність впливати на комунікаційні процеси в потрібний час і місце;

- обмін комунікаційними ресурсами та технологіями призводить до економії витрат, а також виключає дублювання у разі передачі інформації;

- формування єдиного комунікативного простору підприємства створює переваги скоординованих дій, появи нових ідей, підтримання необхідного різноманіття в результаті постійного обміну інформацією;

- активне спілкування на підприємстві сприяє накопиченню комунікативного досвіду, формуванню комунікативної культури та створенню бренду підприємства [2, с. 231].

Таким чином, комунікації розглядаються як складне багатогранне явище з синергетичним ефектом, яке є стратегічним ресурсом підприємства та вимагає сучасних підходів до дослідження.

Комплексний підхід до використання всіх комунікаційних ресурсів підприємства вимагає єдиної комунікаційної стратегії. У цьому випадку комунікації не обмежуються функцією одного з елементів маркетингового поєднання, а набувають системоутворюючих можливостей. Формування комунікаційної стратегії підприємства можливо на основі принципу узгодженості, оскільки ця система комунікацій, включаючи цілі, дії, зовнішні оцінки, методи тощо, має цю властивість. Ось чому поділ цілей комунікаційної стратегії на зовнішні та внутрішні можна вважати досить умовними.

Кожна з комунікаційних проблем, що вирішуються на внутрішньому рівні підприємства, пов'язана з діяльністю підприємства у зовнішньому середовищі. На рисунку 4 показано рівні розвитку стратегії комунікації підприємства на основі взаємодії внутрішніх і зовнішніх комунікацій.

Стратегічний рівень передбачає формування стратегії комунікації підприємства, яка є масштабною та довгостроковою програмою досягнення цілей підприємства шляхом використання всіх комунікаційних ресурсів та організації комунікаційного простору. В основі такої програми лежить система загальних вказівок, критеріїв, вказівок, прийнятих підприємством для дій та прийняття рішень у сфері комунікацій, які забезпечують досягнення її цілей.

На тактичному рівні формується комунікативне середовище, під яким розуміється сукупність умов, які дозволяють підприємству та її співробітникам взаємодіяти з партнерами з метою обміну інформацією та створення зв'язків. Формування комунікативного середовища забезпечує цілісність та координацію дій для швидкого та адекватного реагування на динамічні зміни зовнішнього середовища.

Зміст оперативного управління внутрішніми комунікаціями включає розробку, впровадження та оновлення, виходячи з цілей підприємства, систему корпоративних договорів та стандартів комунікації, розроблену з орієнтацією на корпоративні цінності та регулювання ділової взаємодії працівників підприємства на всіх ієрархічних рівнях, як між собою, так і з зацікавленими сторонами у зовнішньому середовищі [1, с. 39].

Основою запропонованого інтегрованого підходу до комунікацій є представлення комунікацій як стратегічного ресурсу підприємства, основним завданням якого є забезпечення гармонізації та продуктивності відносин всередині підприємства та її вільний вхід у зовнішній комунікаційний простір.

Такий підхід передбачає розробку нових принципів побудови системи комунікацій на всіх рівнях та стадіях підприємства, у всіх сферах — від розробки елементів комплексу маркетингу до зміни персоналу.

Сьогодні для успіху підприємства на ринку, потрібно використовувати широкий комплекс маркетингових комунікацій (КМК). Вони враховують особливості пропонованої продукції, а також зміни в розташуванні конкурентних сил на ринку, типологію поведінки споживачів та загальні умови діяльності підприємства.

Етапи реалізації та формування комплексу маркетингових комунікацій представлені нижче.

1. Аналіз теперішньої ситуації у зовнішньому макросередовищі та безпосередньому оточенні для визначення впливу зовнішнього середовища на підприємство.

2. Аналіз діючого КМК підприємства за для виявлення його слабких та сильних сторін, а також організація порівняльного аналізу з конкурентами та оцінки ступеня досягнення цілей, поставлених перед сучасним комплексом маркетингових комунікацій.

3. Кристалізація цілей компанії та цілей організації нового КМК та очікуваних результатів від його реалізації. Сформовані цілі комплексу маркетингових комунікацій мають відповідати обраній стратегії підприємства.

4. Аналіз запропонованого товару з точки зору конкурентних переваг, якості та відповідності вимогам споживачів, доступності для споживачів, визнання та пам'яті.

5. Розрахунок розміру бюджету маркетингових комунікацій. Основними методами для визначення бюджету є: експериментальний метод; метод фіксованої суми; метод подвоєння частки ринку; залишковий метод; метод моделювання; на основі цілей і завдань. В умовах сьогодення найдоцільніше використовувати метод, що базується на цілях та завданнях, але завжди доводиться враховувати обмеження у розподілі коштів керівництвом.

6. Обрання тактичних кроків щодо впровадження обраної стратегії реалізації КМК відповідно до бюджету маркетингових комунікацій. Розробка йде у вигляді детального плану. На цьому етапі рекомендується провести порівняльний аналіз засобів розміщення інформації з точки зору релевантності цільової аудиторії, охоплення, вартості, частоти контактів з цільовою аудиторією та рекламного змісту конкурентів.

7. Заключний етап — впровадження комплексу маркетингових комунікацій та аналіз його ефективності [3, с. 11].

Отже, планування та організація інтегрованих маркетингових комунікацій є досить складним і багатогранним процесом. Це своєрідне мистецтво, яке спрямоване на масу партнерів, споживачів та працівників підприємства з метою створення належно спланованого іміджу підприємства та бренду торгової марки, донесення до цільової аудиторії про стан підприємства; мистецтво формування психологічного настрою споживачів у правильному для клієнта напрямку, встановлення довгострокових партнерських відносин між суб'єктами ринку.

Тому питання вибору оптимального складу системи маркетингових комунікацій є особливо гострим для підприємства, оскільки кожне підприємство є унікальним. Склад засобів маркетингових комунікацій та їх використання, які були успішними для одного підприємства, можуть у більшості випадків завдати шко-

ди іншому підприємству. Тому вибір маркетингових комунікацій потрібно робити ретельно.

Основне завдання комунікаційної системи підприємства — надання достатнього та необхідного обміну інформацією між структурними елементами організації. Водночас повинні бути забезпечені достатня мобільність та швидкість обміну інформацією, мінімальна втрата та спотворення комунікаційної інформації та необхідний рівень безпеки конфіденційних даних. Система зв'язку повинна бути забезпечена входами, взаємодіями та технологіями між внутрішніми елементами.

Кожен з елементів системи зв'язку має свої унікальні характеристики, які можна оцінити за допомогою інтегральних та спеціальних показників.

1. Соціально-економічний компонент містить такі елементи:

- професіоналізм персоналу (загальна професійна) — досвід роботи, освіта, самоосвіта, атестація, підвищення кваліфікації;

- професіоналізм персоналу (з інформаційних технологій) — знання мов програмування, знання ПК, програмних пакетів, операційних систем;

- психологічні особливості — сприйняття корпоративних цінностей, адаптованість, готовність до змін, вірність, товариськість, емоційність, відкритість, відповідальність;

- соціальна взаємодія — зворотний зв'язок, конфлікт, згуртованість, групова взаємодія;

- завдання в системі управління — усвідомлення цілей, лояльність до управління, здатність брати участь в управлінні, ініціативність.

2. Технологічний компонент містить такі складові:

- апаратне забезпечення — знос, кількість та моделі комп'ютерів, навантаження, ємність;

- програмне забезпечення — види, кількість, прогресивність, вартість, віддача, безпека;

- канали зв'язку — затори, типи, потужність, збої, швидкість, шум, захист;

- мережі — ступінь захисту, типи, достатність;

- системи обробки інформації — АСУ, ІС, програмно-технічні комплекси [4, с. 40].

Соціально-економічна частина системи зв'язку дуже важлива, оскільки неможливо повністю автоматизувати обмін інформацією. Оскільки інформація обробляється персоналом, її склад та структура впливають на ефективність комунікацій. Так, важливою буде професійні навички персоналу та рівень їх знань з інформаційно-комунікаційних технологій, пси-

хологічні особливості працівників, їхній склад характеру та вміння соціальних взаємодій у групах тощо.

Технологічною складовою системи зв'язку є її інструментальна частина, яка забезпечує автоматизацію обміну інформацією. Основними елементами є апаратне, програмне забезпечення та канали зв'язку. Кожен з цих елементів має певні техніко-економічні характеристики, що визначають ефективність цього компонента системи зв'язку [4, с. 40].

Часто виникає ситуація, коли якість соціальних взаємодій чи навички персоналу є недостатньою. Тоді навіть із надмірністю технологічної підтримки управління комунікаціями ускладнюється. Особливо це відчувається під час організаційних змін.

Для своєчасного усунення дисбалансів у системі комунікацій на підприємстві необхідно створити ефективну систему діагностики можливих проблем. Діагностика передбачає глибокий і детальний аналіз проблем, виявлення чинників, які впливають на них, підбір всієї необхідної інформації для прийняття рішень, а також виявлення взаємозв'язку між спільними цілями, проблемами та результатами діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Комунікація — це перелік заходів, направлений на встановлення двостороннього зв'язку між бізнесом та іншими суб'єктами ринку за допомогою інструментів для збільшення ефективності та значення на ринку.

Основна місія системи комунікації на підприємстві — забезпечення достатнього та необхідного обміну інформацією між структурними підрозділами підприємства.

Оскільки комунікаційна діяльність будь-якого підприємства є відкритою соціальною системою, ідентифікація набору комунікаційних стратегій є складним процесом, який передбачає всебічний аналіз та оцінку факторів, які впливають на неї.

Основною місією комунікаційної стратегії є надання інформаційної підтримки плану розвитку підприємства. Комунікаційна стратегія базується на корпоративній стратегії та є набором найбільш ефективних інструментів дій для цільової аудиторії. Він розроблений підприємствами для вдалого продажу наявної продукції чи послуги, виходу на нові ринки збуту чи доступу до нового продукту чи послуги.

Основою запропонованого інтегрованого підходу до комунікацій є представлення комунікацій як стратегічного ресурсу підприємства, основним завданням якого є забезпечення гар-

монізації та продуктивності відносин всередині підприємства та її вільний вхід у зовнішній комунікаційний простір.

Такий підхід передбачає розробку нових принципів побудови системи комунікацій на всіх рівнях та стадіях діяльності підприємства, у всіх сферах — від розробки елементів маркетингового комплексу до зміни персоналу.

Література:

1. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз. К.: МАУП, 2015. 440 с.
2. Войнаренко С.М. Ключові фактори успіху в комунікаційній політиці підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Хмельницький, 2017. № 6, Т. 1. — С. 231—233.
3. Кудлай В.Г. Теоретичні основи системи маркетингових комунікацій на сучасному ринку. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 1. С. 9—11.
4. Прус Л.Р. Комунікаційний менеджмент. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 1. С. 38—41.
5. Сагер Л.Ю. Аналіз теоретичних основ внутрішніх комунікацій як необхідної умови ефективного управління підприємством. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. № 1. С. 128—136.

References:

1. Bebyk, V. M. (2015), *Informatsijno-komunikatsijnyj menedzhment u hlobal'nomu suspil'stvi: psykholohiia, tekhnolohii, tekhnika pablik rylejshnz* [Information and communication management in the global society: psychology, technologies, techniques of public relations], MAUP, Kyiv, Ukraine.
2. Vojnarenko, S.M. (2017), "Key success factors in the communication policy of enterprises", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 6-1, pp. 231—233.
3. Kudlaj, V.H. (2016), "Theoretical foundations of the marketing communications system in the modern market", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 1, pp. 9—11.
4. Prus, L. R. (2018), "Communication management", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 38—41.
5. Saher, L. Yu. (2016), "Analysis of the theoretical foundations of internal communications as a necessary condition for effective enterprise management", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 1, pp. 128—136.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2020 р.

УДК 336.7

Є. В. Скляр,
к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-8194-9001
А. С. Лазоренко,
магістрант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-0070-633X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.87

СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ — BITCOIN

Ye. Skljär,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of department of business, trade and stock exchanges,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
A. Lazorenko,
master student of department of business, trade and stock exchanges, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

THE FORMATION OF THE INFORMATION NETWORK ECONOMY THROUGH USING OF E-MONEY — BITCOIN

Досліджено та проаналізовано природу, економічну суть та зміст віртуальних грошей. Розкриті дискусійні питання сутності криптовалюти. У науково-практичній площині криптовалюту розглядають як цифрову валюту, електронні платіжні засоби, нові форми електронних грошей. Встановлено, що криптовалюта — це відносно новий інструмент фінансового ринку, але його вартість не залежить від кількості вкладеної праці, як це традиційно і характерно для звичайних товарів і послуг. Оцінка структури криптовалюти показала, що Bitcoin є найпоширенішим її видом, хоча нарощують свої обсяги й інші криптовалюти. Встановлено, що в Україні питання щодо регулювання криптовалюти не визначені на законодавчому рівні, їх розгляд знаходиться в невизначеному стані. І поки криптовалюта не визнана державою, є сумніви в тому, що вона буде мати довіру у користувачів. Розглянуто декларування криптовалюти у двох вимірах: у можливості для легалізації придбаних засобів і поясненні походження інших матеріальних або нематеріальних активів та в легальній можливості приховати майбутні доходи. У перспективі безсумнівним є те, що Bitcoin буде регулюватися на міжнародному рівні, причому акцент буде зроблено на запобігання використання цифрових активів для відмивання грошей і незаконних фінансових операцій.

The nature, economic essence and content of virtual money are researched and analyzed. Discussion issues of the essence of cryptocurrency are revealed. In the scientific and practical plane, cryptocurrency is considered as a digital currency, electronic means of payment, and new forms of electronic money. It has been established that cryptocurrency is a relatively new instrument of the financial market, but its value does not depend on the amount of labor invested, as is traditionally the case for ordinary goods and services. Assessment of the structure of cryptocurrency showed that Bitcoin is the most common type, although it is increasing its volume and other cryptocurrencies. It is established that in Ukraine the issues of cryptocurrency regulation are not defined at the legislative level and their consideration is in an uncertain state. And until the cryptocurrency is recognized by the state, there are doubts that it will be trusted by users.

The declaration of cryptocurrency in two dimensions is considered: in the possibility to legalize the acquired funds and to explain the origin of other tangible or intangible assets and in the legal possibility to hide future income.

The advantages of using cryptocurrency are given, in particular anonymity of payments; easy money transfer via the Internet, without the need to trust intermediaries; third parties cannot control transactions or block accounts; money transfers via Bitcoin are virtually free, while credit cards and online payment systems usually require a commission of

1—5% of the amount of each transfer + additional trading costs (which can reach several hundred dollars); lack of inflation caused by banking multiplication (fractional reserve banking) and central bank policy. Limited issuance of money in the Bitcoin system is distributed in direct proportion to the provided computing power, and is not monopolized by banks. Disadvantages in the use of cryptocurrency are: strong exchange rate fluctuations that make the currency a very risky means of storing large sums; endless growth of transaction logs; Bitcoin can be pressured at any time by those who do not benefit from it.

In the long run, there is no doubt that Bitcoin will be regulated internationally, with an emphasis on preventing the use of digital assets for money laundering and illegal financial transactions.

Ключові слова: криптовалюта, Bitcoin, віртуальні гроші, електронна валюта, пірінгова система, шифропанк, токен, майнінг.

Key words: cryptocurrency, Bitcoin, virtual money, electronic currency, peer-to-peer system, cipher punk, token, mining.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сьогоднішньому світі, практично в усіх країнах, за винятком 22, існує своя валюта, яка має унікальну платоспроможність і справжність з точки зору основ, як економіки так і фінансів. У кожної валюти є власна цінність, конвертованість, величина емісії та інші фактори.

З тих пір, як гроші перейшли в електронну форму, стало значно зручніше ними користуватися, адже навіть мільйон можна умістити в тонку картку. Але із-за переходу "в цифру" банки легко можуть відстежити переміщення будь-якої суми. Крім того, традиційні гроші схильні до інфляції, коли їх цінність падає. Позбавитися від недоліків і зберегти переваги електронних грошей дозволяє Bitcoin. У 2009 році вперше світ заговорив про так звану криптовалюту — грошову одиницю, яка відрізняється рядом унікальних і не властивих для звичайної валюти характеристик. Валюта отримала назву Bitcoin. Це валюта, якій багато економістів пророкували успішне майбутнє, а користувачі вже декілька років використовують її для купівлі товарів у великих обсягах. В Україні, відсутній закріплення на законодавчому рівні, статус криптовалюти але, це не зупиняє користувачів використовувати її для розрахунку і для накопичення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні реалії породжують появу нових грошових символів, а саме цифрових грошей і відповідно розвідки в цих дослідженнях є відносно новими. Так, вивченню історії розвитку та функціонування криптовалют присвячені праці закордонних дослідників, а саме: Рюбен Гринберг (Reuben Grinberg) Джозеф Бонно (Joseph Bonneau), Ендрю Миллер (Andrew Miller), Джереми Кларк (Jeremy Clark), Арвінд

Нараянан (Arvind Narayanan), Джошуа Крол (Joshua A. Kroll) и Едвард Фелтен (Edward W. Felten). Питанням стосовно тенденцій розвитку криптовалют приділяють увагу вітчизняні аналітики, як-от: Ситник І., Коротка А., Лук'янов В., Желюк Т., Бречко О., Циганова Н. Але проблема дослідження розвитку криптовалют в нашій країні залишається недостатньо вивченою вітчизняними вченими, це й зумовлює актуальність подальших наукових розвідок.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виявлення характерних рис та динаміка розвитку криптовалюти Bitcoin, оцінка панорамних перспектив ринку криптовалют в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні гроші, чи то готівка або рахунок в банку, — це по суті, боргові розписки. Коли користувач йде в банк за кредитом для розвитку свого бізнесу або інших потреб, фінансова організація дає їх йому. Але до цього моменту в самого банку грошей для кредиту не існувало взагалі. Річ у тому, що, згідно із законодавством, банки можуть створювати гроші ні з чого. Цей процес називається емісією. В Україні таким правом володіє Національний банк України, в якого останні купують валюту за вже зароблені засоби. У інших країнах емітувати гроші можуть також комерційні банки. Водночас Bitcoin це не боргові розписки. Ці цифрові гроші не беруться з нізвідки, їх потрібно заробити. Це цифровий аналог золота, яке потрібно спершу добути і відлити, адже вони були прив'язані до цього дорогоцінного металу по жорсткому курсу. Як інструментом видобутку "цифрового золота" Bitcoin виступають комп'ютери. Заробити ці гроші може кожен, досить включити свій комп'ютер і запустити програму [10].

Bitcoin (від англ. bit — біт та coin — монета) — це пірингова система електронних грошей, яка використовує однойменну цифрову валюту, яку часто називають криптовалютою (криптовалюта (англ. — Cryptocurrency) — вид цифрової валюти, емісія і облік яких засновані на криптографічних методах, наприклад, методи захисту Proof-of-work і асиметричному шифруванню. Функціонування системи здійснюється децентралізовано (у визначеній комп'ютерній мережі) або віртуальною валютою (віртуальна валюта — особисті електронні гроші, які використовуються для купівлі та продажу віртуальних товарів в різноманітних Інтернет суспільствах). Мережа повністю децентралізована та немає центрального адміністратора або його аналогу [5].

Bitcoin використовує криптографічні принципи для створення унікальних, не відтворюваних, ділених маркерів валюти. Користувачі зберігають криптографічні ключі до своїх власних грошей локально на своїх комп'ютерах, і проводять транзакції, безпосередньо, один з одним через пірингову (піринг — угода Інтернет-операторів про обмін трафіком між своїми мережами, а також технічну взаємодію, що реалізує дану угоду: з'єднання мереж і обмін інформацією про мережеві маршрути) мережу, перевіряючи за допомогою мережі достовірність грошових переказів. Фізично кожна монета в системі має свій унікальний ключ [5].

У разі здійснення транзакції користувач додає до монети відкритий ключ адресата і підписує її своїм особистим закритим ключем. Щоб виключити подвійне списання однієї монети, всі транзакції транслуються іншим учасникам, а повний список транзакцій в анонімному вигляді зберігається в розподіленій мережі. При кожній новій транзакції ключі перевіряються за списком попередніх транзакцій. Інакше кажучи, Bitcoin заснований на записі переміщень грошових коштів з використанням асиметричного шифрування [5].

Bitcoin можна використовувати для оплати різноманітних товарів та послуг. У продавців, які готові приймати Bitcoin, також є можливість для обміну на реальні гроші через спеціальні торгові точки та обмінники (в Україні є можливість обміну у Privat 24, Liqpay тощо).

В Україні немає жодного закону або підзаконного нормативно-правового акта, який би регулював операції із застосуванням криптовалюти. В судових реєстрах все частіше з'являються справи, де фігурує Bitcoin. Останнє з них — зловмисники зробили фінансову піраміду і заробили на ній 20 мільйонів доларів, пере-

водячи надходження в Bitcoin. Україна входить до ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, проте законодавством це питання досі не врегульовано. Це провокує зростання чорного ринку, маніпуляцій і злочинності [2].

Ще в 2014 р. НБУ надав лист про правомірність використання в Україні "віртуальної валюти / криптовалюти" Bitcoin, в якому запропонував розглядати Bitcoin, як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальної вартості. А також вказав, що використання грошових сурогатів, як засобу платежу забороняються, так як це суперечить нормам українського законодавства. Згідно зі ст. 1 Закону України "Про НБУ", грошовий сурогат це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущеної в обіг не Національним банком України і виготовленої з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей [1].

НБУ зарахував Bitcoin до "грошових сурогатів" але, жодна криптовалюта не існує у вигляді грошових знаків. Виникає питання, чому НБУ висловив таку обережність? Напевне тому, що будь-яка криптовалюта це зашифрована інформація, скопіювати яку неможливо, а ще вона емітується безпосередньо в мережі і ніяк не пов'язана ні з будь-якою валютою або державною валютною системою, ні з її власником.

У свою чергу Міністерство фінансів України теж не визнає Bitcoin цінністю. Згідно зі спільною заявою фінансових регуляторів поки криптовалюта не має певного правового статусу в Україні. Складна правова природа криптовалюти не дозволяє визнати їх ні грошовими коштами, ні валютою і платіжним засобом іншої країни, ні валютної цінністю, ні електронними грошима, ні цінними паперами, ні грошовим сурогатом [2].

У липні 2018 р. на засіданні Ради з фінансової стабільності обговорювалася і була підтримана концепція врегулювання операцій з криптовалютами. За результатами зустрічей були запропоновані моделі здійснення таких операцій в Україні (через зареєстровані на ліцензованих крипто-біржах рахунки в криптовалюти), а також визначений відповідальний фінансовий регулятор (НКЦБФР) та обговорено ряд питань щодо декларування та оподаткування доходів від таких операцій. За погодженням всіх учасників і за підтримки членів Комітету з питань фінансової політики та банківської діяльності Верховної Ради було вирі-

шено підготувати законопроект про внесення змін до законодавства з метою введення в правове поле таких понять: "криптовалюта", "токен", "майнінг", ICO та інших термінів, а також врегулювання порядку здійснення операцій з криптовалютою, декларуванням володіння нею та оподаткування [2].

У Верховній Раді України було зареєстровано два законопроекти, які покликані врегулювати це питання: Законопроект № 7183 від 06.10.2017 р. "Про обіг криптовалюти в Україні" та Законопроект № 7183-1 від 10.10.2017 р. "Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні". Обидва законопроекти визначали необхідність державного управління у сфері поводження з криптовалютою, повноваження регулятора визначати порядок створення і діяльності криптовалютних бірж, проводити моніторинг криптовалютних транзакцій, ідентифікувати суб'єкти криптовалютних операцій. Однак у серпні 2019 р. обидва законопроекти були відкликані [8; 9].

Оскільки прямої заборони на придбання та володіння криптовалютою в Україні немає, то значна когорта державних службовців, активно декларують криптовалюту в своїх деклараціях. Державою поки, що не прийнято жодного рішення з приводу необхідності декларування криптовалюти. Оскільки криптогаманці неможливо ідентифікувати, то відстежити, кому належить криптовалюта, не є можливим. Тому, декларування криптовалюти (крім законного аспекту) можна розглядати ще в двох вимірах:

1. Це дає можливість для легалізації придбаних засобів і пояснення походження інших матеріальних або нематеріальних активів, наприклад, задекларувавши купівлю сім років тому певної кількості криптовалюти (за невелику вартість), з подальшим її продажем, скажімо в 2021 р., то такий декларант матиме можливість підтвердити легальність коштів для придбання вже наявних активів. Зрозуміло, що контролюючі органи до криптогаманців таких декларантів доступу не можуть мати, оскільки в них немає відповідних повноважень.

2. Це дає легальну можливість приховати майбутні доходи, наприклад, аналогічно задекларувавши купівлю сім років тому значної кількості криптовалюти (за невелику вартість), з подальшим її продажем, скажімо в 2021 р., такий декларант матиме можливість підтвердити легальність коштів для придбання активів у майбутньому.

Розходяться думки у провідних експертів і щодо оподаткування Bitcoin. Вважається, що оподатковуватися повинна позитивна різниця

між купівлею і продажем (обміном) криптовалюти в момент її конвертації на гроші або товар, послугу. Така операція повинна обкладатися за ставкою 18 % + 1, 5% військовий збір. Але, по суті, дохід від криптовалюти є пасивним доходом, для якого встановлено ставку 5 % податку на доходи фізичних осіб. Однак зазначену ставку застосувати не представляється можливим бо в списку пасивних доходів, закріплених у Податковому кодексі України [7], дохід, отриманий від операцій з криптовалютою відсутній. Такий же підхід можна запропонувати і до суб'єктів господарювання щодо податку на прибуток підприємств (ставка 18 %) або єдиного податку (ставка 5%).

Щодо ПДВ, то операції з Bitcoin не є постачанням товарів або послуг, а тому такі операції не можуть обкладатися ПДВ. У своєму рішенні у справі "Skatteverket v David Hedqvist" Суд Європейського союзу прийшов до висновку, що операції з Bitcoin звільняються від ПДВ, оскільки відносяться до платіжних операцій з валютою, грошовими знаками і монетами [2].

Ідеї криптовалюти "b-money" описав ще в 1998 р. Вей Дай в розсилці шифропанків (шифропанки — це неформальна група людей, зацікавлених в збереженні анонімності та в шифруванні, криптографії.). У 2008 р. особою або групою осіб під псевдонімом Сатосі Накамото був опублікований файл з описом протоколу та принципом роботи тимчасової мережі. За словами Сатосі, розробка почалася в 2007 р., а у 2009 р. він закінчив розробку протоколу і опублікував клієнт (програму), після чого, мережа була запущена. Bitcoin офіційно прийнятий в таких країнах: Канада, Японія (частково), Німеччина, Хорватія, Данія, Південна Корея, Швейцарія, США, в країнах ЄС. Заборонений в Китаї, Швеції, Таїланді, Індії, Ісландії, Єгипті [19].

Кожен день виникає приблизно 3600 нових Bitcoin. Монети з'являються в результаті процесу, названого як "Майнінг". Перша біткоїн-транзакція відбулася 21 січня 2009 р., Сатосі перевів 100 Bitcoin Халу Фінні (Hal Finney) а офіційною датою продажу перших Bitcoin є 25 квітня 2010 р. тоді продали 1000 Bitcoin за 0,3 центи кожна [5].

Однією з особливостей Bitcoin є можливість емісії нових Bitcoin, кожен користувач має можливість самостійно емітувати гроші за рахунок розрахункової потужності комп'ютера, за допомогою цього вкладу Bitcoin стає все більш і більш захищеною. Система децентралізована та має ліміт по випуску нових Bitcoin, чим більше людей прагнуть їх отримати, тим

важчим стане його добування (mining — видобуток) [4].

В нині кількість монет в обігу системи складає трохи більше 1 млн. Фактично на сьогодні Bitcoin — це хмарна мережа (хмарні обчислення — забезпечення повсюдного і зручного мережевого доступу на вимогу до загального пулу (пул — форма об'єднання, угоди між підприємцями, зазвичай тимчасового, при якій прибуток її учасників надходить у загальний фонд і розподіляється між ними згідно із заздалегідь встановленими квотами) конфігуруємих обчислювальних ресурсів (наприклад, мереж передачі даних, серверів, пристроїв зберігання даних, додатків і сервісів як разом, так і окремо), які можуть бути оперативно надані і звільнені з мінімальними експлуатаційними витратами і / або зверненнями до провайдера) розподілених обчислень. Дохід у Bitcoin монетизується за рахунок валюти, цінність якої забезпечує електрична енергія і робота процесора. Фактично номінал однієї монети дорівнює певній кількості процесорного часу. На практиці вартість її визначається співвідношенням біржових пропозицій та попиту, що з певною затримкою впливає на необхідні комп'ютерні ресурси для генерації монети [4].

Розглянемо переваги та недоліки цієї системи. Переваги:

- анонімність платежів;
- проста передача грошей через Інтернет, без необхідності довіряти посередникам;
- треті особи не можуть контролювати транзакції або блокувати рахунки;
- перекази грошей за допомогою Bitcoin практично безкоштовні, в той час як кредитні картки та системи онлайн-платежів зазвичай вимагають комісію в 1—5 % суми кожного переказу + додаткові торгові витрати, (які можуть досягати кількохсот доларів);
- відсутність інфляції, яку викликають банківська мультиплікація (fractional reserve banking) і політика центральних банків. Обмежена емісія грошей в системі Bitcoin розподіляється прямо пропорційно наданій обчислювальній потужності, а не монополізується банками [13].

Недоліки:

- сильні коливання курсу роблять валюту дуже ризикованим засобом зберігання великих сум;
- нескінченне зростання логу транзакцій (але потрібно враховувати, що обсяги носіїв інформації теж ростуть);
- попри необов'язковість комісій, транзакції з нульовою комісією, майже напевно,

надовго застрягнуть. Тому гаманець може вимагати мінімальну комісію (обмеження можна обійти підписавши транзакцію вручну);

- безпечне отримання з недостовірних джерел у середньому займає 10 хвилин (середній випадковий час хоча б одного підтвердження транзакції одним з Майнерів);

- у будь-який момент може початися тиск на Bitcoin з боку тих, кому він не вигідний [17].

Фінансовий аналітик Елліот Прехтер у далекому 2010 р. передбачив грандіозний зліт Bitcoin, коли він коштував лише 6 центів за токен і був нікому невідомий. За 10 років ціна Bitcoin виросла з 0 до близько 20 тис. \$ США. Так, 17 грудня 2017 р. курс Bitcoin під час електронних торгів досягнув максимального в історії курсу 20042 \$. Загальна капіталізація ринку становила 335,7 млрд \$. А вже 21 листопада 2018 року він коштував 4484 \$. 29 березня 2019 р. — вартість Bitcoin становила 3476 \$. А вже 13 травня 2020 р. Bitcoin коштує 8903 \$ [6]. Отже, Елліот Прехтер мав рацію. Але тепер він пророкує такий самий грандіозний захід цифрових грошей.

У 2140 році буде видобуто останній Bitcoin. 21 мільйон саме таке максимальна кількість біткоїнів, яка буде коли-небудь здобута. На сьогоднішній день видобуто вже близько 12 мільйонів. Алгоритм видобутку зменшує кількість знайдених монет у 2 рази кожні кілька років, тому процес нерівномірний. На початок 2020 року у світі налічується 23,1 мільйона власників Bitcoin.

Виникає питання куди ж можна вкладати криптовалюту? Сьогодні Bitcoin приймають сотні західних магазинів електроніки, косметики, компанії з надання послуг хостингу, замовлення їжі, лотереї, віртуальні ігри та інші сервіси. В результаті переговорів з Amazon.com було досягнуто домовленості про використання Bitcoin в її Інтернет-магазинах (сума покупки повинна перевищувати \$ 30) [4].

З точки зору доцільності використання будь-яких засобів, найкращим способом отримання постійного заробітку є отримання пасивного прибутку — дивідендів і відсотків з вкладень. В цьому випадку Bitcoin не відрізняється від звичайної валюти — його так само можна інвестувати в різні проекти, використовувати для отримання пасивного прибутку. І в такому випадку виникає питання про те, куди вкласти Bitcoin під відсотки. Тенденцією останніх декількох років є інвестиція Bitcoin у різні фонди і біржі. Але перед інвестуванням власних коштів у різні хайпи, фонди і біржі, потрібно пам'ятати про те, що істотна частина проектів

з використанням криптовалют є шахрайством. Саме тому необхідно використовувати тільки перевірені сайти, які якщо і не дають ніяких фактичних гарантій власникам вкладів, то вже точно не відрізняються величезною кількістю негативних відгуків про факти шахрайства. Існує безліч іноземних фондів і проектів з позитивними відгуками вкладників, серед яких є кілька проектів, де можна вигідно вкласти Bitcoin під відсотки, зокрема:

Cointellect. Суть цього проекту полягає в тому, що користувач вкладає власні кошти в хмарний майнінг (іншими словами, інвестує Bitcoin у виробничі обчислювальні потужності), за рахунок чого отримує відсотки від власних вкладів. У середньому на різному хмарному майнінгу можна отримувати від 5 до 15% на місяць з власного капіталовкладення. Перевага сервісу Cointellect полягає в тому, що можна займатися майнінгом як на власному обладнанні, так і отримувати виплати за допомогою придбаного контракту на сторонні потужності.

CEX.io. Цей сервіс є одним з найбільших у світі майнінгових пулів, на якому представлено відразу кілька функцій — біржа для криптовалют, хмарний майнінг і торгова біржа для потужностей. Так, крім безпосереднього заробітку на інвестуванні в хмарний майнінг, можна купувати і сторонні потужності, які там же і перепродувати. Таким чином, інвестор потенційно може отримувати прибуток і з перепродажу потужностей, і з відсотків в майнінг.

ЕОВОТ. Цей сервіс займається пропозицією потенційним інвесторам обчислювальних потужностей (будь-яких, незалежно від типу мови, який використовувався для написання коду). В середньому інвестовані кошти окупляться за 10—11 місяців. Однією з відмінних рис ЕОВОТ є можливість оперування з різними криптовалютами — конвертувати валюти можна всього за один клік. Крім того, вкладникам не обов'язково мати власне обладнання для майнінгу — досить інвестувати кошти в наявні потужності сервісу.

MyDailyCoin. Ще один сервіс, що дозволяє вигідно інвестувати криптовалюту. Був створений на початку 2014 року командою трейдерів з Форекса, оскільки дана валюта резонно оцінювалася як потенційно вигідна і перспективна з точки зору свого подальшого розвитку. На сервісі пропонується отримувати до 3% щоденного доходу з одного вкладу, а фінансові ризики, за словами команди сервісу, укладаються в 1% від суми інвестицій. За своєю суттю даний проект нічим не відрізняється від банківських депозитних вкладів, проте є можливість

безперешкодного виведення грошей в будь-який момент [18].

Також криптобіржа Binance оголосила про початок прийому депозитів у фіаті через картки Visa і MasterCard. У мережі Ethereum можна платити біткоїнами. Kyber Network, Republic Protocol і BitGo випустили токен WBTC стандарту ERC-20, прив'язаний і забезпечений Bitcoin. Фондова біржа Nasdaq заробляє на крипторинку, надаючи доступ до свого інструментарію. За даними Forbes, на інтерфейсі Nasdaq вже працює сім криптобірж, серед яких — Gemini і SBI Virtual Currency. Фінансове управління Нью-Йорка видало ліцензію на роботу з криптовалютами оператору біткоїн-банкматів Cottonwood Vending LLC. IBM провела оформлення на блокчейні доставки 28 тонн цитрусових з Китаю в Сінгапур.

Відзначимо, що при вирішенні капіталовкладень у будь-які біржі або фонди, необхідно перевіряти платоспроможність останніх шляхом інвестування невеликих сум. Невелика сума криптовалюти забезпечує власну надійність власнику Bitcoin, гарантуючи відсутність ризиків.

При виборі, куди конкретно вкласти Bitcoin під відсотки, можна не обмежуватися виключно Інтернетом. На сьогодні існують сотні обмінників, які пропонують послуги конвертації і виведення криптовалюти — кожен майнер знає про такі сервіси. Подальший шлях інвестицій для власника Bitcoin (після обміну) нічим не відрізняється від можливостей капіталовкладень для звичайного інвестора. Власник Bitcoin може використовувати кошти для подальших вкладів в акції великих іноземних компаній, може використовувати їх для проведення торгів на Форекс або для інших інвестиційних проектів [18].

Хоча аналітики Deutsche Bank вважають, що коливання ціни Bitcoin не дозволяють йому стати надійною валютою. Водночас фахівці прогнозують, що криптовалюти стануть мейнстрімом протягом двох років, а основними драйверами їхнього прийняття називаються цифровий юань і проект Libra від Facebook [6].

ВИСНОВКИ

Узагальнивши теоретичні підходи до використання криптовалюти було виявлено, що існує декілька способів використання Bitcoin користувачами. Це "валюта як оплата", "спекуляції" та "інвестиції", це широка і одночасно зручна мережа розповсюдження товарів і послуг, що поставляються за криптовалютою.

Завдяки численним маніпуляціям у ЗМІ представляється негативний образ Bitcoin для населення як "валюти в тіньовій економіці". Біржові маніпуляції нині не мають жодних "державних" засобів захисту, що може відлякувати людей від участі в біржах. За інших рівних Bitcoin — це і не валюта, і не "золото", це щось зовсім нове в фінансовому світі, і поки ніхто не усвідомив всієї суті цього явища, але є передумови, що ними буде користуватися дуже велика кількість людей. Адже криптовалюта та інші електронні заміники грошових одиниць у перспективі набуватимуть більшого розповсюдження та популярності серед українців. Це пов'язане з уявленнями населення про фінансову можливість заробити непогані статки, використовуючи криптовалюту, до того ж сам по собі Bitcoin є унікальним, він відображає нові технологічні ідеї, не маючи на сьогодні ніяких аналогів.

Кожен, хто очікує того, що Bitcoin вигідно користуватися є сенс інвестувати в супутні масові види електронного бізнесу, як-то: обмінні сервіси, сайти поставки послуг і товарів тощо. Тим самим підвищуючи як зацікавленість звичайних клієнтів у використанні Bitcoin, так і зміцнюючи його "добре ім'я" і довіру, що вплине на природний ріст ринку послуг, які надаються із застосуванням Bitcoin та зменшення його волатильності і стабілізації курсу. Не можемо стверджувати, що Bitcoin претендує на вічність, але вважаємо, що у нього є майбутнє. І найголовніше — це майбутнє, яке в руках користувачів, за рахунок зовсім нових принципів освіти, поширення та обміну Bitcoin, у числі яких — анонімність власника гаманця, стеження за всіма транзакціями, не підконтрольність корпораціям і державам тощо.

Література:

1. Закон України "Про Національний банк України". Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 04.06.2020).
2. Как регулируется криптовалюта в Украине? Оpendatabot URL: <https://opendatabot.ua/blog/ru/237-bitcoins-20-000-000> (дата звернення: 02.06.2020).
3. Как шифроденьги начинают заменять деньги обычные. TechToday. URL: <https://tech-today.in.ua/news/kak-shifrodengi-nachinayut-zamenyat-dengi-obychnye-12349.html> (дата звернення: 01.06.2020).
4. Криптовалюта — как её создавать. Habrahabr. URL: <http://habrahabr.ru> (дата звернення: 04.06.2020).
5. Криптовалюта Wikipedia. URL: <http://www.wikipedia.org> (дата звернення: 28.05.2020).
6. Курс біткоїна: останні новини. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/3912444-kurs-bitkoina-ostanni-povyny> (дата звернення: 01.06.2020).
7. Податковий кодекс України (відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 13—14. № 15—16. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 04.06.2020).
8. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 04.06.2020).
9. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 (дата звернення: 04.06.2020).
10. A Traceability Analysis of Monero's Blockchain. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/a-traceability-analysis-of-moneros-blockchain-2/> (дата звернення: 04.06.2020).
11. A trusted and secure bitcoin exchange. Bitcoin Exchange. URL: <https://cex.io/> (дата звернення: 04.06.2020).
12. Amrit Kumar, Clement Fischer, Shruti Tople, Prateek Saxena European Symposium on Research in Computer Security (ESORICS) | September 2017.
13. Bitcoin Cash. Wikireality. URL: <http://www.wikireality.ru> (дата звернення: 14.05.2020).
14. Bitcoin Mining Pools: A Cooperative Game Theoretic Analysis. Microsoft Research. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/bitcoin-mining-pools-a-cooperative-game-theoretic-analysis/> (дата звернення: 03.06.2020).
15. Block Chain. URL: https://www.blockchain.com/explorer?view=btc_blocks (дата звернення: 03.06.2020).
16. Trading Academy. URL: <http://www.tradingacademy.com/resources/financial-education-center/financial-professionals-share-their-opinions-on-bitcoin.aspx> (дата звернення: 05.06.2020).
17. Yoad Lewenberg, Yoram Bachrach, Yonatan Sompolinsky, Aviv Zohar, Jeffrey S. Rosenschein AAMAS | May 2015.

18. Все про інвестиції. Куди інвестувати біткоїни. URL: <http://xn----dtbjmwegiok9b3mho.xn--j1amh/%D0%BA%D1%83%D0%B4%D0%B8-%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%BE%D1%96%D0%BD%D0%B8/> (дата звернення: 04.06.2020).

19. Топ-10 стран, в которых запрещен Bitcoin. URL: <https://psm7.com/review/top-10-countries-where-bitcoin-is-banned.html> (дата звернення: 04.06.2020).

20. Скляр Є.В. Концептуальні основи забезпечення фінансової безпеки. Молодий вчений. 2019. № 4 (2). С. 517—521. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4\(2\)_73](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4(2)_73) (дата звернення: 05.06.2020).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About the National Bank of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (Accessed: 04 june 2020).

2. Opendatabot (2018), "How is cryptocurrency regulated in Ukraine?", available at: <https://opendatabot.ua/blog/ru/237-bitcoins-20-000-000> (Accessed 02 june 2020).

3. TechToday (2019), "As crypto-money begins to replace ordinary money", available at: <https://techtoday.in.ua/news/kak-shifrodengi-nachinayut-zamenyat-dengi-obychnye-12349.html> (Accessed: 01 june 2020).

4. Habrahabr (2019), "Cryptocurrency - how to create it", available at: <http://habrahabr.ru> (Accessed: 04 june 2020).

5. Wikipedia (2019), "Cryptocurrency", available at: <http://www.wikipedia.org> (Accessed: 28 may 2020).

6. korrespondent.net (2020), "Bitcoin exchange rate: latest news", available at: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/3912444-kurs-bitkoina-ostanni-novyny> (Accessed: 01 june 2020).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed: 04 june 2020).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law on Cryptocurrency Circulation in Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (Accessed: 04 june 2020).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law on Stimulation of the Cryptocurrency Market and Their Derivatives in Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 (Accessed: 04 june 2020).

10. Microsoft (2017), "A Traceability Analysis of Monero's Blockchain", available at: <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/a-traceability-analysis-of-moneros-blockchain-2/> (Accessed: 04 june 2020).

11. Bitcoin Exchange (2019), "A trusted and secure bitcoin exchange", available at: <https://cex.io/> (Accessed: 04 june 2020).

12. Kumar, A. Fischer, C. Tople, S. and Saxena, P. (2017), "A Traceability Analysis of Monero's Blockchain", European Symposium on Research in Computer Security (ESORICS), pp. 153—173.

13. Wikireality (2019), "Bitcoin Cash", available at: <http://www.wikireality.ru> (Accessed: 14 may 2020).

14. Microsoft Research (2015), "Bitcoin Mining Pools: A Cooperative Game Theoretic Analysis", available at: <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/bitcoin-mining-pools-a-cooperative-game-theoretic-analysis/> (Accessed: 03 june 2020).

15. Block Chain (2019), available at: https://www.blockchain.com/explorer?view=btc_blocks (Accessed: 03 june 2020).

16. Trading Academy (2018), available at: <http://www.tradingacademy.com/resources/financial-education-center/financial-professionals-share-their-opinions-on-bitcoin.aspx> (Accessed: 05 june 2020).

17. Lewenberg, Y. Bachrach, Y. Sompolinsky, Y. Zohar, A. and Rosenschein, J. S. (2015), "Bitcoin Mining Pools: A Cooperative Game Theoretic Analysis", AAMAS, available at: <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/bitcoin-mining-pools-a-cooperative-game-theoretic-analysis/> (Accessed: 03 june 2020).

18. On investment (2020), "Where to invest bitcoins", available at: <http://xn----dtbjmwegiok9b3mho.xn--j1amh/%D0%BA%D1%83%D0%B4%D0%B8-%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%BE-%D1%96%D0%BD%D0%B8/> (Accessed: 04 june 2020).

19. Omel'chuk, N. (2015), "Top 10 countries in which Bitcoin is banned", available at: <https://psm7.com/review/top-10-countries-where-bitcoin-is-banned.html> (Accessed: 04 june 2020).

20. Skliar, Ye. (2019), "Conceptual foundations of financial security", Molodyi vchenyi, vol. 4 (2), p. 517-521, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4\(2\)_73](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4(2)_73) (Accessed: 05 june 2020).

Стаття надійшла до редакції 18.06.2020 р.

УДК 338.488.2:001.11(045)

Т. М. Федоренко,
аспірант кафедри підприємництва і торгівлі, Донецький національний
університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
ORCID ID: 0000-0002-3612-2312

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.95

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ "ГОТЕЛЬ" ЯК ОДНОГО З КЛЮЧОВИХ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Т. Fedorenko,
Postgraduate student, Department of entrepreneurship and trade,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF SUBSTANTIATION OF THE DEFINITION OF "HOTEL" AS ONE OF THE KEY SUBJECTS OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES OF UKRAINE

У статті проведено деталізований аналіз понятійного апарату дефініції "готель", згруповано отримані результати та здійснено розподіл за характерними класифікаційними ознаками (за економічним змістом діяльності (орієнтація на прибуток); за напрямом діяльності (надання базових послуг); за напрямом діяльності (надання додаткових послуг, окрім базових). У роботі наведено перелік суб'єктів ринку туристичних послуг України згідно з чинним законодавством та виокремлено із наведеним обґрунтуванням для подальшого вивчення поняття "готель". Опрацьовано нормативно-правові документи, що здійснюють контроль діяльності готельного підприємства. Виокремлено основні характеристики існуючого понятійного апарату дефініції "готель". Запропоновано узагальнююче визначення поняття "готель". Вивчення основних понять термінологічного апарату, що супроводжують та забезпечують проведення поглибленого аналізу наукових поглядів дефініції "готель" є невід'ємною частиною цього дослідження, адже дозволяє більш масштабно розуміти тенденції розвитку зазначеного питання крізь призму отриманих результатів.

The article provides a detailed analysis of the conceptual apparatus of the definition of "hotel", grouped the results and distributed according to the characteristic classification features (by economic content of activity (profit orientation); by direction of activity (provision of basic services); The list of the subjects of the tourist services market of Ukraine according to the current legislation is given in the work and is separated with the justification for further study of the concept of "hotel". normative legal documents controlling the activity of the hotel enterprise were identified, the main characteristics of the existing conceptual apparatus of the definition of the hotel were identified, a generalization of the definition of the concept of the hotel was proposed. is an integral part of this study, allowing a broader understanding of the trends of the issue through the lens of the results obtained.

In the conditions of transformation of the national economy, there is a need to constantly monitor the trends of the development of the tourist services market of Ukraine in order to ensure a smooth cycle of its work. Today, apart from the main actors of the tourist services market — tourist operator and travel agent, it is necessary to study such entity as a "hotel" in more detail, as it is able to ensure regular replenishment of foreign exchange earnings into the country and, at the same time, serves as a means of ensuring employment of the population.. However, it is worth noting that there are a number of problematic issues that hinder the progressive development of hotels and similar facilities of temporary accommodation of Ukraine, so, before solving them, it is necessary to analyze in detail the conceptual apparatus of the definition of "hotel". A key problem in the study of the concept of "hotel" and familiarity with the specifics of its activities is the lack of clear systematization of the interpretation of the basic characteristics developed by the precursors, which leads to a more detailed study of this issue.

Considering the above list of participants (intermediaries) of the tourist services market, who promote tourist products and / or provide tourist services, we can distinguish the following, namely: other business entities providing temporary accommodation (accommodation), catering, sightseeing, entertainment and other tourist services. From the above list of subjects in this study will be clarified the issue of the definition of "hotel", because it is part of the specified category of subjects of the tourist services market of Ukraine and, directly, the list of funds that are part of the infrastructure component of the relevant market.

It is worth noting that hotels and other temporary accommodation facilities are one of the key actors of the tourist services market and directly influence the formation of tourist attractiveness of our country, and as a result of these activities — lead to an increase in tax revenues to the local and state budget of Ukraine.

Ключові слова: готель, ринок туристичних послуг, суб'єкти ринку туристичних послуг, готельна послуга, готельне підприємство.

Keywords: hotel, tourist services market, subjects of tourist services market, hotel service, hotel enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах трансформації національної економіки виникає необхідність постійно спостерігати за тенденціями розвитку ринку туристичних послуг України з метою забезпечення безперебійного циклу його роботи. На сьогодні, окрім основних суб'єктів ринку туристичних послуг — туристичного оператора та туристичного агента, варто більш детально вивчити такий суб'єкт, як "готель", адже він спроможний забезпечити регулярне поповнення валютних надходжень у країну та одночасно виступає засобом забезпечення зайнятості населення. Однак варто відзначити, що є низка проблемних питань, які гальмують прогресивний розвиток готелів і подібних засобів тимчасового розміщення України, тому, насамперед варто деталізовано проаналізувати понятійний апарат дефініції "готель". Ключовою проблемою у дослідженні поняття "готель" та ознайомлення із специфікою його діяльності є відсутність чіткої систематизації до трактування основних його характеристик, виокремленні класифікаційних ознак вченими-попередниками, що спонукає до більш детального вивчення цього питання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженням основних характеристик понятійно-категоріального апарату дефініції "готель" та його теоретико-методологічних аспектів займалися низка вітчизняних та закордонних науковців, у роботах яких викладено актуальні проблеми та запропоновані шляхи їх вирішення. Сучасний стан розвитку готельного господарства України відображено в наукових працях Косій Т.М. [1]. У роботах Мельник О.П. розроблено деталізований план щодо удосконалення управління готельним господарством [2]; Кузнецова Н.М. описує основи економіки

готельного та ресторанного господарства [3]; Семіколенова С.В. здійснила статистичне оцінювання стану та розвитку готельного господарства [4]. В роботах Горіної Г.О. відображено особливості сучасного розвитку готельної індустрії України [5], здійснено аналіз розвитку міжнародних та національних готельних мереж в Україні [6] та розроблено стратегії розвитку міжнародних готельних мереж, їх теоретичні засади та механізм реалізації [7]. Зроблено значний науковий внесок у розбудову та вдосконалення теоретичної частини даного дослідження у працях Мальської М.П., Пандяк І.Г. [8], Журавльової С.М., Біляченко В.Д., Кукліної Т.С. [9], Зоріна І.В., Квартальнова В.А. [10], Федорченка В.К., Мініч І.В. [11], Сапрунової В.Б. [12], Бугаєнко В.С., Бречко Г.Т., Манучарової Н.Д. [13], Гранильщикова Ю.В. [14]. Опрацювавши наукові роботи вищезазначених вчених задля більш детального вивчення та розкриття обраного питання, варто зазначити, що на сьогодні відсутній єдиний підхід, сутність та основні характеристики дефініції "готель" через неоднозначне тлумачення його функціональних складових, що потребує подальшого дослідження з метою формування повноцінного розуміння усіх теоретико-методологічних аспектів.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є здійснення аналізу поняття "готель", його обґрунтування і систематизація отриманих результатів аналізу за характерними класифікаційними ознаками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На сьогодні важливе значення у забезпеченні сталого розвитку ринку туристичних послуг України становить його інфраструктурна складова, де в свою чергу кожен із суб'єктів ринку туристичних послуг виступає інфраструктурним форматором та індикатором туристичної привабливості регіонів та країни в цілому. Відповідно до даних, наведених у Статті 5 "Учасники відносин, що виникають при

здійсненні туристичної діяльності" Закону України "Про туризм" (поточна редакція від 28.06.2015 року), зазначено: "...суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (далі — суб'єкти туристичної діяльності), є: 1) туристичні оператори...; 2) туристичні агенти...; 3) інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг; 4) гіді-перекладачі, екскурсоводи, спортивні провідники та інші фахівці туристичного супроводу...; 5) фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо..." [15].

Враховуючи вищезазначений перелік учасників (посередників) ринку туристичних послуг, які просують туристичні продукти та / або надають туристичні послуги, можна виокремити такі: інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг. З наведеного переліку суб'єктів в даному дослідженні буде деталізовано розкрито питання дефініції "готель", адже саме він входить до складу зазначеної категорії суб'єктів ринку туристичних послуг України та безпосередньо до переліку засобів, що входять до складу інфраструктурної складової відповідного ринку.

Варто зазначити, що готелі та інші засоби тимчасового розміщення виступають одними з ключових суб'єктів ринку туристичних послуг та напряду впливають на формування туристичної привабливості нашої країни, та як результат такої діяльності — спонукають до збільшення податкових надходжень до місцевих та державного бюджетів України.

Задля отримання комплексної характеристики досліджень і трактувань науковцями сутності поняття "готель" проведено аналіз їх наукових праць.

Трактування поняття "готель" по-різному висвітлено у працях науковців. Журавльова С.М., Біляченко В.Д., Кукліна Т.С., Гурова Д.Д., Зайцева О.Л. вважають, що це "...комерційне підприємство, яке спеціалізується на наданні комплексу послуг із розміщення, харчування, а також інших додаткових послуг, що забезпечують безпечну й комфортну життєдіяльність людині, яка тимчасово перебуває поза місцем постійного проживання" [9]. На думку Бугаєнко В.С., Бречко Г.Т., Манучарової Н.Д., під поняттям "готель" варто розуміти "...підприємство, що надає за задалегідь встановлену пла-

ту місце або кімнату для відпочинку або ночівлі" [13, с. 25]. Семіколенова С.В. трактує поняття "готель" як "...найпоширеніший тип готельного підприємства, основною функцією якого є надання приїжджим загальних платних послуг щодо короткотермінового проживання та додаткових послуг, залежно від сертифікаційного типу даного підприємства ..." [4].

Враховуючи вищенаведені тлумачення вченими-науковцями поняття "готель" виокремлено спільну характерну класифікаційну ознаку "за економічним змістом діяльності", адже кожен автор під час висвітлення основ цього поняття акцентує увагу на отриманні прибутків та їх максимізації за допомогою надання відповідних послуг.

Пуцентейло П.Р., Мальська М.П., Пандяк І.Г., Сапрунова В.Б. трактують поняття "готель" як "...підприємство, що надає людям, які знаходяться за межами дому, комплекс послуг, найважливішими серед яких (комплексоутворюючі) — тобто в однаковій мірі є послуга розміщення і харчування..." [8; 12; 16].

Мельник О.П. вважає, що готель — це "...підприємство, яке призначене для прийому, розміщення на ночівлю або короточасний відпочинок і надання житлово-побутових послуг терміном на 45 діб незалежно від місця постійного проживання" [2, с. 31]. Всесвітня туристична організація (UNWTO) висвітлює це поняття як "...колективні засоби розміщення, які складаються з певної кількості номерів, мають єдине керівництво, надають певні послуги (заправлення постелі, прибирання номера й санвузла), згруповані у класи й категорії відповідно до надаваних послуг і наявного устаткування" [17]. Відповідно до Наказу № 19 "Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг" від 16.03.2004 року (поточна діюча редакція — 12.11.2010 року під поняттям "готель" слід розуміти "...підприємство будь-якої організаційно-правової форми власності, що складається із шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням" [18]. Запропоновано на основі опрацьованих наукових тверджень виокремити таку характерну класифікаційну ознаку, а саме "за напрям діяльності (надання базових послуг)", адже в кожному наданому визначенні вченими поняттю "готель" йдеться про надання базових послуг — розміщення та харчування.

Федорченко В.К., Мініч І.В. описують поняття "готель" як "...традиційний тип готельного підприємства, який має великий штаб обслуговуючого персоналу і надає широкий набір додаткових послуг і високий рівень комфорту"

Таблиця 1. Характерні класифікаційні ознаки трактувань вченими дефініції "готель"

Класифікаційна ознака	Автор(и)	Трактування вченими поняття «готель» відповідно до розподілу за наведеними характерними класифікаційними ознаками	Джерело
За економічним змістом діяльності (орієнтація на прибуток)	Журавльова С.М., Біляченко В.Д., Кукліна Т.С., Гурова Д.Д., Зайцева О.Л.	Готель – це комерційне підприємство, яке спеціалізується на наданні комплексу послуг із розміщення, харчування, а також інших додаткових послуг, що забезпечують безпечну й комфортну життєдіяльність людині, яка тимчасово перебуває поза місцем постійного проживання	[9]
	Бугаєнко В.С., Бречко Г.Т., Манучарова Н.Д.	Підприємство, що надає за заздалегідь встановлену плату місце або кімнату для відпочинку або ночівлі	[13, с. 25]
	Семіколенова С.В.	Найпоширеніший тип готельного підприємства, основною функцією якого є надання приїжджим загальних платних послуг щодо короткотермінового проживання та додаткових послуг, залежно від сертифікаційного типу цього підприємства	[4]
За напрямом діяльності (надання базових послуг)	Пуцентейло П.Р.	Підприємство, що надає людям, які знаходяться за межами дому, комплекс послуг, найважливішими серед яких (комплексують), тобто в однаковій мірі, є послуга розміщення і харчування	[16, с. 7]
	Мальська М.П., Пандяк І.Г.	Засіб розміщення, що надає особам, які перебувають поза місцем постійного проживання комплекс послуг, головними серед яких є послуги розміщення та харчування	[8]
	Сапрунова В.Б.	Підприємство, що надає повний комплекс послуг щодо прийому, розміщення, харчування гостей, обслуговування їх перебування в готелі	[12, с.17]
	Зорін І.В., Квартальнов В.О.	Основне підприємство індустрії гостинності, що здійснює прийом і обслуговування відвідувачів	[10]
	Мельник О.П.	Підприємство, яке призначене для прийому, розміщення на ночівлю або короткочасний відпочинок і надання житлово-побутових послуг терміном на 45 діб незалежно від місця постійного проживання	[2, с. 31]
	Всесвітня туристична організація (UNWTO)	Колективні засоби розміщення, які складаються з певної кількості номерів, мають єдине керівництво, надають певні послуги (заправлення постелі, прибирання номера й санвузла), згруповані у класи й категорії відповідно до надаваних послуг і наявного устаткування	[17]
	Наказ №19 від 16.03.2004 року «Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг»	Підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається із шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням	[18]
За напрямом діяльності (надання додаткових послуг, окрім базових)	Федорченко В.К., Мініч І.В.	Традиційний тип готельного підприємства, який має великий штаб обслуговуючого персоналу і надає широкий набір додаткових послуг і високий рівень комфорту	[11]
	Пуцентейло П.Р.	Класичний тип підприємств розміщення, що регулярно чи епізодично надає туристам місця для ночівлі і якому притаманні специфічні ознаки: — номерний фонд, що перевищує визначений мінімум; — набір обов'язкових послуг прибирання номерів і санвузлів, щоденне заправлення ліжка, обслуговування в номерах	[16, с.194]
	Гранільщик Ю.В.	Установа, призначена для розміщення, харчування, побутового, туристсько-спортивного, екскурсійного і культурно-масового обслуговування.	[14, с.9]
	Косій Т.М.	Готель – це візитна картка міста або країни, він може бути як місцем для прихильників відпочинку і подорожей, так і центром активних ділових контактів	[1]
	Кузнецова Н.М.	Найбільш поширений стаціонарний тип засобів розміщення, характерними рисами якого є високий рівень розвитку матеріально-технічної бази та використання сучасних прогресивних форм і методів управління і організації господарства	[3]

Джерело: сформовано на основі [(складено автором на основі [1—4; 8; 9; 10—13; 16—18].

[11]. Гранільщик Ю.В. висвітлює це поняття як "...установа, призначена для розміщення, харчування, побутового, туристсько-спортивного, екскурсійного і культурно-масового обслуговування" [14, с. 9].

Кузнецова Н.М. трактує поняття "готель" як "...найбільш поширений стаціонарний тип

засобів розміщення, характерними рисами якого є високий рівень розвитку матеріально-технічної бази та використання сучасних прогресивних форм і методів управління і організації господарства" [3]. Посилаючись на наведені твердження, сформовану наступну характерну класифікаційну ознаку "за напрямом діяль-

ності (надання додаткових послуг, окрім базових). Саме ці науковці у цьому трактуванні поняття акцентують увагу на тому, що готель має окрім базових послуг, обов'язково надавати додаткові (туристсько-спортивного, екскурсійного і культурно-масового обслуговування і т.д.).

Отже, з урахуванням детального вивчення трактувань ученими поняття "готель", виділені ключові характерні класифікаційні ознаки за економічним змістом діяльності (орієнтація на прибуток), за напрямом діяльності — надання базових послуг та надання додаткових послуг, окрім базових (табл. 1).

Проведений аналіз трактувань вченими поняття "готель" спонукає до виокремлення таких основних характеристик існуючого термінологічного апарату:

1) готель є візитною карткою будь-якого міста, адже саме від вражень приїжджих та створеної атмосфери для відпочинку в готелі залежить загальна оцінка туристичної привабливості місця тимчасового перебування;

2) відповідно до сертифікаційного типу готельного підприємства залежить можливість надання пакету послуг (основних і додаткових);

3) до основних послуг слід віднести перелік послуг готелю (проживання, харчування), що входять у базову ціну номера (місця) і надаються споживачу відповідно з укладеним договором;

4) додаткові послуги — послуги, яких немає в переліку основних послуг готелю, їх оплачують та отримують споживачі додатково (до їх переліку можна віднести: пральні, салони краси, сауни, фітнес-центри, послуги автостоянки і т.д.).

Отже, узагальнюючи вищезазначене, слід акцентувати увагу на тому, що поняття "готель" варто розуміти як найпоширеніший тип готельного комерційного підприємства, однією з основних функцій якого виступає надання приїжджим загального пакету основних та додаткових платних послуг на короткостроковій основі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, основний науковий результат статті полягає у вивченні та обґрунтуванні теоретико-методологічних аспектів дефініції "готель", узагальненні існуючих теоретичних і нормативно-правових підходів до визначення цього терміну. Запропоноване визначення дефініції "готель" не лише узагальнює вже існуючі підходи

та характеристики, але й збагачує термінологічний зміст даного поняття.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на дослідження теоретико-практичного аспекту кластерного аналізу діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг України.

Література:

1. Косій Т.М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України / Т.М. Косій // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції "Індустрія гостинності в країнах Європи" (4—6 грудня 2009 р.). — Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. — 176 с.

2. Мельник О.П. Удосконалення управління готельним господарством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.: спец. 08.06.02 "Підприємництво, менеджмент та маркетинг" / Мельник О.П. — Київ, 1998. — 18 с.

3. Кузнецова Н.М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства: навч. посіб. / Н.М. Кузнецова. — К: Інститут туризму, 1997. — 173 с.

4. Семіколенова С.В. Статистичне оцінювання стану та розвитку готельного господарства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.10 "Фінанси, грошовий обіг і кредит". — К., 2008. — 23 с.

5. Горіна Г.О. Особливості сучасного розвитку готельної індустрії України [Електронний ресурс] / Г.О. Горіна // Культура народів Причорномор'я. — 2009. — Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.donnunet.edu.ua/1011/1/Gorina_2_Osoblyvosti%20suchasnogo.pdf

6. Горіна Г.О. Аналіз розвитку міжнародних та національних готельних мереж в Україні [Електронний ресурс] / Г.О. Горіна // Науковий журнал "Економіка розвитку". — Харків: ХНЕУ. — 2011. — Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.donnunet.edu.ua/1007/1/Gorina_2_Analiz_rozvytku.pdf

7. Горіна Г.О. Стратегії розвитку міжнародних готельних мереж: теоретичні засади та механізм реалізації // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. — Донецьк: ДонНУЕТ. — 2011. — С. 162—169.

8. Мальська М.П. Готельний бізнес: теорія та практика: навч. посіб. / М.П. Мальська, І.Г. Пандяк. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 472 с.

9. Журавльова С.М. Технологія готельної справи: навч. посіб. РМОіНУ / С.М. Журавльова, В.Д. Біляченко, Т.С. Кукліна та ін. — Запоріжжя: ЛІПС, 2010. — 124.

10. Зорін І.В., Квартальнов В.А. Енциклопедія туризму. Довідник. — М.: Фінанси і статистика, 2003. — 368 с.

11. Федорченко В.К. Туристський словник-довідник: навч. посіб. / В.К. Федорченко, І.В. Мініч. — К.: Дніпро, 2000. — 160 с.

12. Сапрунова В.Б. Туризм: еволюція, структура, маркетинг. — М.: "Ось-89" 1997. — 160 с.

13. Бугаєнко В.С., Бречко Г.Т., Манучарова Н.Д. Готельне господарство. — К.: Будівельник, 1967.

14. Гранильщик Ю.В. Проектування об'єктів туристичного спрямування (готельне підприємство). — М.: Турист, 1982.

15. Закон України "Про туризм". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

16. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства: навч. посіб. / П.Р. Пуцентейло. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 344 с.

17. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO World Tourism Organization) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.unwto.org/>

18. Наказ № 19 "Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг" від 16.03.2004 року (поточна діюча редакція — 12.11.2010 року [Електронний ресурс] // державна туристична адміністрація України. — 2004. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04>

References:

1. Kosij, T. M. (2009), "The current state of development of the hotel industry in Ukraine", *Materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Industriia hostynnosti v krainakh Yevropy* [Proceedings of the Third International Scientific and Practical Conference. Hospitality industry in Europe], Simferopol, Ukraine.

2. Mel'nyk, O. P. (1998), "Improvements in the hotel management management", Ph.D. Thesis, Entrepreneurship, management and marketing, Kyiv State Trade and Economic university, Kyiv, Ukraine.

3. Kuznetsova, N.M. (1997), *Osnovy ekonomiky hotel'noho ta restorannoho hospodarstva* [Fundamentals of hotel and restaurant economy], Instytut turizmu, Kyiv, Ukraine.

4. Siemikolenova, S. V. (2008), "Statistical evaluation of the state and development of the hotel industry", Ph.D. Thesis, Finance, money circulation and credit, Kyiv, Ukraine.

5. Horina, H. O. (2009), "Features of modern development of the hotel industry of Ukraine", *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*, [Online],

available at: http://elibrary.donnuet.edu.ua/1011/1/Gorina_2_Osoblyvosti%20suchasno-go.pdf (Accessed 14 April 2020).

6. Horina, H. O. (2011), "Analysis of the development of international and national hotel chains in Ukraine", *Ekonomika rozvytku*, [Online], available at: http://elibrary.donnuet.edu.ua/1007/1/Gorina_2_Analiz_rozvytku.pdf (Accessed 18 April 2020).

7. Horina, H. O. (2011), "Strategies for the development of international hotel chains: theoretical foundations and mechanism of implementation", *Torhivlia i rynek Ukrainy*, pp. 162—169.

8. Mal's'ka, M. P. and Pandiak. I. H. (2009), *Hotel'nyj biznes: teoriia ta praktyka* [Hotel business: theory and practice], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

9. Zhuravl'ova, S.M. Biliachenko, V.D. and Kuklina, T.S. (2010), *Tekhnolohiia hotel'noi spravy* [Hotel technology], LIPS, Zaporozhye, Ukraine.

10. Zorin, I.V. and Kvartal'nov, V.A. (2003), *Entsyklopediia turizmu* [Encyclopedia of Tourism], Finansy i statystyka, Moscow, Russia.

11. Fedorchenko, V. K. and Minich, I. V. (2000), *Turysts'kyj slovnyk-dovidnyk* [Travel Directory Directory], Dnipro, Kyiv, Ukraine.

12. Saprunova, V.B. (1997), *Turizm: jevoljucija, struktura, marketing* [Tourism: evolution, structure, marketing], Os'-89, Moscow, Russia.

13. Buhaienko, V.S. Brechko, H.T. and Manucharova, N.D. (1967), *Hotel'ne hospodarstvo* [Hospitality], Budivel'nyk, Kyiv, Ukraine.

14. Hranyl'schikov, Yu.V. (1982), *Proektuvannia ob'ektiv turystychnoho spriamuvannia (hotel'ne pidpriemstvo)* [Design of tourist destinations (hotel company)], Turyst, Moscow, Russia.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 08 April 2020).

16. Putsentejlo, P. R. (2007), *Ekonomika i orhanizatsiia turystychno-hotel'noho pidpriemstva* [Economy and organization of tourist and hotel enterprise], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

17. The official site of the World Tourism Organization (2020), available at: <https://www.unwto.org/> (Accessed 19 April 2020).

18. State tourist administration of Ukraine (2010), Order "On approval of the Rules for hotel use and similar facilities for hotel accommodation and services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04> (Accessed 09 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 15.06.2020 р.

УДК 336.025

М. В. Гомон,
аспірант, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID: 0000-0002-1075-408X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.101

СУТНІСТЬ ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПРИНЦИПИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

М. Homon,
Postgraduate student, Simon Kusnets Kharkiv National University of Economics

THE ESSENCE OF STATE REGULATION POTENTIAL OF ENTERPRISES INNOVATIVE ACTIVITY AND PRINCIPLES OF ITS IMPLEMENTATION

У статті розкрито сутність потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств та сформовано принципи його реалізації. На основі аналізу понять "потенціал", "державне регулювання", "інноваційна діяльність підприємств" та дослідження наукових підходів щодо їх визначення, було розкрито сутність поняття "потенціал державного регулювання інноваційної діяльності підприємств", що ґрунтується на результативному підході та за своєю суттю відображає здатність інструментів державного регулювання забезпечувати стимулюючий вплив на реалізацію інноваційних процесів на підприємстві шляхом створення сприятливих умов (з урахуванням законодавчих обмежень) для суб'єктів інноваційної діяльності, що дозволить забезпечити активізацію і розвиток інноваційної діяльності підприємства. Виявлено, що реалізація потенціалу державного регулювання — це вплив держави на інноваційний розвиток, а також вплив на поведінку суб'єктів інноваційної діяльності з метою підвищення їх інноваційної активності. Результативне застосування інструментів державного регулювання потребує теоретичного обґрунтування системи принципів реалізації його потенціалу. Теоретично обґрунтовано та сформульовано принципи реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств, що на відміну від наявних, включають у себе принципи реалізації фінансової, інноваційної та податкової політики, а також принципи провадження інноваційної діяльності на підприємствах, що дозволило визначити складові формування та реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств. Виявлено, що реалізація потенціалу державного регулювання за допомогою інструментів регулювання та з дотриманням основних принципів направлена на стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання та підтримку державної стратегії інноваційного розвитку. Акцентовано увагу на принципі стимулювання, який є ключовим і на основі якого можливе оцінювання реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств, що дасть розвиток подальшим дослідженням забезпечення ефективності державного регулювання інновацій в Україні.

The article reveals the essence of the state regulation potential of enterprises innovation activities of and forms the principles of its implementation. Based on the analysis of the concepts "potential", "state regulation", "innovation of enterprises" and research of scientific approaches to their definition, the essence of the concept "state regulation potential of enterprises innovation activity" was revealed, which is based on an effective approach and essentially reflects the ability instruments of state regulation to provide a stimulating effect on the implementation of innovation processes in the enterprise by creating favourable conditions (subject to legal restrictions) for the subjects of innovation, which will ensure the intensification and development of innovation activities of the enterprise. It is revealed that the realization of the potential of state regulation is the influence of the state on innovative development, as well as the influence on the behaviour of innovation entities in order to increase their innovation activity. The effective application of the instruments of state regulation requires a theoretical substantiation of the system of principles of realization of its potential. Theoretically substantiated and formulated principles of realization of potential of state regulation of innovative activity of enterprises, which, unlike existing ones, include principles of realization of financial, innovation and tax policy, as well as principles of innovative activity at enterprises, which allowed determining components of formation and realization of state regulation potential of enterprises innovative activity. It is revealed that the realization of the potential of state

regulation with the help of regulatory tools and in compliance with the basic principles is aimed at stimulating the innovative activity of economic entities and supporting the state strategy of innovative development. Emphasis is placed on the principle of incentives, which is key and on the basis of which it is possible to assess the implementation of the potential of state regulation of innovation activities of enterprises, which will develop further research to ensure the effectiveness of state regulation of innovation in Ukraine.

Ключові слова: потенціал, державне регулювання, інноваційна діяльність, принципи, стимулювання, підприємство.

Key words: potential, state regulation, innovative activity, principles, stimulation, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Рівень розвитку інновацій для будь-якої країни світу є одним із факторів економічного зростання, яке в свою чергу обумовлене ступенем створення та використання сучасних наукових знань і технологічних розробок. Крім цього, важливість інноваційної сфери виражається у залежності рівня конкурентоспроможності країни від розвитку та прогресу інновацій. Для того щоб інновації приносили країні позитивні ефекти необхідні регулятивні заходи з боку держави з метою стимулювання і підтримки інновацій. Зважаючи на важливість інновацій для держави, а також необхідність їх регулювання постає питання визначення спроможності держави здійснювати вплив на інноваційну діяльність у напрямку зростання та розвитку, тобто — дослідження потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗ'В'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанню державного регулювання інноваційної діяльності присвячено багато праць вітчизняних та закордонних вчених. Над питаннями державного регулювання, принципів його реалізації в інноваційній діяльності працювали такі науковці: Алексєєв І.В., Амоша О.І., Гаман М.В., Геєць В.М., Іванов Ю.Б., Ілляшенко С.М., Крупка М.І., Маслак О.І., Стеченко Д.М., Федосов В.М., Федулова А.І., та інші.

Попри значну кількість наукових праць та наукових результатів в сфері державного регулювання інноваційної діяльності, дослідження потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств та формуван-

ня принципів його реалізації залишається відкритим.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств та обґрунтування принципів його реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Через те, що "потенціал" не є суто економічним терміном та згадується у багатьох галузях науки, цей термін є багатограним та досить складним для однозначного трактування. У науковій літературі досліджуються різні види потенціалу: економічний, ринковий управлінський, податковий, потенціал підприємства. Дослідження потенціалу в економіці відбувається на всіх її структурних рівнях — від потенціалу країни, регіонів, галузей до потенціалу окремого суб'єкта господарювання. Через складний та комплексний характер терміну "потенціал", його визначення є дещо розмитим та має багато трактувань.

В зв'язку з цим науковці сформуливали підходи до визначення терміну "потенціал", вчені розглядали визначення цього терміну з точки зору наукових підходів. У таблиці 1 подано визначення терміну "потенціал" в рамках різних наукових підходів.

Автор статті у визначенні потенціалу державного регулювання схильється до поєднання цільового та результативного підходу, бо процес регулювання завжди направлений на досягнення результату та має поставлені цілі, які необхідно реалізовувати, а державне регулювання є процесом досягнення цілей інноваційного розвитку та отримання певних результатів у процесі застосування інструментів регулювання. Тому у визначенні потенціалу державного регулювання пропонується процесний підхід. За визначенням процесного підходу по-

тенціал — здатність отримання результату у відповідності до поставлених цілей за допомогою використання наявних або прихованих можливостей чи ресурсів.

Досліджуючи регулятивний вплив держави на інноваційну діяльність підприємств, доцільно розглянути такі визначення як "державне регулювання" та "інноваційна діяльність", а також особливості інноваційної діяльності підприємств.

За визначенням Економічного словника Завадського Й.С., державне регулювання (англ. state regulation) — форма цілеспрямованого впливу держави через систему економічних, правових і адміністративних методів з метою забезпечення або підтримки тих чи інших економічних процесів, створення сприятливих умов для розвитку усіх інституціональних одиниць [3].

Стеченко Д. М., у свою чергу визначає державне регулювання як вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання й окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку [4].

У статті розглядається державне регулювання інноваційної діяльності підприємств, тому цілями державного регулювання будуть досягнення позитивних результатів із викори-

станням методів та інструментів регулювання і мобілізацією виробничого та науково-технічного потенціалів, а також встановлення відповідності розвитку інноваційної діяльності вимогам концепції сталого розвитку. Тому під державним регулюванням інноваційної діяльності розуміється цілеспрямований вплив держави на поведінку учасників інноваційної діяльності за допомогою певних методів та інструментів з метою забезпечення пріоритетів державної інноваційної політики, підвищення економічної зацікавленості суб'єктів господарювання, розробки та просування інноваційної продукції [5].

Згідно з визначенням в українському законодавстві, інноваційна діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [6].

На думку автора статті, найбільш вичерпним визначенням інноваційної діяльності є визначення в Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження №1-інновація "Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства". Згідно з цим документом, під інноваційною діяльністю розуміють усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові й комерційні дії, що призводять до здійснення інновацій або задумані з

Таблиця 1. Наукові підходи до визначення терміну "потенціал"

Науковий підхід	Сутність підходу	Автор(и)
Виробничий	Потенціал є сукупністю виробничих сил або ж сукупність ресурсів, які задіяні в процесі виробництва	Воблий К.Г. Вейц В. Анчишкін О.І.
Ресурсний	Потенціал розуміється як сукупність ресурсів, запасів та засобів, які можуть бути задіяні у виробничій діяльності	Шумська С.С. Фігурнов Е.Б. Лукинов І.І.
Структурний	Потенціал складається з сукупності ресурсів та можливостей, що формують собою структуру	Архипов В.М. Одинцова Г.С. Селезнева Г.А. Мочерний С.В.
Факторний	Потенціалом є сукупність ресурсів та можливостей за відповідних умов	Олексюк О.І. Герасимчук З.В. Ковальська Л.Л.
Цільовий	Потенціал розуміється як здатність досягати поставлених цілей внаслідок використання наявних ресурсів та можливостей	Лапін С.В. Сосненко Л.С. Загорна Т.О. Ковальов В.В. Волкова О.Н.
Результативний	Потенціал – це здатність отримання результату внаслідок використання наявних ресурсів та можливостей	Міклова В.П. Мізіна О.В. Ревуцький Л.Д. Бачевський Б.С. Заблудська І.В. Решетняк О.О.
Процесний	Потенціал – здатність отримання результату у відповідності до поставлених цілей у процесі використання наявних або прихованих можливостей чи ресурсів	Запропоновано автором

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2].

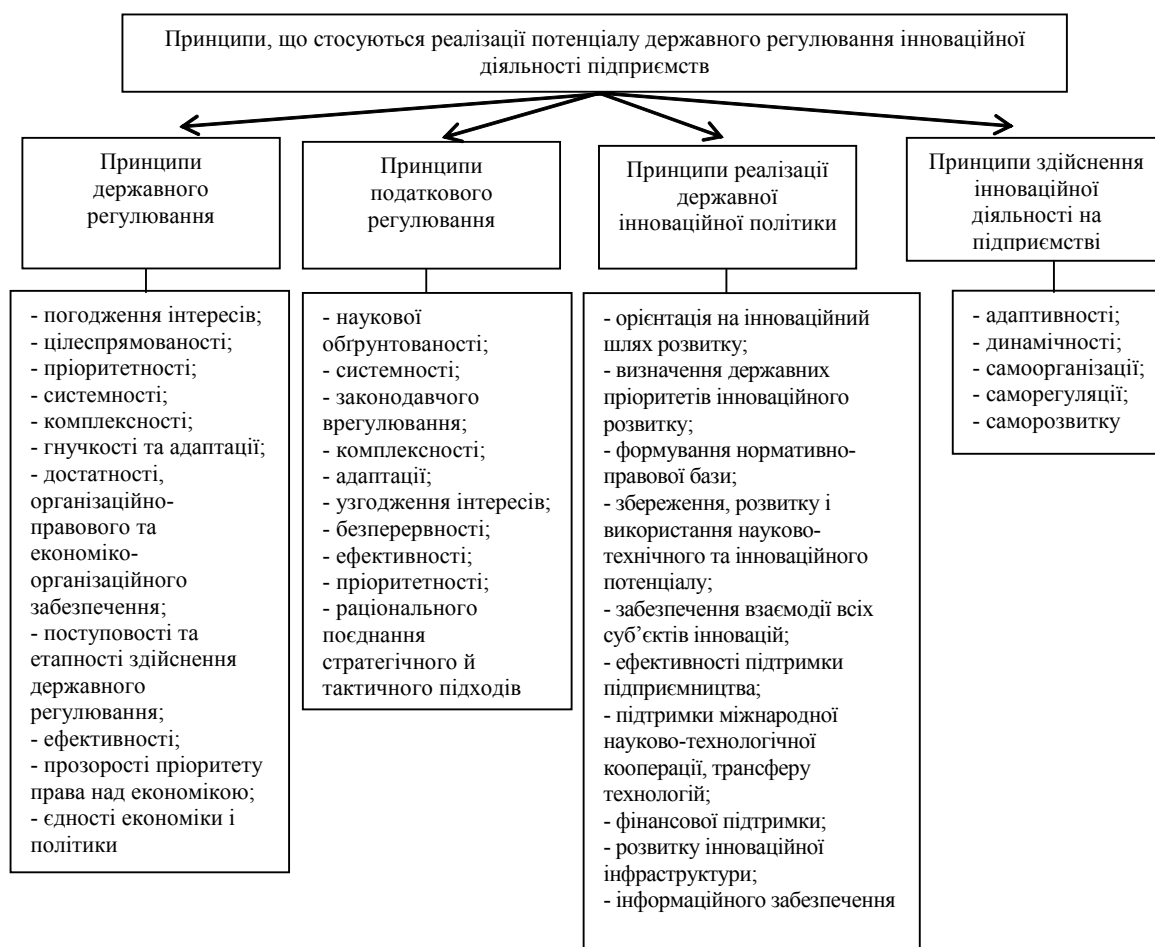

Рис. 1. Групування принципів, що стосуються реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств

Джерело: згруповано автором на основі [6; 8—10].

цією метою. До інноваційної діяльності входять дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації [7].

Інноваційну діяльність підприємства можна характеризувати як складний і комплексний процес, що охоплює не тільки використання та комерціалізацію інновацій, а й цілий поетапний процес від пошуку ідей до реалізації інноваційної продукції на ринку. Крім цього, в інноваційній діяльності також відіграють роль такі додаткові види діяльності, як прийняття правильних управлінських рішень, розробка дизайну, бухгалтерський облік, кваліфіковані працівники тощо.

Виходячи з вищепроаналізованих наукових підходів до трактування потенціалу, досліджень вченими сутності державного регулювання та специфіки інноваційної діяльності, потенціал державного регулювання визначається як сукупність наявних або прихованих можливостей регулюючого впливу на явище або процес з метою отримання певного результату. Регулюючий вплив полягає в управлінні ходом еко-

номічного процесу або в коригуванні поведінки суб'єкта господарських відносин для досягнення соціально-економічних завдань держави, регіону чи окремого суб'єкта господарювання.

Таким чином, потенціал державного регулювання інноваційної діяльності підприємств ґрунтується на процесному підході та за своєю суттю відображає здатність інструментів державного регулювання забезпечувати стимулюючий вплив на реалізацію інноваційних процесів на підприємстві шляхом створення сприятливих умов (з урахуванням законодавчих обмежень) для суб'єктів інноваційної діяльності, що дозволить збільшити обсяг інноваційних витрат, забезпечити активізацію і розвиток інноваційної діяльності підприємства.

Результативність застосування інструментів державного регулювання в сфері інноваційної діяльності потребує теоретичного обґрунтування принципів реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної

діяльності підприємств. Групування сукупності принципів, що стосуються реалізації потенціалу державного регулювання в інноваційній діяльності підприємств подано на рисунку 1.

Виходячи зі специфіки реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств, принципи застосування інструментів державного регулювання в інноваційній діяльності є похідними від принципів державного регулювання, принципів податкового регулювання, принципів реалізації інноваційної політики і базових принципів ведення інноваційної діяльності на підприємстві.

Деякі з принципів у вищенаведених групах співпадають за своїм змістом, що так чи інакше стосується процесу, тому можна їх згрупувати за регулятивною ознакою. Решта ж принципів різняться внаслідок специфіки механізмів, в які вони входять, тому можна їх згрупувати в специфічні (які відображають аспекти фінансової, податкової та інноваційної політики).

Деякі з принципів у вищенаведених групах співпадають за своїм змістом, що так чи інакше стосується процесу, тому можна їх згрупувати за регулятивною ознакою. Решта ж принципів різняться внаслідок специфіки механізмів, в які вони входять, тому можна їх згрупувати в специфічні (які відображають аспекти фінансової, податкової та інноваційної політики).

Проаналізувавши регулятивні та специфічні групи принципів, що формують собою державне регулювання та стимулювання інновацій, а також основні принципи інноваційного підприємства та його діяльності, сформулюємо принципи реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності підприємств:

1) системності — формування відкритої, динамічної імовірнісного характеру системи управління інноваційним розвитком з урахуванням потенціалу державного регулювання;

2) ефективності — зростання прибутку, розширення масштабів виробництва і можливостей нагромадження капіталу, активізації інноваційної діяльності підприємства;

3) адаптивності — підтримання балансу зовнішніх, сформованих ринковим середовищем, і внутрішніх можливостей інноваційного та фінансового розвитку суб'єкта господарювання;

4) керованості — забезпечення відповідності фактичного стану інноваційного проце-

су бажаному (запланованому) стану після реалізації системної трансформації;

5) збалансованості — інноваційні процеси і проект використання державних стимулів повинні бути узгоджені у часі і термінах реалізації і являти собою єдиний процес;

6) вимірності — має бути сформована система кількісних і якісних показників для оцінки ефективності стратегії інноваційного росту відповідно до впровадження отриманих державних стимулів;

7) невизначеності — необхідність достовірного прогнозування і планування надання стимулів для інноваційного росту, створення фінансових резервів для зменшення можливих негативних наслідків від можливих ризиків чи коректування строків виконання окремих інноваційних робіт (стадій, етапів) при їхньому плануванні;

8) динамічності — динамічне приведення у відповідність цілей і спонукальних мотивів інноваційної та фінансової діяльності підприємства;

9) саморегуляції — коригування системи управління діяльністю інноваційним розвитком підприємства відповідно до змін зовнішнього середовища в сфері пільгового оподаткування (зокрема, законодавства, умов та можливостей використання пільгового оподаткування);

10) стимулювання — забезпечення стимулюючого впливу на реалізацію інноваційних процесів на підприємстві, шляхом застосування інструментів податкового регулювання.

Автором запропоновано додати до представлених принципів принцип стимулювання як головного мотиву здійснення заходів державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання саме щодо інноваційної сфери, розвиток якої потребує державного стимулювання і підтримки.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, на основі аналізу таких понять, як "потенціал", "державне регулювання" та "інноваційна діяльність" автором було надано визначення "потенціал державного регулювання інноваційної діяльності підприємств", яке базується на процесному підході та за своєю суттю своєю суттю відображає здатність інструментів державного регулювання забез-

печувати стимулюючий вплив на реалізацію інноваційних процесів на підприємстві шляхом створення сприятливих умов (з урахуванням законодавчих обмежень) для суб'єктів інноваційної діяльності, що дозволить збільшити обсяг інноваційних витрат, забезпечити активізацію і розвиток інноваційної діяльності підприємства. Державне регулювання інноваційної діяльності — це складний процес, до якого належить процедура розробки інноваційної політики, обґрунтування її положень, вибір методів та інструментів її реалізації. Виявлено, що реалізація потенціалу державного регулювання — це вплив держави на інноваційний розвиток, а також вплив на поведінку суб'єктів інноваційної діяльності з метою підвищення їх інноваційної активності.

Сформульовано принципи державного регулювання інноваційної діяльності підприємств на основі групування принципів державного регулювання, податкового регулювання, реалізації державної інноваційної політики та принципів здійснення інноваційної діяльності на підприємстві, додано принцип стимулювання, який є ключовим принципом реалізації потенціалу державного регулювання інноваційної діяльності.

Література:

1. Розуменко С.М. Теоретичні підходи до визначення сутності потенціалу підприємства як економічної категорії. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 3 (23). С. 170—172.
2. Маслак О.І., Квятковська Л.А., Безручко О.О. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 9. С. 36—46.
3. Завадський Й.С. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 355 с.
4. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Київ: МАУП, 2007. 176 с.
5. Котельбан С.В. Сутність, методи та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності. Економіка та держава. 2017. № 4. С. 115—118.
6. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата запити: 9.06.2020).
7. Наказ Держкомстату "Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N 1-інновація" від 01.10.2008 р.

№ 361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1047> (дата запити: 9.06.2020).

8. Чечель О.М. Принципи та механізми державного регулювання економіки. Науковий вісник "Демократичне врядування". 2014. № 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8 (дата запити: 9.06.2020).

9. Іванов Ю.Б. Податковий менеджмент: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 525 с.

10. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручн. Суми: Університетська книга, 2010. 334 с.

References:

1. Rozumenko, S. M. (2013), "Theoretical approaches to determining the essence of the potential of the enterprise as an economic category", Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 3 (23), pp. 170—172.
 2. Maslak, O.I. Kvyatkovs'ka, L.A. and Bezruchko, O.O. (2012), "Features of formation of economic potential of the enterprise in the conditions of cyclic fluctuations", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 36—46.
 3. Zavadskyy, Y. S. (2006), Ekonomichnyy slovnyk [Economic dictionary], Condor, Kyiv, Ukraine.
 4. Stechenko, D. M. (2007), Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky [State regulation of Economy], MAUP, Kyiv, Ukraine.
 5. Kotelban, S. V. (2017), "The essence, methods and tools of state regulation of innovation", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 115—118.
 6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "Pro innovatsiyu diyal'nist", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 9 June 2020).
 7. State Statistics Service of Ukraine (2008), "Instruction on filling in the form of state statistical observation N 1-innovation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1047> (Accessed 9 June 2020).
 8. Chechel, O. M. (2014), "Principles and mechanisms of state regulation of the economy", Naukovyy visnyk "Demokratychnе vryaduvannya", [Online], vol. 13, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8. (Accessed 9 June 2020).
 9. Ivanov, Yu. B. (2008), Podatkovyy menedzhment [Tax management], Znannya, Kyiv, Ukraine.
 10. Ilyashenko, S. M. (2010), Innovatsiynnyy menedzhment [Innovation management], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.06.2020 р.

УДК 330.322: 634

Л. В. Длугоборська,
викладач, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0001-8222-7417

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.107

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ САДІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

L. Dluhoborska,
Lecturer, Uman National University of Horticulture

EXPRESS DIAGNOSTICS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF HORTICULTURAL ENTERPRISES

У статті здійснено методичне обґрунтування експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств. Визначено послідовність етапів експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств: перший етап — визначення функціональних блоків інвестиційної привабливості садівничих підприємств з обґрунтуванням фінансового, технічного, кадрового, комерційного блоків; другий етап — визначення п'ятнадцяти індикаторів за функціональними блоками; третій етап — визначення рекомендованих значень та рекомендованої динаміки індикаторів інвестиційної привабливості підприємств; четвертий етап — визначення інтегрального показника інвестиційної привабливості; п'ятий етап — розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості та ідентифікація стану інвестиційної привабливості.

Апробацію експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств проведено на прикладі ПрАТ "Сад України" у середньостроковому періоді з визначенням запропонованих індикаторів. Ідентифіковано рівень інвестиційної привабливості у 2017—2018 рр. як низький, у 2019 р. — середній з тенденцією до збільшення у наступних періодах.

The methodical substantiation of express diagnostics of investment attractiveness of horticultural enterprises is carried out in the article.

The innovation and investment component of horticulture development is integral to ensuring its sustainable development, which is especially relevant in modern conditions. The existing negative trends in the current state of horticulture can not be overcome without attracting investment from horticultural enterprises, which should be based on the diagnosis of investment attractiveness of horticultural enterprises.

The definition of express diagnostics of investment attractiveness of horticultural enterprises as operative estimation of investment attractiveness of enterprises by means of system of representative indicators is offered.

The sequence of stages of express diagnostics of investment attractiveness of horticultural enterprises is determined. The first stage — determination of functional blocks of investment attractiveness of horticultural enterprises with substantiation of financial, technical, personnel, commercial blocks; the second stage is the definition of fifteen indicators by functional blocks; the third stage — determination of the recommended values and the recommended dynamics of indicators of investment attractiveness of the enterprises; the fourth stage — determination of the integrated indicator of investment attractiveness; the fifth stage is the calculation of the integrated indicator of investment attractiveness and identification of the state of investment attractiveness. The maximum number of points — 30 with the following distribution by levels of investment attractiveness of horticultural enterprises: high level — 25—30 points; average level — 17—25 points; low level — 10—17 points; critical level — up to 10 points.

Approbation of rapid diagnostics of investment attractiveness of horticultural enterprises was carried out on the example of the company "Garden of Ukraine" in the medium term with the definition of the proposed indicators.

The level of investment attractiveness in 2017—2018 was identified as low, in 2019 — medium with a tendency to increase in subsequent periods.

The stimulants of the investment attractiveness of the company "Garden of Ukraine" are the high level of financial independence, maneuverability of equity, growth of assets, profitability, condition of fixed assets and the intensity of their renewal.

Ключові слова: експрес-діагностика, інвестиції, інвестиційна привабливість, садівництво, садівниче підприємство.

Key words: eskpres diagnostics, investments, investment attractiveness, horticulture, horticultural company.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційно-інвестиційна складова розвитку садівництва є невід'ємною для забезпечення сталого його розвитку, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах. Для вітчизняного садівництва притаманними є наступні тенденції: зменшення площі насаджень (яблуня у 2,6 разів, груша у 1,6 разів, слива у 1,5 разів, черешня у 1,7 разів, абрикос у 1,5 разів, персик у 4,8 разів за 2000—2019 рр. [1, с. 44]; яблуня — 10,95%, груша — 7,69%, слива — 6,36%, черешня — 8,00%, абрикос — 7,89%, персик — 20,69% за 2015—2019 рр. [1, с. 44]), зменшення виробництва плодів культур (яблунь — 2,22%, груша — 9,85%, слива — 1,60%, вишня — 15,16%,

черешня — 11,66% за 2015—2019 рр. [1, с. 45]), зменшення урожайності частини плодів культур за 2015—2019 рр. (груша — 6,53%, вишня — 15,75%, черешня — 6,10% [1, с. 46]) з посиленням негативної динаміки у 2018—2019 рр. за всіма плодівими культурами. Наявні негативні тенденції сучасного стану садівництва неможливо подолати без залучення інвестицій садівничими підприємствами, в основу яких має бути покладена діагностика інвестиційної привабливості садівничих підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні і прикладні аспекти інвестиційної діяльності садівничих підприємств дослід-

Таблиця 2. Методичний інструментарій обчислення індикаторів фінансового блоку експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств

Блок індикаторів	Індикатори	Рекомендоване значення	Рекомендована тенденція
Фінансовий	коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,1-0,2	перебування в межах рекомендованих значень
	коефіцієнт фінансової незалежності	> 0,5	збільшення
	коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0,1	збільшення
	темپ росту активів	> 1	збільшення
	рентабельність реалізації продукції (ROS)	> 2,0 %	збільшення
	рентабельність активів (ROA)	> 2,0 %	збільшення
Технічний	коефіцієнт зносу основних засобів	< 50 %	зменшення
	коефіцієнт оновлення основних засобів	> 0,15	збільшення
Кадровий	коефіцієнт укомплектованості робочими кадрами	1	наближення до 1
	коефіцієнт плинності кадрів	< 0,2	зменшення
	коефіцієнт мотивації праці (оплати праці)	≥ середнього рівня заробітної плати в сільському господарстві, в Україні чи регіоні	збільшення
Комерційний	рівень урожайності плодів культур	≥ середнього рівня урожайності в Україні чи регіоні	збільшення
	темп росту чистого доходу від реалізації товарів, робіт та послуг	≥ індексу інфляції	збільшення
	частка довгострокових договорів із покупцями	> 40 %	збільшення
	штрафні санкції за порушення вимог законодавства	відсутні	зменшення

Джерело: складено автором.

жено в наукових працях А.О. Барабаш, О.Ю. Єрмакова, М.І. Кісіля, Т.О. Кутковецької, О.Б. Погріщука, В.І. Чорнодон та ін. Формування стабільних джерел інвестицій у садівництві досліджено у праці А.О. Барабаш [2], роль інвестицій у ресурсному потенціалі садівничих підприємств та формування інвестиційних ресурсів — Т.О. Кутковецької [3—5], джерела та методи формування інвестиційного потенціалу у садівництві — О.Б. Погріщука [6], ефективність інвестицій у садівництво — О.Ю. Єрмакова, М.І. Кісіля, Т.О. Кутковецької [3], В.І. Чорнодон [7]. Втім, проблематика діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств залишається не дослідженою у вітчизняній фаховій літературі та потребує розробки.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснити методичне обґрунтування експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обґрунтування методичних засад експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств передбачає з'ясування сутності експрес-діагностики та її особливостей.

Що стосується експрес-діагностики, то вона відрізняється від комплексної діагностики за об'ємом аналітичної роботи. На думку О.Ю. Терлецької, експрес-діагностика "передбачає оперативну діагностику підприємства на підставі вивчення ключових (базових) симптомів та бізнес-індикаторів його поточного стану та існування певних загроз" [8, с. 183—184].

Дослідження теоретичних напрацювань вітчизняної фінансової науки дали змогу систематизувати основні характеристики експрес-діагностики інвестиційної привабливості підприємств:

1. Оперативність, оскільки термін "експрес" трактується у тлумачній літературі як швидкий [9, с. 188]. Таким чином, експрес-діагностика інвестиційної привабливості передбачає мінімальні витрати часу на проведення діагностики.

Таблиця 2. Методичний інструментарій обчислення індикаторів фінансового блоку експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств

№	Індикатори	Формула	Умовні позначення
1	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{абсол.лікв.} = \frac{ГК + ПФІ}{ПЗ}$	ГК — гроші та їх еквіваленти, ПФІ — поточні фінансові інвестиції, ПЗ — поточні зобов'язання,
2	Коефіцієнт фінансової незалежності	$K_{фін.} = \frac{БК}{ВБ}$	БК — власний капітал, ВБ — валюта балансу,
3	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$K_{маневр.} = \frac{ВOK}{БК}$	ВOK — власний оборотний капітал, БК — власний капітал,
4	Темп росту активів	$K_A = \frac{A_1}{A_0}$	A ₀ — активи на початок року A ₁ — активи на кінець року
5	Рентабельність реалізації продукції (ROS), %	$ROS = \frac{ЧП}{ЧД} \times 100$	ЧП — чистий прибуток (збиток), ЧД — чистий дохід від реалізації товарів, робіт та послуг,
6	Рентабельність активів (ROA), %	$ROA = \frac{ЧП}{A} \times 100$	ЧП — чистий прибуток (збиток), A — активи підприємства

Джерело: складено автором.

2. Обмеженість ресурсної бази, оскільки експрес-діагностика інвестиційної привабливості здійснюється переважно інвесторами та здійснення доцільно базувати переважно на показниках "відкритих даних": дані фінансової звітності, офіційного сайту підприємства та дані Державної служби статистики України.

3. Оперування невеликою кількістю найбільш репрезентативних індикаторів, які здатні надати інформацію інвестору щодо відповідності його мотивів характеристикам об'єкта інвестування [10, с. 13]. Для експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств доцільно сформувані систему репрезентативних індикаторів, яка буде згрупована за функціональними блоками: фінансовий, технічний, кадровий, комерційний (табл. 1).

Перший блок — фінансові індикатори (табл. 2), що характеризують різні аспекти фінансового стану підприємства: ліквідність (ко-

Таблиця 3. Методичний інструментарій обчислення індикаторів технічного блоку експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств

№	Індикатори	Формула	Умовні позначення
1	Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{ов} = \frac{ОЗ_{ввод.}}{ОЗ_{кін}}$	ОЗ _{ввод.} — вартість придбаних у звітному періоді основних засобів, ОЗ _{кін} — вартість основних засобів на кінець звітного періоду
2	Коефіцієнт зносу основних засобів	$K_{зн} = \frac{В_{зн.}}{ОЗ_{кін}} \times 100\%$	В _{зн.} — вартість зношеності основних засобів, ОЗ _{кін} — вартість основних засобів на кінець звітного періоду

Джерело: складено автором.

Таблиця 4. Методичний інструментарій обчислення індикаторів кадрового блоку експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств

№	Індикатори	Формула	Умовні позначення
1	Коефіцієнт укомплектованості робочими кадрами	$K_{ук.} = \frac{H_{прац}}{\Phi_{прац}}$	$H_{прац}$ – нормативна чисельність працівників; $\Phi_{прац}$ – фактична чисельність працівників
2	Коефіцієнт плинності кадрів	$K_{плин.} = \frac{Ч_{зв}}{Ч_{прац}}$	$Ч_{зв}$ – кількість звільнених з усіх причин працівників, $Ч_{прац}$ – середньоспискова чисельність працівників
3	Коефіцієнт мотивації праці (оплати праці)	$K_{мп} = \frac{ЗП_{сер}}{ЗП_{серГЗ}}$	$ЗП_{сер}$ – середня заробітна плата на підприємстві, $ЗП_{серГЗ}$ – середня заробітна плата в сільському господарстві, садівничих підприємствах

Джерело: складено автором.

Таблиця 5. Методичний інструментарій обчислення індикаторів комерційного блоку експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств

№	Індикатори	Формула	Умовні позначення
1	Рівень урожайності плодів культур	$K_{урож} = \frac{У_{сер}}{У_{серУкр}}$	$У_{сер}$ – середня урожайність плодів культур на підприємстві, $У_{серУкр}$ – середня урожайність плодів культур садівничих підприємств
2	Темп росту чистого доходу від реалізації товарів, робіт та послуг	$K_{чд} = \frac{ЧД}{ЧД_0}$	$ЧД_0$ – чистий дохід від реалізації товарів, робіт та послуг у попередньому році, $ЧД_1$ – чистий дохід від реалізації товарів, робіт та послуг у звітному році
3	Частка довгострокових договорів із покупцями	$K_{довгострок} = \frac{ЧД_{довгострок}}{ЧД}$	$ЧД_{довгострок}$ – чистий дохід від реалізації товарів, робіт та послуг за довгостроковими договорами, $ЧД$ – чистий дохід від реалізації товарів, робіт та послуг
4	Штрафні санкції за порушення вимог законодавства		

Джерело: складено автором.

Таблиця 6. Урожайність культур плодів, ц з 1 га площі насаджень у плодоносному віці

	2015	2017	2018	2019
Культури плодів та ягідні	104,5	103,1	128,4	108,1
У тому числі				
Культури зерняткові	122,4	119,6	157,8	130,5
З них				
Яблуна	121,2	118,0	159,3	131,3
Груша	135,5	133,8	150,4	127,2
Айва	97,6	83,3	96,6	к/с
Культури кісточкові	87,8	92,3	106,6	89,0
З них				
Слива	100,1	109,2	107,6	102,0
Вишня	96,3	86,7	109,0	83,2
Черешня	71,3	68,0	82,8	67,2
Абрикос	79,1	110,6	143,3	108,4
Персик	45,0	63,0	80,7	80,8

Джерело: [1, с. 46].

ефіцієнт абсолютної ліквідності), фінансову стійкість (коефіцієнт фінансової незалежності), ділову активність (коефіцієнт маневреності власного капіталу, темп росту активів) та рентабельність (рентабельність надання послуг, рентабельність активів).

Другий блок — індикатори технічного стану підприємства (табл. 3), що характеризують стан зносу основних засобів (коефіцієнт зносу основних засобів) та стан оновлення основних засобів (коефіцієнт оновлення основних засобів).

Третій блок — кадрові індикатори (табл. 4), що характеризують забезпечення садівничих підприємств трудовими ресурсами. До кадрових індикаторів, які доцільно застосувати під час експрес-діагностики інвестиційної привабливості підприєм-

ства належать коефіцієнт укомплектованості робочими кадрами, коефіцієнт плинності кадрів та коефіцієнт мотивації праці. Останній передбачає порівняння рівня оплати праці на досліджуваному підприємстві з середнім рівнем заробітної плати в сільському господарстві (2015 р. — 3140 грн, 2017 р. — 5761 грн, 2018 р. — 7166 грн, 2019 р. — 8738 грн [11]), в Україні (2015 р. — 4195 грн, 2017 р. — 7104 грн, 2018 р. — 8865 грн, 2019 р. — 10497 грн [11]) чи регіоні.

Четвертий блок — індикатори, що характеризують комерційну складову діяльності садівничих підприємств (табл. 5). До індикаторів четвертого блоку слід віднести рівень урожайності плодів культур, темп росту чистого доходу від реалізації товарів, робіт та послуг, частку довгострокових договорів із покупцями тощо.

Основними умовами забезпечення інвестиційної привабливості садівничих підприємств за забезпечення рівня урожайності плодів культур на рівні, що дорівнює чи перевищує середній рівень урожайності в Україні (табл. 6) чи регіоні; темп росту чистого доходу від реалізації товарів, робіт та

Таблиця 7. Індикатори експрес-діагностики інвестиційної привабливості ПрАТ "Сад України"

Індикатори	Значення			Темп росту			Тенденція		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1,81	0,83	1,21	1,73	0,46	1,47	↑	↓	↑
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,95	0,92	0,94	1,01	0,97	1,02	↑	↓	↑
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,59	0,58	0,55	0,86	0,97	0,95	↓	↓	↓
Темп росту активів	1,13	1,10	1,09	0,78	0,97	0,99	↓	↓	↓
Рентабельність надання послуг (ROS)	14,73	16,30	19,01	0,93	1,11	1,17	↓	↑	↑
Рентабельність активів (ROA)	8,68	7,91	10,37	0,93	0,91	1,31	↓	↓	↑
Коефіцієнт зносу основних засобів	40,13	44,09	37,66	0,74	1,10	0,85	↓	↑	↓
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,72	0,34	0,30	1,37	0,47	0,90	↑	↓	↓
Коефіцієнт укомплектованості робочими кадрами	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
Коефіцієнт плинності кадрів	0,00	0,32	0,02	0	0	0,06	↓	↑	↓
Коефіцієнт мотивації праці (оплати праці)	0,45	0,57	0,56	0,60	1,26	0,98	↓	↑	↓
Рівень урожайності плодів культур	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
Темп росту чистого доходу від реалізації товарів, робіт та послуг	1,13	0,91	1,22	1,00	0,80	1,35	↑	↓	↑
Частка довгострокових договорів із покупцями	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
Штрафні санкції за порушення вимог законодавства	0	297577	0	0	0	0	↓	↑	↓

Примітка: д/в — відсутні дані.
Джерело: складено автором.

послуг дорівнює чи перевищує індексу інфляції (2015 р. — 143,3 %, 2016 р. — 112,4 %, 2017 р. — 113,7 %, 2018 р. — 109,8 %, 2019 р. — 104,1 % [12]).

Таблиця 8. Присвоєнні значення за індикаторами експрес-діагностики інвестиційної привабливості ПрАТ "Сад України"

Індикатори	Значення			Тенденція		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0	0	0	0	0	0
Коефіцієнт фінансової незалежності	1	1	1	1	0	1
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1	1	1	0	0	0
Темп росту активів	1	1	1	0	0	0
Рентабельність реалізації продукції (ROS)	1	1	1	0	1	1
Рентабельність активів (ROA)	1	1	1	0	1	1
Коефіцієнт зносу основних засобів	1	1	1	1	0	1
Коефіцієнт оновлення основних засобів	1	1	1	1	0	0
Коефіцієнт укомплектованості робочими кадрами	0	0	0	0	0	0
Коефіцієнт плинності кадрів	1	0	1	1	0	1
Коефіцієнт мотивації праці (оплати праці)	0	0	0	0	1	0
Рівень урожайності плодів культур	0	0	0	0	0	0
Темп росту чистого доходу від реалізації товарів, робіт та послуг	0	0	1	1	0	1
Частка довгострокових договорів із покупцями	0	0	0	0	0	0
Штрафні санкції за порушення вимог законодавства	1	0	1	1	0	1

Джерело: складено автором.

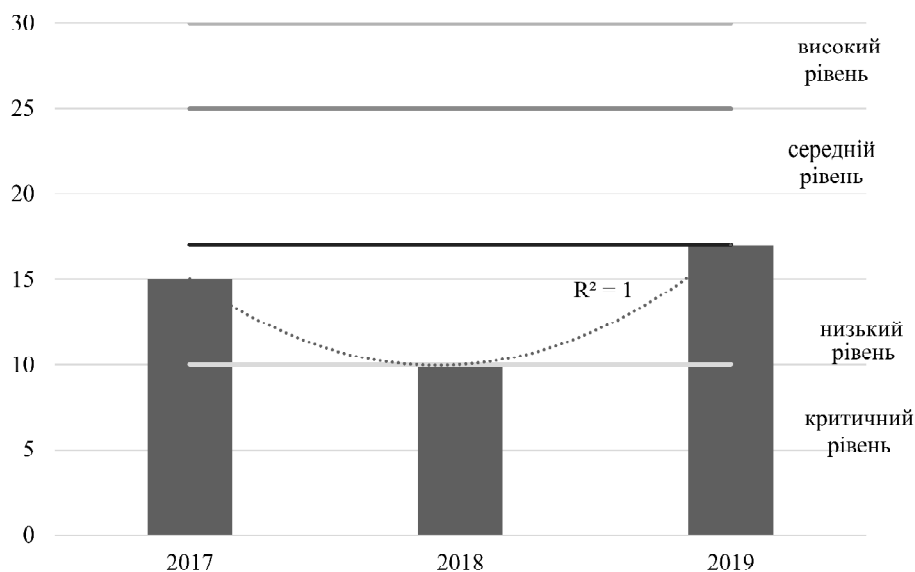

Рис. 1. Рівень інвестиційної привабливості ПрАТ "Сад України"

4. Відносна нескладність методичного забезпечення, адже швидкість діагностики передбачає використання доступного інструментарію [10, с. 13]. Нескладність методичного забезпечення передбачає відмову від економіко-статистичного інструментарію та економіко-математичного моделювання, натомість запропоновано присвоєння значень "1" або "0" за результатами відповідності фактичного значення рекомендованому значенню та рекомендованій динаміці (табл. 1). У випадку відсутності вихідних даних для розрахунків у відкритих джерелах індикатору присвоюється значення "0". Максимальна кількість балів — 30 з наступним розподілом за рівнями інвестиційної привабливості садівничих підприємств:

- високий рівень — 25—30 балів;
- середній рівень — 17—25 балів;
- низький рівень — 10—17 балів;
- критичний рівень — до 10 балів.

Апробацію експрес-діагностики інвестиційної привабливості садівничих підприємств проведено на прикладі ПрАТ "Сад України" (табл. 7 та 8).

За даними таблиці 8 можна стверджувати, що стимуляторами інвестиційної привабливості ПрАТ "Сад України" є високий рівень фінансової незалежності, маневреності власного капіталу, росту активів, рентабельності, стан основних засобів та інтенсивність їх оновлення; дестимуляторами інвестиційної привабливості — низький рівень оплати праці на підприємстві, порівняно з середньоринковим рівнем оплати праці в сільському господарстві, темп росту чистого доходу від реалізації то-

варів, робіт та послуг, відсутність частини інформації у вільному доступі.

Рівень інвестиційної привабливості ПрАТ "Сад України", визначений на підставі експрес-діагностики (рис. 1) ідентифіковано у 2017—2018 рр. як низький, у 2019 р. — середній з тенденцією до збільшення у наступних періодах.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Експрес-діагностика інвестиційної привабливості садівничих підприємств — це оперативне оцінювання інвестиційної привабливості підприємств за допомогою системи репрезентативних індикаторів. Грунтуючись на результатах проведеного дослідження, запропоновано здійснювати експрес-діагностику у такій послідовності: перший етап — визначення функціональних блоків інвестиційної привабливості садівничих підприємств з обґрунтуванням фінансового, технічного, кадрового, комерційного блоків; другий етап — визначення п'ятнадцяти індикаторів за функціональними блоками; третій етап — визначення рекомендованих значень та рекомендованої динаміки індикаторів інвестиційної привабливості підприємств; четвертий етап — визначення інтегрального показника інвестиційної привабливості; п'ятий етап — розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості та ідентифікація стану інвестиційної привабливості.

Література:

1. Рослинництво України. 2019. URL: ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf (Дата звернення 04.06.2020).

2. Барабаш Л.О. Формування стабільних джерел інвестицій у садівництві. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. 2013. № 6. С. 54—59.

3. Єрмаков О.Ю., Кісіль М.І., Чорнодон В.І. Ефективність інвестицій у садівництво: монографія. Т.: Крок, 2011. 233 с.

4. Кутковецька Т.О. Інноваційно-інвестиційний механізм вдосконалення ресурсного потенціалу садівницьких аграрних підприємств. Наука й економіка. 2013. Вип. 4 (2). С. 163—166.

5. Кутковецька Т.О. Формування інвестиційних ресурсів у галузі садівництва. Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_12 (Дата звернення 04.06.2020).

6. Погрішук О.Б. Джерела та методи формування інвестиційного потенціалу у садівництві. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2018. № 1. С. 83—89.

7. Чорнодон В.І. Формування та економічна ефективність інвестицій на створення садів у сільськогосподарських підприємствах Поділля: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04. К., 2007. 20 с.

8. Терлецька Ю.О., Аксентійчук А.Я. Діагностика підприємства як нова управлінська технологія. Вісник ЧТЕІ. Економічні науки. 2012. Вип. I (45). С. 182—187.

9. Дорошенко Т.С. Великий комплексний словник української мови. Х.: Торсінг плюс, 2009. 768 с.

10. Кузьмін О.Є., Товстенюк О. В. Експрес-діагностика інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 2. С. 12—17.

11. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010—2019 роках. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення 04.06.2020).

12. Індеси споживчих цін на товари та послуги у 2001—2019 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення 04.06.2020).

References:

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Crop production of Ukraine",

available at: ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf (Accessed 4 June 2020).

2. Barabash, L.O. (2013), "Formation of stable sources of investment in horticulture", Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Ser. : Ekonomichni nauky, vol. 6, pp. 54—59.

3. Iermakov, O. Yu. Kisil, M. I. and Chornodon, V. I. (2011), Efektyvnist investysii u sadivnytstvo [Efektyvnist investysii u sadivnytstvo], Krok, Ternopil, Ukraine.

4. Kutkovetska, T. O. (2013), "Innovation and investment mechanism for improving the resource potential of horticultural agricultural enterprises", Nauka y ekonomika, vol. 4 (2), pp. 163—166.

5. Kutkovetska, T. O. (2016), " Formation of investment resources in the field of horticulture", Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriiia: Ekonomichni nauky, [Online], vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_12 (Accessed 4 June 2020).

6. Pohrishchuk, O. B. (2018), "Sources and methods of formation of investment potential in horticulture", Visnyk KhNAU. Seriiia : Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 83—89.

7. Chornodon, V. I. (2007), "Formation and economic efficiency of investments in the creation of gardens in agricultural enterprises of Podillya", Ph.D. Thesis, Economics and Enterprise Management, Institute of Agrarian Economics, Kyiv, Ukraine.

8. Terletska, Yu. O. and Aksentiichuk, A. Ya. (2012), "Diagnostics company as a new management technology", Visnyk ChTEI. Ekonomichni nauky, vol. I (45), pp. 182—187.

9. Doroshenko, T.S. (2009), Velykyi kompleksnyi slovnyk ukrainskoi movy [Large comprehensive dictionary of the Ukrainian], Torsinh plus, Kharkiv, Ukraine.

10. Kuzmin, O. Ye. and P Tovsteniuk, O. V. (2014), "Express diagnostics of investment attractiveness of machine-building enterprises", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 2, pp. 12—17.

11. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Average monthly salary of full-time employees by type of economic activity in 2010—2019", available at: ukrstat.gov.ua (Accessed 4 June 2020).

12. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Consumer price indices for goods and services", available at: ukrstat.gov.ua (Accessed 4 June 2020).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2020 р.

УДК 336.645.1

А. О. Ковальова,
аспірант кафедри економіки та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-2086-7168

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.114

АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Kovaleva,
Postgraduate student of the Department of Economics and Finance, State Agrarian University of Kherson

ALTERNATIVE FORMS OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто стан та проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, досліджено можливості використання нових форм фінансування, обґрунтовано використання власних, залучених та позичених фінансових ресурсів. Фінансове забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності передбачає використання всіх можливих джерел. Для ефективного функціонування перед підприємствами постає проблема поєднання джерел, форм та методів фінансування. Попри те, що власні ресурси є більш прийнятними для забезпечення фінансової діяльності, але у своїй більшості вони є обмеженими і недостатніми для ефективного процесу господарювання. Саме тому для забезпечення безперервності діяльності сільськогосподарським підприємствам необхідним є пошук альтернативних джерел фінансування, які не виключають одне одного та можуть бути використані одночасно.

The theoretical bases of the formation of financial providing for the agricultural enterprises were considered in the article. In particular, the scientific approaches of the essence of the concepts "financial resources", "financial providing" were covered, as an important component. Financial resources represent a part of all set of means of the enterprise, sources of their formation express a part of financial means which are used for formation of these financial resources. When creating an enterprise, the formation of the property of the business entity includes: monetary and material contributions of the founders; income from sales of products (works, services); income from securities; capital investments and subsidies from budgets; proceeds from the sale (lease) of property (complexes) belonging to them, the acquisition of property of other entities; loans from banks and other creditors; gratuitous and charitable contributions, donations of organizations and citizens. The main forms and sources of financial providing of enterprises for the industry were determined.

Today's market conditions, companies are constantly faced with the issue of decision-making on the financial support of entrepreneurial activity. Despite the short-term nature, lack of financing for production activities and lack of innovation, bank lending remains the main form of borrowing for agricultural enterprises. The introduction of alternative (new) forms of financing is an important prerequisite for the availability of resources. This will ensure the stability and economic growth of the enterprise. Such forms include: factoring, forfaiting, bridge financing, mezzanine financing, ECA financing, LBO financing, venture financing, leasing, crowdfunding and crowdinvesting. These forms are not common among agricultural enterprises.

Limited access to this type of resources arises as a result of the lack of effective state regulatory policy and financial support infrastructure. This type of financing is accompanied by a significant level of risk that can be assumed by financially viable business entities, most of them large enterprises. The use of these forms of financing will increase the availability of funding, increase the efficiency of financial resources and promote the development of the enterprise as a whole. All these forms of financing have their own specific features and can be used separately or in combination with each other.

Ключові слова: фінансування, кредитування, страхування, державна підтримка, фінансові ресурси, лізинг, сільськогосподарське підприємство.

Key words: financing, crediting, insurance, state support, financial resources, leasing, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досить актуальним є питання переорієнтації сільськогосподарських підприємств на нові форми фінансового забезпечення. Перед суб'єктами господарювання виникають питання пошуку джерел фінансування на вигідних умовах, як спрямувати фінансові ресурси для отримання найкращого фінансового результату і як знизити рівень існуючих ризиків під час здійснення господарської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам пошуку нових джерел фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств присвячено багато наукових праць таких вчених: О.В. Булавинець, Ж.В. Гарбар, М.А. Дем'янчук, О.О. Казак, А.А. Москальов, О.А. Островська, О.В. Павловський, С.В. Романишин, В.В. Станкова, О.В. Щавінська, О.М. Шевченко. Проте розвиток фінансової діяльності аграрних підприємств потребує по-

стійного наукового пошуку вирішення питань фінансування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визнання змісту понять альтернативних форм фінансового забезпечення, пошуку нових джерел залучення фінансових ресурсів та можливості їх застосування у підприємницькій діяльності сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес фінансового забезпечення передбачає залучення та використання усіх можливих джерел фінансових ресурсів. Власні фінансові ресурси мають значний вплив на майнову самостійність та фінансову стійкість підприємства. Проте сільськогосподарські підприємства у своїй більшості не мають можливостей до самофінансування у повній мірі. Саме тому кредитування виступає одним з головних форм залучення позикових коштів для суб'єктів підприємницької діяльності.

Одним з видів комерційного кредитування як альтернативної форми фінансування є факторинг. Факторинг є довгострокова угода, за якою посередник (фактор) купує рахунки дебіторів підприємства, приймає на себе ризик неплатежу по кожному з рахунків і відповідає за забезпечення надходження грошей на сплату. За змістом факторинг являє собою фінансування під заставу дебіторської заборгованості (право власності переходить до кредитора, позичальник не планує викупити заставлене майно). Тому плата за факторинг розраховується аналогічно плати за кредит і включає в себе комісійну винагороду і відсоток за користування факторинговими засобами [1, с. 562].

Станом на 01.06.2018 року в Україні зареєстровано 24 фінансові установи, які надають факторингові послуги. Виходячи з даних банківської фінансової звітності на 01.07.2018 року, лідерами за обсягом вимог за договорами факторингу виступають банки, як-от: "ПУМБ", "УКРЕКСІМБАНК", "ТАКСОМБАНК", "Райффайзен Банк Аваль", "УКРСОЦБАНК" та "ОТП Банк". Їх сумарна ринкова частка формувала 73% загального обсягу банківського портфеля факторингових операцій. Загальний обсяг вимог за договорами факторингу на балансі банків на 01.07.2018 р. становив 2,3 млрд грн У порівнянні з 01.01.2018 року обсяг скоротився на 587 млн грн. Загальний обсяг за договорами факторингу у 2015 році складає 16552,80 млн грн, з них у сільському госпо-

дарстві 26,7 млн грн; у 2016 році — 16887,30 млн грн (68,2 млн грн), у 2017 році — 31636,20 млн грн (302,20 млн грн). За 2017 рік факторинговими компаніями було укладено 29 тис. договорів на суму 31,4 млрд грн, за перше півріччя 2018 року — 14 тис. договорів на суму 14 млрд грн. У 2018 році в Україні ліцензії на надання факторингових операцій отримали 526 фінансових організацій.

Причинами повільного розвитку факторингу в Україні є його трудомісткість, організація процесу обліку і контролю дебіторської заборгованості проводиться по великій кількості контрагентів. Проте, якщо популярність електронного документообігу буде зростати у підприємств, це позитивно вплине на розвиток факторингових послуг, де трудовитрати на організацію обліку можна знизити за рахунок автоматизації процесу внесення даних. Крім того, проблемою вітчизняного фінансового ринку є низька платіжна дисципліна боржників і недостатній захист прав кредиторів. Основною відмінністю факторингу від кредитування є збільшення ризиків у несвоєчасному погашенні заборгованості. Це пов'язано з обмеженою інформацією про дебіторів та їх кількість, по кожному з яких може бути затримка платежу [2].

Отже, факторинг є вигідною формою фінансування для малого та середнього підприємства за рахунок прискорення одержання більшої частини платежів, гарантування повного погашення заборгованості та зниження витрат на ведення рахунків.

Наступною формою фінансового забезпечення є форфейтинг, тобто одна з видів короткострокового та середньострокового кредитування зовнішньоторговельних угод у формі придбання банківських платіжних зобов'язань, поданих у формі векселів, без права зворотної вимоги до продавця. Форфейтинг — це специфічна форма кредитування зовнішньоекономічних операцій шляхом купівлі комерційним банком (форфейтером) в експортера боргових зобов'язань, акцептованих імпортером, тобто експортер переуступає банку свої вимоги до покупців. Або придбання у кредитора боргу, вираженого в оборотному документі, на безповоротній основі. Механізм форфейтингу використовується в двох видах операцій: 1 — у фінансових операціях — з метою швидкої реалізації довгострокових фінансових зобов'язань; 2 — у експортних операціях — для сприяння надходженню готівки експортерів, що надав кредит іноземному покупцеві [1, с. 563].

Обсяг форфейтингових угод в Україні становить у 2013 р. — 633320,7 млн дол. США., у 2014 р. — 51901,7 млн дол. США, у 2015р. — 38127,1 млн дол. США, у 2016 р. — 36361,7 млн

дол. США, у 2017 р. — 432643,7 млн дол. США [3, с.1177].

Краудфандінг є колективне фінансування невеликими сумами за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. У краудфандинговому процесі беруть участь три агенти: розробники, інвестори та інтернет-платформи. Для розробників перевагою цього виду фінансування є низька вартість капіталу, для інвесторів це можливість інвестувати невеликі суми в будь-який проект з низьким рівнем ризику та доступ до нового продукту ще до його появи на ринку. Визначальну роль у краудфандінгу відіграють інтернет-платформи, що є спеціально розроблений технологічний сервіс, на якому можливі збір, обробка, зберігання і передача великих обсягів даних, фінансових коштів отриманих від інвесторів за допомогою мережі Інтернет.

В Україні даний вид фінансування не є поширеним, проте станом на 01.03.2019 р. платформа "Спільнокошт" зібрала 20,2 млн грн. У 2016 році Приватбанком була заснована платформа "КУБ" ("Кредити Українському Бізнесу"), яка працює на базі сервісу P2P — кредитування. Даний сервіс розрахований на невеликий бізнес, обсяг залученого інвестування не перевищує 500 тис. грн. Різновидом краудфандінгу є краудінвестинг. Краудінвестинг полягає у онлайн-кредитуванні фізичними особами інших фізичних осіб або компаній через інтернет ресурси. Перевагою даного виду кредитування для інвестора є високі ставки кредиту у широкому спектрі галузей, для позичальника — відсутність великого обсягу документації. Краудінвестинг передбачає інвестування в проект коштів, залучених у формі колективного фінансування, з розрахунку отримання фінансової вигоди інвестором. Така форма краудфандінгу є найбільш ризикованою та найперспективнішою, оскільки дає можливість залучати дрібних інвесторів до фінансування інвестиційних проектів [12, с.116; 13, с. 174—186; 14, с. 177].

Найменш поширеними формами фінансового забезпечення кредитними ресурсами є бридж-фінансування, мезонінне, ЕСА — фінансування, LBO — фінансування. Бридж-фінансування є укладання договору короткострокового кредиту терміном на 1 рік під емісію цінних паперів, кошти від продажу яких виступають джерелом погашення та сплати високих відсотків. Бридж-фінансування дозволяє позичальнику коригувати обсяг залучених коштів у залежності від потреб. Кредитор зобов'язується надавати бридж-кредит у повному обсязі або частинами, що дає можливість позичальнику регулювати обсяг залучення позичених коштів відповідно до своєї платоспроможності. Реалізація цього виду фінансуван-

ня здійснюється за допомогою боргових нот, відсоткова ставка за якими є фіксованою або плаваючою, а сума процентних платежів виплачується при їхньому погашенні. Такий вид фінансування доступний тільки для великих підприємств, які планують IPO [11].

Мезонінне фінансування це вид залучення коштів, коли інвестор надає кошти на розвиток підприємства в обмін на богові зобов'язання та отримує право придбання акцій цього підприємства. Отже, капіталодавці не заходять у статутний капітал одразу, а надають ресурси через інструменти боргового фінансування з одночасним отриманням права придбання певної частки корпоративних акцій. Такий вид фінансування в більшості випадків застосовується в антикризовому фінансуванні, при ризикових та венчурних проектах.

LBO-фінансування (Leverage by out) суть такого виду фінансування полягає купівлі контрольного пакету акцій підприємства-мети з використанням схем боргового фінансування. цільове залучення позикових ресурсів під час здійснення операцій M&A (злиття і поглинання). Ключовою умовою угоди по LBO-фінансування є проведення всебічного аналізу об'єкта придбання та чітка ідентифікація його активів. В рамках державної підтримки створюється експортне кредитне агентство (Export Credit Agency) з метою збільшення експорту з країн ЄС шляхом кредитування на умовах покупців, що не є членами ЄС. Зазначений вид фінансування по суті є схемою кредитування імпорту техніки чи обладнання, за якого фінансування здійснюється банком під забезпечення страховим покриттям національного експортного кредитного агентства з країни постачальника та перераховується постачальнику. Погашення кредиту здійснюється за рахунок коштів покупця. Цей вид фінансування застосовується підприємствами, які здійснюють імпорт дорогих машин і обладнання в Європі [1, с. 563; 13, с. 182—183]. В Україні на фінансування заходів щодо створення експортно-кредитних агентств виділено 200 млн грн у 2018 році [15].

Альтернативною формою фінансування сільськогосподарських підприємств, що дасть змогу подолати кризовий стан через оновлення техніки, транспортних засобів та устаткування є лізинговий кредит. У 2017 рік зареєстровано 183 лізингові компанії, портфель яких становив 22,4 млрд грн, укладено 7,7 тис. нових договорів на суму 12,8 млрд грн. У 2018 році значилося 188 лізингових компаній і 315 фінансових компаній, що мають ліцензії на проведення лізингових операцій. Вартість лізингових договорів, пов'язаних із сільським господар-

ством у 2018 році становить 2,8 млрд грн, що на 28% більше порівнюючи з 2017 роком.

У 2018 році обсяг діючих договорів лізингу з аграріями становив 5,4 млрд грн або 21,9% від загального лізингового портфеля небанківських організацій, з них договори лізингових компаній та небанківських фінансових організацій терміном до 2 років складають 24 %, від 2 до 5 років становлять 48%, договори від 5 до 10 років — 25% загального обсягу, понад 10 років займають близько 3% портфеля.

Зараз в Україні в лізинг можна придбати автомобілі, спецтехніку, устаткування і нерухомість. Водночас основну частину угод небанківських організацій становить лізинг автомобілів (52,3%) та сільгосптехніки (21,5%), на будівельне обладнання припадає 4,5%, а на нерухомість — 2,4% загального портфеля [4].

До різновидів кредитування відноситься вексельне фінансування. Сільськогосподарським виробникам надається можливість придбати товар у компанії-партнера банку на умовах відстрочки платежу, що фактично збільшує обігові кошти суб'єктів господарювання. Використання векселів є альтернативою залучення короткострокових ресурсів для фінансування поточної діяльності, покриття поточних потреб, що є найбільш актуальним для малого та середнього бізнесу, оскільки великі компанії можуть залучити значні ресурси під емісію облігацій. Обсяг вексельного фінансування в Україні у 2018 році становить 9258,83 млн грн, що на 21,05% менше ніж у 2018 році — 11726,88 млн грн [5, с. 519; 6].

Проте ризик непогашення векселя та відсутність попиту на векселі на фондовому ринку стримують розширення обсягів вексельного фінансування.

З метою запровадження та широкого використання нових форм кредитування під заставу майбутнього врожаю прийнято Закон України "Про аграрні розписки", в якому вказано що "аграрна розписка — це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у нього умовах" [7].

У 2018 р. у сільське господарство України залучено понад 4,8 млрд грн та видано 752 аграрних розписок, з них 314 товарних аграрних розписок на загальну суму 2698 млн грн та 438 фінансових аграрних розписок на загальну суму 2102 млн грн [8, с. 5—11].

Таблиця 1. Обсяг та кількість випусків акцій та облігацій підприємств України

Рік	Обсяг випуску акцій, млн грн	Кількість випусків, шт	Обсяг випуску облігацій, млн грн	Кількість випусків, шт
2014	144350,00	-	290100,0	-
2015	128554,79	155	12 426,54	155
2016	209 361,94	128	6760,49	118
2017	324 844,24	118	8 350,30	114
2018	22 263,97	93	15458,53	110
Разом	829374,94	494	333095,86	497

Джерело: згруповано автором за даними [6; 20].

Одним із способів залучення підприємством великого обсягу фінансових ресурсів є перетворення приватного підприємства в акціонерне товариство з наступною швидкою акумуляцією власного капіталу шляхом емісії акцій на фондовому ринку — IPO (первинне розміщення акцій). Цей вид фінансування полягає у розміщенні та продажі підприємством акцій на фондовій біржі інвесторам з метою отримання фінансового розвитку та визначення свого інвестиційного рейтингу для залучення нових джерел фінансування.

До українських аграрних компаній, що котуються на Варшавській фондовій біржі у 2018 року є: Астарта-Київ з капіталізацією у 825 млн PLN; Кернел — 4052 млн PLN; Агроліга — 759 млн PLN; Агротон — 88 млн PLN; Мілкіленд — 27 млн PLN; Овостар Юніон — 588 млн PLN; KSG Agro — 15 млн PLN; IMK — 413 млн PLN; Cereal Planet — 3 млн PLN.

Венчурне фінансування характеризується постійним зв'язком з інноваціями, використання яких ускладнюється такими причинами, як обмеженість ресурсів для даного виду фінансового забезпечення, складністю інноваційного менеджменту, що полягає у виокремленні найбільш фінансово привабливих та прибуткових нововведень для інвестора [9, с. 3—11].

В Україні венчурне фінансування відбувається через інститути спільного інвестування (ІСІ), що по суті є інвестиційними фондами, які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів з метою отримання прибутку за рахунок вкладення цих коштів у активи. Станом на кінець 3 кварталу 2017 р. кількість венчурних інститутів спільного інвестування складає

Таблиця 2. Обсяг та кількість фондових інструментів в Україні, 2018 рік

Фінансовий інструмент	Акції	Облігації		Інвестиційні сертифікати	Деривативи	Усього
		підприємств	державні			
2015	5 810,88	13 604,11	253 319,74	2 170,15	6 516,48	290 771,03
2016	2 179,96	9 433,74	211 257,15	395,30	1 190,40	236 953,29
2017	5051,56	6120,09	189555,01	51,83	5018,99	205802,50
2018	1 215,95	10 267,00	246 474,66	272,01	2 641,15	260 870,78

Джерело: згруповано автором за даними [6; 20].

Таблиця 3. Страхування сільськогосподарських культур в Україні, 2014–2018 рр.

Показник	Рік					Т _{пр} , 2018 у % до 2014
	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість договорів	1392	1062	793	957	1207	86,71
Площа, тис. га	732	689	700	661	974	133,06
Страхова сума, млн грн	3055	3969	6240	5933	6675	у 2,2 рази
Сума премії, млн грн	72,8	77,7	157,0	204,3	208,8	у 2,9 рази

Джерело: згруповано автором за даними [16; 17, с. 382].

1021 фондів, у 2016 — 998, у 2015 — 992. В Україні у 2017 році зареєстровано 44 угод на ринку на суму 265 млн дол. США венчурних інвестицій, у 2018 — 33 угоди на суму 290 млн дол. США венчурних інвестицій [9, с. 10; 10, с. 273].

Сільськогосподарське страхування характеризується комплексністю, оскільки включає в себе страхування врожаю культур та багаторічних насаджень, тварин, машин, будівель, транспортних засобів, насіння, готової продукції. Від інших суб'єктів майнового страхування їх відрізняє зв'язок з живою природою, тварини відносяться до категорії майна, але є живими істотами, сільськогосподарські культури є посівами внаслідок біологічного зв'язку з землею. Для рослинницької галузі на ринку аграрного страхування створено програми зі страхування зернових та технічних культур; страхування витрат на вирощування посівів; страхування врожаю сільськогосподарських культур по озимих зернових тощо. Обсяг страхової відповідальності за сільськогосподарськими культурами розподілився таким чином: договори страхування озимої пшениці (3,811 млрд грн, або 57,1%), кукурудза (1,043 млрд грн, або 15,6%), озимий ріпак (727,7 млн грн, або 10,9%), соняшник (565,7 млн грн, або 8,5%), цукрові буряки (189,5 млн грн, або 2,8%), виноградники (95,8 млн грн, або 1,4%) та яра пшениця (76,7 млн грн, або 1,2%). У 2018 році, порівняно з 2017 роком, збільшився обсяг застрахованих площ під озимою пшеницею (на 297,6 тис. га), озимим ріпаком (на 26,8 тис. га), соняшником (на 14,5 тис. га), ярою пшеницею (на 3,3 тис. га) та цукровими буряками (на 1,4 тис. га). Водночас, зменшився обсяг застрахованої площі під кукурудзою (на 11,1 тис. га), озимим ячменем (на 0,9 тис. га) та озимим житом (на 3,4 тис. га) [16].

Страхування сільськогосподарських тварин є вид майнового страхування, який забезпечує захист від ризиків загибелі, падежу, примусового забою. У 2017 році було укладено 23 договори страхування тварин (13-ВРХ або 56,5%; 9-свиней або 39,1% та 1— страхування свійської птиці або 4,4%). Загальна страхова сума склала 316 млн грн, а сплачена страхова премія — 2,4 млн грн [19].

Український аграрний сектор за 2018 році показав рекордний збір зернових у 70,1 млн т, майже 4 тис. га нових багаторічних насаджень, більше 50 нових тваринницьких комплексів, понад 500 нових фермерських господарств. Нарощування масштабів роботи у сільському господарстві завжди супро-

воджується збільшенням операційних ризиків. Починаючи з 2016 року, аграрії все активніше залучають страхові компанії до захисту свого бізнесу. Отже, порівнюючи 2018 рік з 2014 роком, слід відмітити, що кількість договорів страхування зменшилась на 13,29%, площа збільшилась на 33,06%, страхова сума збільшилась у 2,2 рази, а сума премії у 2,9 рази (табл. 4).

Так, у 2018 році за кількістю укладених договорів першість належить страховій компанії "ПЗУ" (345 договорів, що складає 28,6% від загальної кількості). За нею йдуть "Інго Україна" (236 договорів, або 19,6%), "АХА" (179 договорів, або 14,8%) "Аска" (158 договорів, або 13,1%), "Універсальна" (126 договорів, або 10,4%), "Брокбізнес" (62 договори, або 5,1%), "Країна" (52 договори, або 4,3%).

Державну підтримку сільськогосподарських підприємств доцільно вважати одним з видів фінансового забезпечення, регулювання механізму дії якого відбувається згідно із Законом України "Про державну підтримку сільськогосподарських підприємств". Відповідно до даного законодавчого акту державне регулювання підтримки сільськогосподарських товаровиробників та аграрного ринку здійснюється через: надання бюджетних позик виробникам зерна, фінансова підтримка суб'єктів господарювання через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів, бюджетна підтримка виробників тваринницької продукції.

У грудні 2019 року за державною програмою "Доступні кредити 5—7—9%" було виділено 2 млрд грн для 50 тис позичальників для розвитку малого та середнього бізнесу. Суть програми полягає у оформленні кредиту для власної справи на суму до 1,5 млн грн терміном на 5 років за умов: 5% — для нового та діючого бізнесу, який створить мінімум 2 робочих місця; 7% — для підприємств з виручкою до 25 млн грн, який не створить робочі місця, за кожного найнятого працівника ставка знижуватиметься на 0,5%; 9% — для діючого підприємства з виручкою 25—50 млн грн. Ця програма повинна сприяти зростанню рівня зайнятості в Ук-

раїні, розширити податкову базу та збільшити надходження до державного бюджету. Станом на березень 2020 року видано 97 кредитів на суму 66,11 млн грн через державні банки "Укрэксімбанк", "ПриватБанк", "Ощадбанк" і "Укргазбанк" та через комерційні банки ПУМБ і "Львів".

ВИСНОВКИ

Фінансові банківські установи завдяки співвідношенню потреб сільськогосподарських підприємств та можливостей економічної системи можуть розширити доступність до джерел фінансових ресурсів. В Україні поступово набувають поширення такі форми фінансування, як ЕСА-фінансування, емісія кредитних нот, краудфандінг, краудінвестинг. Найменшого розвитку набувають LBO — та мезонінне фінансування. Більшість з альтернативних форм фінансового забезпечення. Наприклад, бридж-фінансування, є доступними тільки для великих підприємств, які планують IPO.

Основними стримуючими чинниками для впровадження та використання нових форм фінансового забезпечення є відсутність належного нормативно-правового регулювання, складний та тривалий документообіг, що як результат приводить до збільшення витрат на залучення фінансових ресурсів та зменшують поширення цих форм.

Подальші наукові дослідження стосуватимуться окремо взятих форм фінансування з точки зору нормативно-правового регулювання.

Література:

1. Дем'янюк М.А., Станкова В.В. Напрями формування джерел фінансового забезпечення сталого розвитку підприємства. Молодий вчений. 2017. № 5(45). С. 561—567.
2. Факторинг по українськи: що стримує зростання. URL: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Factoring-po-ukrainski-shcho-strimuzrostannya.htm> (Дата звернення 05.02.2020).
3. Москальов А.А., Щавінська О.В. Світовий досвід та перспективи використання форфейтингу та міжнародного факторингу в Україні. Молодий вчений. 2018. № 11 (63). С. 1176—1179.
4. Ринок фінансового лізингу: тенденції та проблеми. URL: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Rinok-fnansovogo-lzingu-tendencija-problemi.htm> (Дата звернення 11.02.2020).
5. Харун О.А., Дубицька О.В. Перспективи розвитку вексельного обігу в Україні. Молодий вчений. 2017. № 6 (46). С. 518—522.
6. Річний звіт національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/zvit_2018.pdf (Дата звернення 15.03.2020).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> (Дата звернення 10.02.2019).

8. Руснак А.В., Прохорчук С.В., Карнаушенко А.С. Сучасний стан та перспективи розвитку аграрних розписок в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 5—11.

9. Гарбар Ж.В., Гарбар А.В. Венчурний капітал у контексті фінансування інноваційної діяльності. Агросвіт. 2019. № 19. С. 3—11.

10. Швець Ю.А., Нужна Ю.Р. Розвиток венчурного інвестування в Україні та світі. Вісник економічного транспорту і промисловості. 2018. № 62. С. 266—275.

11. Романишин О.В., Булавінець О.В. Інноваційні інструменти кредитного ринку як джерело формування позиченого капіталу підприємств в Україні. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2015/13.pdf (Дата звернення 12.02.2020).

12. Павловський С.В. Фінансування підприємств у період фінансової кризи: альтернативні рішення. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 17. Ч. 3. С. 112—117.

13. Островська О.А. Нові форми фінансування бізнесу в Україні. Фінанси, облік і аудит, 2017. № 1 (29). С. 174—186.

14. Шевченко О.М., Казак О.О. Розвиток краудфандінгу в умовах цифрової трансформації економіки України. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2019/45.pdf (Дата звернення 12.02.2020).

15. Особливості запровадження експортно-кредитного агентства в Україні. URL: <https://feao.org.ua/products/esa-ukraine/> (Дата звернення 14.04.2020).

16. Ринок агрострахування України у 2018 андерайтинговому році: Київ, травень 2019 року. URL: <https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%B2/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%20%D1%83%202018.pdf> (Дата звернення 25.02.2020).

17. Танклевська Н.С., Ярмоленко В.В. Тенденції розвитку страхування сільськогосподарських культур в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. 2018. Вип. 1 (51). С. 381—386.

18. Міністерство аграрної політики та продовольства України у 2018 році. URL: <http://dotacii.minagro.gov.ua/ua#section--custom-11> (Дата звернення 07.04.2020).

19. Марценюк-Розарьоннова О.В., Чорнопищук О.М., Якубовська Я.Р. Особливості страхування в аграрному секторі. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/32.pdf (Дата звернення 07.04.2020).

20. Агробізнес України 2017—2018. URL: <https://agribusinessinukraine.com/> (Дата звернення 07.04.2020).

References:

1. Dem'yanchuk, M.A. and Stankova, V.V. (2017), "Directions of formation of sources of financial support of sustainable development of the enterprise", *Molodyy vchenyy*, vol. 5 (45), pp. 561—567.

2. Financial Pulse (2018), "Factoring in Ukrainian: what restrains growth", available at: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Faktoring-po-ukranski-shcho-strimu-zrostan-nya.htm> (Accessed 5 February 2020).

3. Moskal'ov, A.A. and Shchavins'ka, O.V. (2018), "World experience and prospects of using forfaiting and international factoring in Ukraine", *Molodyy vchenyy*, vol. 11 (63), pp. 1176—1179.

4. Financial Pulse (2018), "Financial leasing market: trends and problems", available at: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Rinok-fnansovogo-lzingu-tendenc-ta-problemi.htm> (Accessed 11 February 2020).

5. Kharun, O.A. and Dubyts'ka, O.V. (2017), "Prospects for the development of promissory note circulation in Ukraine", *Molodyy vchenyy*, vol. 6 (46), pp. 518—522.

6. National Commission on Securities and Stock Market (2019), "Annual report", available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/zvit_2018.pdf (Accessed 15 March 2020).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On agricultural receipts", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> (Accessed 10 February 2019).

8. Rusnak, A. Prokhorchuk, S. and Kar-naushenko, A. (2019), "Current state and prospects for agrarian receipts in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 5—11.

9. Harbar, Zh.V. and Harbar, A.V. (2019), "Venture capital in the context of financing innovation", *Ahrosvit*, vol. 19, pp. 3—11.

10. Shvets', Yu.A. and Nuzhna, YU.R. (2018), "Development of venture investment in Ukraine and the world", *Visnyk ekonomichnoho transportu i promyslovosti*, vol. 62, pp. 266—275.

11. Romanyshyn, O.V. and Bulavynets', O.V. (2015), "Innovative instruments of the credit

market as a source of formation of borrowed capital of enterprises in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, [Online], vol. 15, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2015/13.pdf (Accessed 12 February 2020).

12. Pavlovs'kyi, S.V. (2016), "Financing of enterprises during the financial crisis: alternative solutions", *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 17, no. 3, pp. 112—117.

13. Ostrovs'ka, O.A. (2017), "New forms of business financing in Ukraine", *Finansy, oblik i audyt*, vol. (29), pp. 174—186.

14. Shevchenko, O.M. and Kazak, O.O. (2019), "Crowdfunding development in the conditions of digital transformation of Ukraine's economy", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/45.pdf (Accessed 12 February 2020).

15. Financial and Economic Analysis Office in the VRU (2019), "Features of the introduction of an export credit agency in Ukraine", available at: <https://feao.org.ua/products/eca-ukraine/> (Accessed 14 April 2020).

16. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019), "Agricultural insurance market of Ukraine in the 2018 underwriting year", available at: <https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%B2/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%20%D1%83%202018.pdf> (Accessed 25 February 2020).

17. Tanklevs'ka, N.S. and Yarmolenko, V.V. (2018), "Trends in the development of crop insurance in Ukraine", *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho universytetu*, vol. 1 (51), pp. 381—386.

18. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2018), available at: <http://dotacii.minagro.gov.ua/ua#section--custom-11> available at: (Accessed 07 April 2020).

19. Martsenyuk-Rozarionova, O.V. Chornopyschuk, O.M. and Yakubovska, Y.R. (2018), "Feature of insurance in the agricultural sector", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 4, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/32.pdf (Accessed 07 April 2020).

20. Agribusiness of Ukraine (2018), available at: <https://agribusinessinukraine.com/> (Accessed 07 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2020 р.